

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BIRCHER ERZSÉBET, DOMONKOS OTTÓ, GRÜLL TIBOR, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL
JÁNOS, SARKADY SÁNDOR

**1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az
ellenreformáció viszontagságaiban***

**Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció
viszontagságaiban⁽¹⁾**

**1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az
ellenreformáció viszontagságaiban* / I. Családja, gyermek- és ifjúkora**

I. Családja, gyermek- és ifjúkora

Rauch András 1592-ben az alsó-ausztriai Pottendorfban született. Mivel az itteni r. k. plébánia csak 1639-től kezdve vezette a keresztelési anyakönyvet, az 1656-ban Sopronban felvett leltárban említett születési bizonyítvány pedig nem található,¹⁽²⁾ Rauch András születésének helyét és évét másodlagos forrásokból kell megállapítanunk.

1641-ben Wolfgang Endter nürnbergi nyomdásznál jelent meg Rauch „Missa, Vespera et alii sacri Concentus Concertati” című műve: a mű tenor és basszus szólamkönyvének második lapján látható Rauch András egyetlen, ránk maradt arcképe e közirattal: „EFFIGIES ANDREAE RAUCH POTTEND^{orf} AUST^{riacum} AET^(atis) SUAE XLIX”, jobb alsó sarkában a művész nevével, bal alsó sarkában az évszám: 1641.²⁽³⁾

Sopron város tanácsának jegyzőkönyveiben három adat alapján Rauch András születési évüül az 1592. esztendő adódik. 1641. márc. 6-i bejegyzés: „...als Zeuge Hr. Andre Rauch 49 Jahr”.³⁽⁴⁾ 1652. május 2-án:

„...Hr. Andrea Rauch Stadtbürger und Organist alhier bey 60 Jahr”.⁴⁽⁵⁾ 1655. május 4-én: „...Hr. Andre Rauch burger und Organist Alhier bey 63 Jahr”.⁵⁽⁶⁾ Ez adatok alapján Rauch András születési helye és éve tisztázott. Nemcsak az említett arcképen, hanem az 1625-ben megjelent Thymiaterium musicale című művében is áll: „durch Andream Rauch Pottendorf Austriacum”; 1627-ben kiadott Musicalisches Stambbüchlein című művében: „durch Andream Rauch Pottendorffensem Austriacum”; ugyancsak 1627-ben közzétett Zwey Christlich: Musicalische Gesängelein „von Andrea Rauch Pottendorffens. Austr.”; 1641-ben az említett Missa első lapján „Ab Andrea ¹⁹⁴Rauch Pottendorfensi”.⁶⁽⁷⁾ Az 1648-ban írt Currus Triumphalis Musici vallja: „Ab Andrea Rauch, Pottendorf: Austriaco”; az 1651. évi „Newes Thymiaterium”: „Von Andrea Rauch Potten: Austriac.”, az ajánlás végén: „Andreae Rauch Potten: Austr”.⁷⁽⁸⁾ Végül a valószínűleg 1613 és 1619 között keletkezett két újévi köszöntőben „Von An: Rauch O(rganista) P(ottendorf) A(ustriacum), ill. „Vom Andre Rauch Austr.”.⁸⁽⁹⁾

Rauch András szüleiről csak keveset tudunk. Testvérének, Rauch Jakabnak 1650. márc. 3-i nemesi levelében olvasható: „Inmassen dan seinen anzeig und einbekombenen bericht nach sein Vatter Wolff bey weyland Erzherzogen Maximilian, vor einen Trabanten 12 Jahr. Sein Brueder Abraham aber bey Kaisern Matthias seeligsten gedechtnus für einen Canzellisten böheimischer expedition 18 Jahr. Und sein Brueder Johannes Rauch uderm Boguoy vor einen Fendrich 8 Jahr gedient, und ihr leben in solchem Hof und Felddienst geendet”.⁹⁽¹⁰⁾

Ezek szerint apja, Wolf(gang) Rauch III. Miksa főherceg testőrgárdájához tartozott és e szolgálatban érte a halál.¹⁰⁽¹¹⁾ Hol és mikor halt meg, nem lehet megállapítani (valószínűleg 1618-ban, a török elleni harcban, talán a mezőkeresztesi csatában, ahol 1596. okt. 23–26-ig 6000 császári katona esett el, vagy talán Győr visszavételénél 1598-ban).

Bizonyos, hogy az apa 1627-ben már nem élt: ugyanis az említett Musicalisches Stambbüchlein negyedik darabját Rauch András mostohaapjának, „Herrn Georg Ludwig Mossbach /Autoris geliebten Stiffvattern” ajánlotta. Az apa halála után az anya tehát másodsor is férjhez ment. Ez a mostohaapa leszármazottja (fia?) lehet a Németországból a XVI. században Bécsbe bevándorolt Dr. Ludwig Moßbach orvosnak, aki elvette Dr. med. Thomas Hausstein özvegyét, szül. Margarethe Pluembl asszonyt. Dr. Thomas Hausstein Károly főherceg udvari orvosa volt és Bécsben két házzal rendelkezett: egyik Weihburggasse 1. sz. (ma: Kärtner Straße 9), a másik Kärtner Straße 7. sz.¹¹⁽¹²⁾ A Moßbach-családról még tudni lehet, hogy Maria Enzersdorffban övé volt a Sauerburger nevű allodiális birtok, s hogy a legmakacsabb „eretnekek”-hez, azaz a lutheránusokhoz tartoztak.¹²⁽¹³⁾

¹⁹⁵A mostohaapának ajánlott darab szövege:

*Bleib bei uns, Herr Jesu Christ
weil Not und End vorhanden ist,
dein göttlich Wort, das helle Licht
laß ja bei uns auslöschen nicht.
Jetztund in der gefährlichen Zeit
gib uns des Glaubens Bständigkeit,
daß wir dein Wort und Sakrament
rein behalten bis an unser End.*

Ennek az egyházi éneknek első strófáját, amelyet Luther Márton zenésített meg, Melanchton Fülöpnek, a

másodikat Nikolaus Selneckernek tulajdonítják.¹³⁽¹⁴⁾

Rauch Andrásnak három fivére volt: Ábrahám, János és Jákob. A Musicalisches Stammbüchlein ötödik darabját Jakabnak, „Herrn Jacob Rauch Autoris geliebten Brudern” ajánlotta. Ugyanígy az 1641-ben kiadott „Missa, Vespera” címűt is.

A darab szövege a 133. zsoltár első három verséből áll: „Siehe, wie fein und lieblich ist's, daß, Brüder einträchtig bei einander wohnen wie der köstlich Balsam ist, der vom Haupt Aaron herab fließt in seinen ganzen Bart, der herab fließt in sein Kleid wie der Tau vom Hermon herab fällt auf die Berge Zion denn daselbst verheißt der Herr Segen und Leben immer und ewiglich”. Áron itt azt jelzi, hogy Jakab volt a legidősebb fivér; Hermon itt vonatkozhatna hivatására, mivel császári kapitány és főmustramester (Heermann 'hadfi') volt a magyar határőrvidéken és a török elleni harcban tekintélyt és sikereket ért el.¹⁴⁽¹⁵⁾ 1647. máj. 11-én felveszik az alsó-ausztriai lovagi rendbe, 1650. márc. 3-án pedig nemességet nyer.⁹⁽¹⁶⁾

Úgy látszik, hogy a 133. zsoltár választása már jelzi a testvérek ellentéteit a vallás dolgában, hiszen Rauch András a menekülést választotta, valamint a hontalanságot, hogy megtarthassa evangélikus hitét, Jakab viszont katolizált, így megtarthatta hazáját, sőt nemességet is nyert. A két testvér közti elidegenedés, úgy látszik, csak azután enyhült, amint ez a „Missa, Vespera” ajánlásából következtethető.

Az is feltűnik, hogy Jakab említett jelentésében csak apjára és Ábrahám, valamint János testvérére, az osztrák uralkodóház iránti érdemeikre hivatkozik, Andrásról azonban nem szól. A lutheránus orgonista, aki hite miatt elhagyta hazáját, bizonyára nem lett volna a legjobb ajánlás a számára.

Rauch András gyermek- és ifjúkorát úgyszólván alig ismerjük. Hol járt iskolába, hol tanult latinul és görögül, hol fedezték fel zenei tehetségét, Pottendorfban-e vagy Maria Enzersdorfban-e vagy Bécsben-e (Hernalsban), nem állapítható meg. Pottendorfban abban az időben éppen a nagyon művelt Salamon Eg(l)inger volt az evangélikus lelkész, aki Württembergben 196született, majd Grácban és Murauban működött. 1601-ben Ludwig von Königsberg főúr Stájerországból Pottendorfba hívta meg, ahol haláláig, 1625-ig tevékenykedett.¹⁵⁽¹⁷⁾ Rauch András 1625. évi „Thymiaterium musicale” című művében Salamon Eginger pottendorfi lelkésznek egy latin ajánló költeménye található, amely Eginger és Rauch szoros kapcsolatát, Eginger hatását Rauchra bizonyítja. Rauch későbbi „menekülését” Sopronba talán szintén ez a „szellemi atyja” kezdeményezte, előre látva a későbbi eseményeket. Eginger kapcsolatban volt a soproni evangélikusokkal, hiszen az 1622. évi soproni országgyűlés szerencsés befejezése után hálaadó istentiszteletet tartottak a Szt. Mihály-templomban, amelyen Salamon Eginger mondta a prédikációt.¹⁶⁽¹⁸⁾ Ludwig von Königsberg ugyanis Egingert az országgyűlés idejére átengedte a soproniaknak. Eginger röviddel 1625. aug. 27-e előtt meghalt.

Valóban Eginger volt-e hatással Rauch András humanista és zenei képzésére, vagy pedig apja, esetleg mostohaapja, határozottsággal nem állapítható meg. Mindenesetre bizonyos, hogy Rauch András kitűnő latin és görög nyelvi ismeretekkel rendelkezett, zenei tehetsége pedig korán megmutatkozott.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció viszontagságaiban* / II. Rauch András, az evangélikus rendek orgonistája Hernalsban

II. Rauch András, az evangélikus rendek orgonistája Hernalsban

Valóban többet tudunk 1610–1627 közti életéről. Az 1625. évi „Thymiaterium musicale” című művének előszavában maga írja: „...Dahero dann ich versucht worden (mit dem mir von Gott dem Allmächtigen verliehenen talento) weil ich albereit in die 15. Jahr bey dero Christlich Evangelischen Gemein noch vermögen gedienet... Geben zu Wien am Tag Philippi Jacobi (máj. 1) deß 1625. Jahrs. An welchem es 16 Jahr daß die erste Evangelische Predigt in Hernals gehalten worden”.¹⁷⁽¹⁹⁾ Rauch András 18 évesen már orgonistája az evangélikus rendeknek Hernalsban, ahol talentumát kifejthette. Az evangélikus rendek ugyanis Mátyás császár 1609. márc. 19-i határozatával olyan szabadságokat nyertek, amelyek messze túlmentek II. Miksa császár engedményein.¹⁸⁽²⁰⁾ E privilégiumok birtokában Alsó-Ausztria evangélikus rendjei huszonnégy esztendei szünet után láttak hozzá Hernalsban az evangélikus istentisztelet újbóli megindításához. A templom helyreállításáig a kastély nagytermét használták, amelyben az első istentiszteletet 1609. máj. 1-jén tartották. 1625-ig virágzó evangélikus élet következett három művelt prédikátorral (Johann Mülberger, Elias Ursinus, David Steudlin).

A templomi zene ápolásának is nagy figyelmet szenteltek. A nyomtatásban is megjelent prédikációkban szólnak hangszeres és vokális zenéről, orgonáról különböző hangszerekről, puzonokról, fagottokról, húros hangszerekről.¹⁹⁽²¹⁾ 197Rauch Andrást egy esztendővel a hernalsi evangélikus istentisztelet újraindítása után alkalmazták a rendek orgonistának; 1610–1625-ig ő határozta meg a hernalsi evangélikus gyülekezet egyházzenei fejlődését. Ebbe az időbe esik Rauch András működésének első virágkora: kisebb kompozíciók születnek, amelyeket három nagyobb gyűjteményben adott ki:

„Symbolum peccatoris resipiscentis. Das ist: ein trostreich-Herzerquickendes Gebetlein... mit 4 Stim, erschienen bei Bath. Scherff in Nürnberg im Jahre 1621. Text: Ach Gott wie manches Hertenleid... mit 2 part”.²⁰⁽²²⁾

„Thymiaterium musicale. Das ist: Musicalisches Rauchfäßlein in mit dem edlesten unnd GOTT dem HERRN angenehmsten Rauchwerck, das ist sehnlichen seufftzen unnd Gebetlein der betrangten Christlichen Kirchen angefüllet, welche zu erweckung mehrerer andacht, mit anmütiger Harmonia mit 4. 5. 6. 7. und 8. Stimmen, samt dem Basso continuo geziert und geschmuckt sindt. Gedruckt zu Nürnberg durch Abraham Wagenmann MDCXXV.” Ez 25 kisebb vallási kompozíciót tartalmaz, amelyeknek latin vagy német szövege a bibliából és az énekeskönyvből származik, esetleg kötetlen imákból áll. A művet az alsó-ausztriai evangélikus rendeknek, valamint Johann Mülberger, Elias Ursinus és Dávid Steudlin hernalsi prédikátoroknak ajánlotta.²¹⁽²³⁾

„Musicalisches Stammbüchlein, in welchem anfangs etliche Geistliche: Dann weltliche Gesängelein, mit lieblich: Frölich und lustig Amorosischen Texten, sampt einer lächerlichen geschicht eines Jungen paar Ehevolcks. Auch einem Gespräch von Reichmachern der grossen Herren, neben einem Rundtruncks Gesängelein, einem Quodlibet und zwo Litanien von fromm und bösen Weibern. Wie solche unterschiedlich nach gelegenheit der zeit Jenen N. und N. großgünstig und günstigen Herren Patronen und guten Freunden derer Namen bey jedem Gesängelein verzeichnet zu finden mit drey Stimmen zu ehren Componirt und dedicirt worden. Nürnberg. Durch Abraham Wagenmann gedruckt MDCXXVII”.²²⁽²⁴⁾

A „Musicalisches Stammbüchlein” ugyan 1627-ben jelent meg, amikor Hernalsban már régen beszüntették az evangélikus istentiszteleteket, sőt 198meg is tiltották, Rauch pedig már Ausztria evangélikus rendjeinek a Bécs melletti Inzersdorfbán működő orgonistájaként nevezi magát, mégis e mű legtöbb darabja bizonyára

még Hernalsban keletkezett.

Hernalsban keletkezett még két újévi köszöntője is:

„Gratulatio Zum Ein- und Aufgang eines Frid unnd Fretldenreichen Neuen Jahrs denen Löblichen Euangelischen dreyen Land-Ständen in Oesterreich unter der Ens. Und insonderheit Herrn Helmharten Jörger Freyherrn unsern gnedigen Herrn dedicirt von dero gesambten bey dem Religions Exercitio zu Hernals bestellten Musicis” – „Und da acht tage umb waren das das kind beschnitten würde, da ward sein Name genennet JESUS welcher genennet war von den Engeln, eh dan Er in Mueterleib empfangen war” (Luk. 2, 21).

„Gratulatio Zum Ein- und Außgang eines Frid- und freudenreichen Neuen Jahrs Löblich Euangelischen dreyen Land Ständen in Oesterreich under der Enns; Und insonderheit Herrn Helmhart Jörger’s Freyherrn Unsern gneidigen Herrn dedicirt. Von denen gesambten bey dero Religions Exercitio zu Hernals bestellten Musicis” – „Darumb ihr Königreiche auff Erden Singet Gott Singet Gott Lobsinget dem Herren Seela” (68. zsoltár 33).

Mindkét kompozícióhoz Heinrich Ulrich, a neves nürnbergi művész, aki 1613-tól 1619-ig tartózkodott Bécsben, készített rézmetszeteket.²³⁽²⁵⁾ Mindkét kompozíciónak 1614–1619 között kellett keletkeznie s valószínű, hogy ilyen vagy hasonló, díszes kivitelű Rauch-kompozíciók még készültek: ezek vagy elvesztek, vagy még lappanganak könyvtárakban.

Végül Rauch hernalsi korszakához még két kompozíció tartozik, amelyeket Hernalsból való búcsúzásakor, 1625. nov. 16-án adtak elő:

„Zwey Christlich: Musicalische Gesängelein Zu deß Ehrwürdig in Gott Geistlichen Herrn M. Johannis Mülbergi, der Hochlöblich: Evangelischen Stände inn unter Oesterreich. Wie auch deß Hochadelichen Geschlechts der Herren Jörger Freyherren etc. zehen Järlig wolbestellt: gewesen rein Evangelischen Prediger zu Herrnals und Inzersdorff. Auch Inspectorn über Schul und Music daselbst gehaltenen Valetpredigt so den 16. Novembris deli 1625. Jars im Schloß zu Inzersdorf bey Wien in grosser Volckreicher Gemein geschehen und gehalten worden darunter das eme als Spiritus Domini &. auff dem Propheten Esaia am 61. Cap. vor der Predigt; und das ander auß dem alten Christlichen Kirchen Gesang: Nun freut euch lieben Christen gemein. Das letzte Gesetz: Was ich gethan hab und gelehrt. Als bald auff den Schluß der Predigt Musicirt. Zur gedächtnuß solches Actus seinem grossen Gönner Patrono und Herrn Beichtvatter bestes fleisses nach dem talento so mir von GOTT gegeben mit 4. Stimmen componirt und dedicirt, Von Andrea Rauch Pottendorffens. Austriac. Organi zu Inzersdorff. Nürnberg Durch Abraham Wagenmann gedruckt. Anno MDCCCVII”²⁴⁽²⁶⁾ Erre vö. „Spiritus Domini super me, Etenim unxit Dominus me, ad Evangelizandum afflictis misit me, ad alligandum contritos corde, ad praedicandum captivis Liberationem & ¹⁹⁹vinctis apertionem carceris” (Jes 61,1; Luk. 4, 18); továbbá: „Was ich gethan hab und gelehrt das solt ihr thun und lehren damit das Reich Gottes werd gemehrt zu Lob und seinen Ehren und hüt euch vor der Menschen Gsatz davon verdirbt der Edle Schatz das laß ich euch zur letze.”

A „Thymiaterium musicale” 15 darabjának címéből („Autoris Hochzeit Stuck”) arra lehet következtetni, hogy Rauch András még 1625 előtt, tehát Hernalsban házasodott meg először. A szövegből a továbbiakban kiderül, hogy menyasszonyának Regina volt a keresztneve. Első feleségéről többet nem tudunk. Nem tudjuk, hol és mikor halt meg. Ennek azonban az 1632. esztendő előtt kellett megtörténnie, mivel Mátyás nevű fiának keresztelőjekor Sopronban már Wagner Rosina a felesége.²⁵⁽²⁷⁾ Mivel a soproni források az

első feleségről nem szólnak, arra kell következtetnünk, hogy már Hernalsban vagy Inzersdorfban halt meg.

A hernalsi „idill” nem tartott soká. 1619. márc. 20-án meghalt Mátyás császár, utódja, II. Ferdinánd (1619–1637) Belső-Ausztriában már korábban végrehajtotta az ellenreformációt. Most Alsó- és Felső-Ausztrián volt a sor, annál is inkább, mivel az 1620. nov. 6-i fehérhegyi győzelem szabad kezet biztosított ehhez a császárnak. Helmhárd Jörgert 1620 szeptemberében rebellisnek nyilvánították, 1621. jún. 21-től szigorú fogságba vetették, pert indítottak ellene: 1622. ápr. 11-én kimondták a halálos ítéletét, de 1625. febr. 25-én felmentették; 1625. ápr. 17-én birtokait elkobozták. 1625. ápr. 22-én hernalsi uradalmát is elvették és a bécsi Szt. István székeskáptalannak adták át. A prédikátorokat menesztették, Bécsben való tartózkodásukat megtiltották.²⁶⁽²⁸⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikusz az ellenreformáció viszontagságaiban* / III. Rauch András Inzersdorfban és Pottendorfban

III. Rauch András Inzersdorfban és Pottendorfban

A három prédikátort a vösendorfi kastélyban hat hétig tartották étellel-itallal, majd Hanß Adam Geyer von Osterburg nemesúr Inzersdorfban fogadta be őket. Rauch András is itt talál két esztendőre menedéket és munkát mint az alsó-ausztriai evangélikus rendek orgonistája. Az evangélikus kérdés végső megoldása azonban nem volt megállítható. Az 1627. szept. 14-i mandátum elrendelte „Auß- und Abschaffung der unkatolischen und sectischen Prädicanten und Schulmeister” Alsó-Ausztriában, az 1628. ápr. 10-i pátenst pedig beszüntetett minden evangélikus vallásgyakorlatot.

Rauch Andrásnak is vándorbotot kellett fognia, elhagynia az országot, mivel megtagadta, hogy visszatérjen a katolikus egyház kebelébe. Rauch a bizonytalan száműzetést vállalta: rövid, öt vagy hat havi pottendorfi tartózkodás után Sopronban, a szabad királyi városban köt ki, ahol Ausztriából sok exuláns talált átmeneti vagy végleges menedéket.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikusz az ellenreformáció viszontagságaiban* / IV. Rauch András Sopronban

200IV. Rauch András Sopronban

Amikor Rauch András Sopronba érkezett, a város már több mint százestendő evangélikus tradícióval rendelkezett. 1524-ben volt a városban az első lutherellenes vizsgálat, amikor okt. 30-án a Fő téren elégették a városban talált számos lutheri könyvet. A következő évtizedekben a reformáció az egész várost meghódította, úgyhogy 1565-ben a város meghívta első evangélikus lelkészét, Gerengel Simont, aki megszervezte az evangélikus gyülekezetet.²⁷⁽²⁹⁾ Gerengel Simon haláláig 1571-ig működött Sopronban, vele együtt, ill. után még négy evangélikus lelkész. Ennek 1584-ben vége szakadt: a prédikátoroknak el kellett hagyniok a várost, amelynek evangélikus lakói azután 22 esztendeig Sopronnyékre és Sopronkeresztúrra jártak evangélikus istentiszteletre. Az 1606. jún. 23-i bécsi béke újra biztosította az evangélikusok vallásszabadságát, a soproni evangélikus gyülekezet újra virágzásnak indult. Már 1606. okt. 13-án a szepességi Egerer Jakab személyében alkalmaztak lelkészt, aki addig Récényben (Ritzing) működött, novemberben pedig Fuchsjäger Istvánt választották meg vezető lelkésznek. További neves lelkészek voltak: Gensel Kristóf magiszter (1619–1628), aki a szászországi Annabergből jött,²⁸⁽³⁰⁾

Schubert Pál (1623–1649), aki a morvaországi Jihlavából (Iglau) menekült, Wagner András (1635–1639), aki Csehországból származott, Schubert János (1640–1664), az említett Schubert Pál fia, Lang Mátyás (1650–1682) és Sowitsch Kristóf (1651–1692).²⁹⁽³¹⁾ Ebben az időben állandóan négy német és egy magyar prédikátor működött a városban. Az evangélikus gyülekezet életét a városi tanács, élén Lackner Kristóf polgármesterrel³⁰⁽³²⁾ biztosította. Mindennek következtében Sopronban számos ausztriai nemesi és polgári család talált menedéket és új otthonot. Köztük Wagner Balázs bécsi kalmár, Rauch András második apósa.³¹⁽³³⁾ Az említett David Steudlin hernalsi prédikátor emlékkönyvébe írt emléksoraiból³²⁽³⁴⁾ arra lehet következtetni, hogy Wagner látogatta a hernalsi istentiszteleteket, kapcsolatban állt a lelkészekkel, így Rauch Andrást is ismerhette. 1628. okt. 2-i keltezéssel a soproni tanácsjegyzőkönyvben (228. lap) az ausztriai vallási menekülteket érdeklő fontos bejegyzés található. A polgármester bejelentette a belső tanácsnak, hogy Bánffy Kristóf királyi tárnokmester, a szabad királyi városok jogi kérdéseiben illetékes királyi megbízott Sopronban átutaztában a vallási menekültekkel kapcsolatban kijelentette: „die Jenigen, so Religions unnd keinen anderer Ursachen halber ihr Zuflucht allhier suechen, nicht ausgeschlossen werden können”.

²⁰¹Rauch András saját szavai szerint 1628. március idusa (15.) táján érkezett meg Sopronba (Házi i. m. 8622. sz.). Barátságosan fogadták és az 1629. ápr. 27-i tanácsjegyzőkönyv szerint „dem Rauchen, so sich zur Kirhendienst hieher begeben und diss jahr von etlichen burgern sustenirt worden, soll dem selben bestellung gemacht werden” (185. lap). Különösen Pflug János ügyvéd, a sienai egyetem magisztere, támogatta (Házi i. m. 1018. sz.). Bár már az 1628. júl. 10-i tanácsülés határozatot hozott, „will ein ersamer rath dahin sein, als der Rauch gleichfalls auch allhier erhalten werden können” (tjk. 193. lap), majd júl. 25-én, „...wegen deß Rauchen ein mitel zu suchen, damit er zu der Kirchen allhier erhalten werden könne” (tjk. 201. lap), mégis még majdnem egy esztendő telt el addig, amíg az elbocsájtott Pfarrkircher Szilveszter orgonista (1614–1629) állását átvehette.³³⁽³⁵⁾ Addig is orgonajátékával segédkezett az istentiszteleteknél. A tanácsülés 1629. ápr. 27-én döntött jún. 1-jei alkalmazásáról a következő szerződés alapján:

„Wir N. Bürgermeister, Richter und Rath der Khöniglichen Freystatt Oedenburg in Ungarn Thuen Khundt hiermit Jedermenniglich. Demnach eine yegliche Christliche Obrigkeit dero Habundt und tragende Amt nach obligen thuet, Das: Wie Sie in Bestell: aufnams- und erhaltung des gemainen Pollitischen Regiments nicht an Ihr verwinden: Alß und Voderist auch auf Khirchen und Schuellen dergestalt bedacht sein solle, Damit nach der Vermahnting St. Pauli alles mit Ordnung und Gebühr in derselben fürgehe und beschehe. Weillen dann neben, andern khirchen ornamenten ein wollbestellte musica nicht das wenigste ist, zu dem hierdurch Gottes guette unnd allmacht gepreyset, so wollen auch der gemaine mann offtmallss zu mehrerer deuotion erweckhet unnd angemahnet wirdt, solchem nach haben auch wir biss dahero allen müglichen vleiss angewendet, damit die musica bey alhirig Euangelischer Khirchen recht bestellt und in guete Ordnung gebracht werden möchte. Nach dem Unns aber ein zeithero an hiezue tauglichen Personen gemangelt und nunmehr Volgendte gelegenheit zu handten khomben thuet, In dem Herr Andre Rauch Organist sich zu dieser Statt begeben unnd die Zeit vber, so Er alhier gewohnet, beydes seines Erbahren Christlichen Wandels beydes auch seiner woll erlehrnten Khunst halber dergestalt Commendirt und Berühmbt gemacht, das Wir Ihn hierüber Zum Organisten der Evangelischen Khirchen alhir zu uocirn unnd genzlichen entschlossen haben. Vocirn und Berueffen auch hiermit ihne Rauchen zum Organisten vorangezogenen alhieig Evangelischen Khirchen. Unnd Benenen Ihme zugleich zu einer Jährlichen Bestallung, welchen von Pffingsten dises instehunden Ain TausentSechsHundertNeun und Zwanzigsten Jahrß ihren anfang nemben soll.

Erstlichen: Ein Zimmer, Alß Stuben, Khamber und Kuchel.

Anderten: Ain Hundert Gulden Reinisch, Yeden zu achtzig Ungerisch oder Sechzig Khreuzer gerechnet.

Dritten: Sechs Eimer Wein.

Vierten: Funffczehen Meczen Thraydt.

202Und dann Sechs Khlafter Holz, welche Herr Rauch durch hilff und ersuchung ehrlicher Burgersleüth alhier nacher Hauß zu bringen sich selbst Bemüehen soll. Unnd Versehen unuß demnach zu Ihme Rauchen Daß Er disen Ihme aufgetragenen Dienst mit aller gebühr und Beschaidenheit vorstehen unnd Was aber zur Ehr und Zier der Khirchen beydes mit seinen Bey hande habenden Instrumenten: Beydes auch seine Khunst in Compositionen und andern zu laisten möglich ist, Kheineswegs unndterläßig werde. Zum Fahl wir aber ihne Herrn Rauchen solches Diensts khünftig entlassen oder Er Rauch verners nicht zu dienen, sondern sich anderer Orthe zu begeben Vorhabens wäre: So soll ain theill dem anderen solches aihn Viertheil Jahr vorher aufzukhünden und anzuzaiigen schuldig sein. Actum auf dem Rathhauß dem Ersten Juny im AinTausenSechshundertNeun und Zwanzigsten Jahr”.³⁴⁽³⁶⁾ Ebből a szerződésből kitetszik, hogy a városi tanács a közvetlenül Rauch előtti orgonistákkal nem volt megelégedve, Rauchtól azt is elvárta, hogy művészetét saját szerzeményeivel is megmutassa, az istentiszteletek színvonalát saját, kéznél levő hangszereivel is emelje. Ha egyik fél az állást fel kívánja mondani, a másik féllel negyedévvvel előbb tudassa. Fizetsége: lakás egy fűthető, egy nem fűthető szobával és kamrával; 100 rénes forint, 6 akó bor, 15 mérő gabona és 6 öl tűzifa, mindez egy esztendőre.

A szerződést az 1629. jún. 6-i tanácsülés hagyta jóvá (tjk. 249. lap). A jún. 15-i tanácsülésen Rauch András az említett Pflug János útján köszönte meg alkalmazását, egyúttal kérte, hogy a 6 öl tűzifát emeljék fel 10-re, fizetését pedig visszamenőleg húsvétól (ápr. 15) kaphassa, mivel már ötnegyed éve teljesített szolgálatot a templomban. Kérte továbbá 4 birodalmi tallér megtérítését, amelyet a pozitív megjavításáért az orgonaépítőnek kifizetett, valamint lakbérének a kifizetését. A városi tanács az első két kérést elutasította, a 4 birodalmi tallér kifizetését a templomgondnokra hárította, majd Rauch András türelmét kérte megfelelő lakás kiutalásáig (tjk. 263. lap). Végül is a tanács 1630-ban fizette ki neki a 4 birodalmi tallért.³⁵⁽³⁷⁾ Első félévi fizetését 1629. jún. 1-jétől szept. 10-én kapta meg, egyúttal 25 forint kvártélypenzt.³⁶⁽³⁸⁾ Rauch Andrásnak csak 1640-ből maradt fenn egyetlen sajátkezű nyugtája egész évi fizetésének a felvételéről.³⁷⁽³⁹⁾

Összehasonlítva Rauch András fizetését elődjével, Pfarrkircher Szilveszterével, rögtön feltűnik a nagy különbség: 1614. ápr. 9-én elődjének 20 forintot, ingyenes lakást, 5 akó bort és 10 mérő gabonát engedélyezett a tanács s csak utóbb kapott 40 forintot (tjk. 44. lap). Rauch Andrásnak lényegesen nagyobb fizetsége szólhatott a hite miatt hazáját elhagyott hitsorsosnak, hiszen Pfarrkircher katolikus volt; nem szabad azonban felednünk, hogy Rauch András akkor ismert orgonista és zeneszerző volt. Így pl. az 1629 októberében elhunyt Wigeleb Bálint kántor hagyatékában Rauch Andrásnak „Thymiaterium musicale” című művét találták.³⁸⁽⁴⁰⁾

203Rauch András működéséről az első adatokat Sopron város 1631. évi számadáskönyvében találjuk: „Vom herrn Andree Rauchen wuerde zur kirchen ain regall erkhaufft per 40 Reichstaller, 80 tal. den.” (SVL Camer Raittung 1631, 86. lap) Honnan volt Rauchnak ez a kis orgonája, vajon még Ausztriából hozta-e magával vagy pedig Sopronból szerezte be, nem tudjuk. Most Rauch Andrásnak ismét munkája és kenyere volt: ez volt az alapja nemcsak anyagi létének, hanem az evangélikus egyházi zene soproni

virágkorának is.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció viszontagságaiban* / Családja

Családja

Rauch András 1630 végén vagy pedig 1631 elején feleségül vette Wagner Rozinát, az említett Wagner Balázs kalmárnak és még Bécsben elhalt feleségének, szül. Khundt Reginának a leányát. Az első gyermek, Mátyás születését 1632. jan. 22-én jegyzik be az evangélikus gyülekezet keresztelési anyakönyvébe (60. lap). 1633. jún. 25-én született a második fiú, János András, 1634. nov. 14-én a harmadik fiú, András, és 1636. nov. 26-án a negyedik fiú, Jakab (Házi i. h.). Mindegyik esetben Preining János András nótárius és felesége (Házi i. m. 1629. sz.) voltak a keresztszülők.

Rauch András első felesége 1637 vagy 1638 táján halhatott meg, valószínűleg egy további gyermek születésénél. Az említett gyermekek közül csak Mátyás élte túl apját és anyját, a másik három még kiskorában meghalt.

Rauch András 1639. márc. 3-án vette feleségül néhai Einfalt Mátyás városkapitány és néhai felesége, szül. Kern Regina leányát, Máriát. A házassági szerződés (Contractus Matrimoniae. Heihraths Brieff) fennmaradt: „Ich Andre Rauch besteilter Organist bey dieser löblichen unndt königlichen Freystatt Oedenburg in Hungarn, ain wittiber bekhenne hiermit diesen Hayrathsbrieff for mich und alle meine Erben offendlich vor meniglich, das ich mich aus Schickhung Gottes des Allmächtigen nach Ordnung der Heyligen Christlichen Kirchen, auch Vorgehabten Zeitlichen gueten Rath meiner günstigen Herrn unndt befreundten zu der edlen, ehrnthugendreichen Junckhfrauen Maria, weylant des edl, ehrnvesten Herrn Matthias Einfalts gewesten Burgern und Statthaubtman, wie auch gemainer Statt Vormundt alhier und Regina seiner ehewürthin beeder seeligen hinderlassenen eheleiblichen Tochter in beysein der Edl, Gestreng Vesst, fürsichtig, Hoch- unndt wolweissen, wie auch dess ehrwürdig, wolgelährten, Ehrnvesten und fürnembten Herrn Herrn Jacob Stainer und des Eltern Römisch Kayserlichen und Königlichen Mayestäth Aulæ Familiaris und des Inneren Raths Und Herrn Johann Mar. Melchior de Zoana der Zeit Stattrichtern, Alls von Rath hierzu deputierter Herren Commissarien, wie auch Herrn Johann Peter Zoana des Inneren Raths, Herrn Joachimb Ungern bestellten Euangelischen Predigern, Herrn Andre Türckhenn und Herrn Blasy Wagner des eussern Raths alhier, alss auf der Junckhfrau Brautt seitten, desgleichen der Woledlen, Gestrengen, Vest, Ehrnvest und Wolgelährten Herrn Jacob Rauchen, Römisch Kayserlicher Mayestät Hauptmann und der löblichen Stendt in Oesterreich under der Ennss besteleten Krigs Commissarii, Herrn Wolfgang Offmüller von Müllfeldt Römisch Kayserlicher Mayestät Dienern, [204](#)Fürstlichen Branderburgischen Rath und agenten am Kayserlichen Hoff zu Wien, Herrn Niclass Häckhelbergern Statcammerern, Herrn Johann Baptist Vöckhler und Johann Christoff Meczgern Stattschreibern alhier, alss auf meinem Thail hierzu erbetteten Herrn Beystenden, ehelichen verlobt und versprochen:

Hab demnach gemelter meiner lieben Junckhfrau Brauth und khünfftigen Ehefrauen zu ainen Rechten, freyledigen Hayrathguett vermacht erstlichen ain 12 Pfundtner Weingarten in Cröfftner neben Herrn Nicolai Sarkan Weingarten ligundt, anderten ainen 18 Pfundtner Weingartt inn Grassern neben gemainer Statt waldt gelegen und dann drittens die Halbe Vahnüss mit dieser ausdrücklichen Condition und Beschaidenheit, da sichs nach dem Willen Gottes begäbe, das mein villgeliebte Junckhfraw Brauth und Khünfftige Haussfrau vor meiner ohne eheleibliche Leibserben – deren unss Gott nicht verzeihen wölle –

mit Todt abginge, soll ich für obbemeltens ganzes Heyrath vermacht ihren negsten befreundten mehrers nit, dan Hundert Thaller Hungarisch hinauszugeben und abzulösen schuldig undt verbunden sein. Item was wie beede conleuth in unnser stehundt und wehxundten ehe, solang unnss Gott das leben mit Gnaden fristen würdt, mit ainander gewinnen, erobern, erkhauffen oder mit andern gebührlichen Mittel und Titul an unnss bringen werden, das alles soll unnser beyder gleiches Guet sein und mit denselbenn allermassen gesambter Handt recht und gewohnheit aussweist unndt vermag, gehalten werden, mit denjenigen aber, was wir über angeregtes Heyrathvermäch in ligundt und vahrundten guettern mehrers haben, oder haben werdenn, damit sollen wir beyderseits frey und unverbunden sein ainer sowohl das ander durch Testament, Donation, Schenckhung oder andere Weg mit mehrern zu betreuen und zu bedenckhen.

Hierauf gelob und versprich ich anfangs bemeltter Andre Rauch für mich und alle meine Erbenn allen denjenigen, so in diesenn Heyrathsbrieff verschribenn, bey Verpfendung meiner Haab und Güetter unwidersprechlich Vollziehung zu thuen threulich ohn alle Gefährde.

Dessen zu wahren Urkhundt hab ich diesen Brieff mit meiner aigenen Handschrift und Pedschafft bekröfftiget, darzu auch mit sondern Vleiss ersuecht obgenandte erbettene Herrn beyständte, das sie zu mehrer gezeugnuss der Sachen ihre Handschriften und Pedschafften auch hierundter gestöldt, – doch ihnen, ihren Erben und Pedschafften ohne allen Nachteil unndt Schaden. – Beschehen in der Königlichen Freystatt Oedenburg, denn 3. Marty im 1639-isten Jhar”.[39\(41\)](#)

Rauch András az esküvő alkalmával a városi tanácstól ajándékképpen hat ezüstkanalat kapott: a városi kamarás márc. 9-i számadásában közli, hogy öt kanál a városháza készletéből volt, egyet csináltattak 2 lat 3 quint ezüstből, az ötvös az öt kanál tisztításáért 45 krajcárt kapott.[40\(42\)](#)

Rauch András régi és előkelő polgárcsaládba házasodott be, ezzel fontos lépést tett a polgárok közé való felvételéhez. Ez 1643. márc. 30-án a polgáreskü letételével meg is történt, amikor Rauchnak csak fél taksát, 3 birodalmi [205](#)tallért kellett lefizetnie. Kezesei voltak Preining András és Wagner Balázs, a belső tanács tagjai.[41\(43\)](#) Még 1639-ben fizetségét is emelték: hat helyett nyolc akó bort kapott azontúl.

Szabad királyi város polgárának privilégiumaihoz tartozott, hogy címert és címerpecsétet használhasson. Rauch András említett egyetlen fennmaradt képén címere is látható: a címerpajzson három halmon álló griffmadár látható, amely füstölőt tart a karmaiban. Sisakdíszül ugyancsak griffmadár szolgál, karmaiban füstölővel.

Einfalt Mária is négy gyermekkel ajándékozta meg Rauch András: még pedig három fiúval és egy leánnyal. Ezek: Jakab András (1640. júl. 26), Mária (1641. júl. 7), Erhard (1643. márc. 4) és Ferdinánd (1645. márc. 8). A keresztszülők (a polgármesterné, belső tanácsosok) sora bizonyítja Rauch András társadalmi felemelkedését és megbecsülését. Felesége két nappal az utolsó gyermek születése előtt végrendelezett: a végrendeletből kiderült, hogy az első három gyermek közül akkor már csak Erhard volt életben, azonban ő is, miként az utolsónak született Ferdinánd is, kiskorában meghalt. A végrendeletet 1646. jan. 8-án bontották fel, Rauch András harmadik felesége tehát ekkor már nem volt életben.[42\(44\)](#)

A harmadik feleség szüleitől szőlőket, szántóföldeket, réteket és a Fő tér 6. sz. szülői háznak egyharmadát örökölte. Mostohafiára, Mátyásra Meggyesen Altenberg-szőlőt hagyott, saját gyermekeire 500 magyar forintot, ezüstserleget, ónedényeket, házrészét, három szőlőt, egy szántót azzal, hogy a gyermekek nagykorúságáig Rauch András ezeket a vagyontárgyakat is gondoza. Ha a gyermekek nagykorúságuk elérése előtt halnának meg, akkor a három szőlő az asszony két testvére, Einfalt Orbánra és Einfalt

Orsolyára (Dutter Mihályné) szálljon, de Rauch András 200 birodalmi forintért váltsa őket vissza.

Ennek ellenére a harmadik feleség halála után hosszadalmas per keletkezett Einfalt Orbánnal a hagyaték miatt, annál is inkább, mert a házasságban született gyermekek hamarosan meghaltak. A per – úgy látszik – csak 1654. márc. 30-án ért véget.⁴³⁽⁴⁵⁾

Hol lakott Rauch András? 1628–1631-ig baráti soproni polgároknál, talán az említett Pflug Jánosnál is, aki különösen pártfogolta. 1631 decemberétől a városi kamarás számadáskönyvei szerint a város tulajdonát képező egyik házban lakott. Vajon ez a ház a mai Templom utca 2. számú házzal azonos-e vagy pedig a Fő tér 4. számú házzal, e tekintetben megoszlanak a vélemények. A Templom utca 2. számú házban (Központi Bányászati Múzeum) mindenesetre 1979. dec. 20-ától emléktábla van Rauch András képével és lakóházának megjelölésével. Valószínűtlen, hogy Rauch András hosszabb ideig lakott volna az Einfalt-házban, mivel szolgálati lakása nagyobb volt, kertecske és pince is tartozott hozzá. Sógorához, Einfalt Orbánhoz való viszonya sem lehetett felhőtlen, aki családjával az Einfalt-házban lakott, Rauch András házassági szerződésében nem szerepel a házassági ²⁰⁶tanúk között. Erre a viszonyra utal Rauch András feleségének halála utáni, említett hosszú per is. Így valószínű, hogy Rauch András haláláig a várostól rendelkezésére bocsájtott szolgálati lakásban lakott. Erre utal a Rauch András halála után felvett leltár is, amelyben a „városi ház”-ról és az Einfalt-házról esik szó.⁴⁴⁽⁴⁶⁾ Csak a második házasságából származó fia, Mátyás lakott családjával az Einfalt-házban, apja pedig, aki újra megnősült, szolgálati lakásában maradt. Rauch András végrendeletében az Einfalt-ház után szedett lakbérrel esik szó, ami szintén az előbbieket bizonyítja.⁴⁵⁽⁴⁷⁾

Rauch András ugyanis 1650. febr. 7-én negyedszer is nősült: felesége Franck Éva Rozina, Franck Dávid Gáspár vaskereskedőnek (Bruck, Alsó-Ausztria) és feleségének, Éva Rozinának volt a leánya (idézett házassági anyakönyv 82. lap). Negyedik feleségétől két gyermeke született: András (1650. dec. 14) és Ilona (1655. okt. 2), amint ez az evangélikus keresztelési anyakönyvben (1, 259, 333) olvasható. Közülük csak András élte túl szüleit, de csak néhány évvel.

A negyedik feleségtől a városi levéltár három végrendeletet őriz: 1650. dec. 2-ről, 1653. jan. 15-ről és 1653. aug. 11-ről.⁴⁶⁽⁴⁸⁾ Mindhárom jómódról tanúskodik, hiszen a férjnek 500 császári forintot, András fiának 1500, majd 1000 birodalmi tallért hagyományozott. A negyedik feleség Ilona leányának születésekor vagy röviddel azután halhatott meg, mert végrendeletét 1656. márc. 29-én bontották fel.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikusz az ellenreformáció viszontagságaiban* / A vég

A vég

Rauch András ekkor már meglehetősen törődött és beteges („ziemblich schwach unnd krankhen leibes”) lehetett, amint ez néhány héttel későbbi, 1656. máj. 22-i végrendeletében olvasható. Egy napra rá meg is halt, amint ez Lochner János Bernát naplójából kitűnik.⁴⁷⁽⁴⁹⁾ A végrendeletet 1657. márc. 7-én bontották fel:

„Im Namen des Allerheyligsten, Hochgelobt- und Unzer trennen Dreyfalltigkeit, Gotteß deß Vatterß, Gotteß deß Sohneß und Gotteß deß Hayligen Geisteß Amen.

Habe ich Ich, Andre Rauch Burger allhier zue Oedenburg Zue gemüeth geführet die allgemeine sterbligheit

Menschlichen geschlechtes und dali ein dießen flüchtig- unnd Zuegänglichen leben nichts gewißeres denn der unentfliehentliche Todt, dagegen aber nichts unngewißeres denn die stundt seiner schnellen zuekunfft. Damit nun nach meinem tödtlichen abgang wegen meines zeitlichen verlaßend allerley Irrung unnd widerwillen vermitteln bleiben, unnd Hingegen alle gebürliche Disposition und Verordnung gefunden werden möchte, Habe ich diß mein Testament unnd letzten Willen, wie es nemblichen mit gemelten meiner Verlaßenschafft künfftig nach meinem ableben hergehen und gehalten werden solle. Wiewoll Ziemlich schwach unnd krankhen leibes, jedoch bey /Gott lob/ noch gueter unnverembter [207](#)Vernunfft, Sinn, Witz unnd Verstandt, Zue der Zeit aber ich solches ohne männigliche Irrung, Einwandt unnd Hindernus voll thuen können unnd mögen, fürgenommen. Unnd in beysein der Edl, Vesten Hoch- und Wolgelehrten Herren Georg Lorenz Porzmayr J(uris) V(triusque) L(icenciatus) und Herren Johann Bernhardt Lochners, beider des Inneren Raths, die Ich dann sonderns gebürlichen Vleißens darzue erbitten unnd berueffen lafaen, gemacht, gethan unnd verordnet allermafaen hernach zu.

Erstlichen befehle Ich meine Seele durch das Hochkhöstlich Verdienst Jesu Christi meines Erlösers Gericht und Seeligmachers, Gott meinem Himmlischen Vatter in seine Hochgnedigen Händt, meinen todten Leichnams aber der kühlen Erden unser aller Mutter davon Er genommen, Ehrlich und Christlichen Ordnung nach zu conducirn und zu bestattigen.

Fürs Andere schaffe und vermache Ich Zue allhießigen Burger Spital fünf gulden Kayserlicher Wehrung.

Drittens will und verordne Ich, daß mein Sohn Herr Matthiaß Rauch, seiner Frauen Muetter seeligen Heyrathgueth, lauth Heyrathsbrieff richtig zuegestellt unnd erfolgt werde.

Viertens, und willens ich ietz vermelten meinen Sohne etliche Jahr über die gebürende Sumptes zu seinen Studion geschockt unnd übermacht habe, Solle unnd wirt Er destwegen die Hundert Ducaten, welche seiner Frauen Muetter seeligen von ihrer Frauen Mutter Erblichen nachgeuolt unnd Zuthail werden, alß der selbstn gegenwertig gewesen, sein aigen erbiethen unnd gethanenen einwilligung Zue folge, dagegen schwinden und auffgehen zu laßen, khein bedenkhen tragen.

Daß aber fürs Fünffte meine völlige Verlaßenschafft anlangt, ist destwegen mein endlieher Will und mainung, daß dieselbig ordertlich beschrieben hernach aber mehrbesagt meinem Sohn Herrn Matthias Rauchen dergestalt über geben werde, daß er dieselbe Bauren und Verpflegen, Hingegen aber seinem gueten gewißen nach aus der Jährlichen Fechßung, Ainfaltischen Haußinns annd waß es sonsten tragen möcht, sein Jungs Brüderl nahmens Andre, gebürlich unterhalten und sowol ietzt erwehten sein Brüderl die Tausent Reichstaller muettergueth lauth Testament, alfa auch die nachgelaßene Schulden (die sich beylauffig auff 1000 Kayserlich erstreckhen) richtig abstatten und bezallen, Den Überrest aber alß sowoll in ligende und fahrenten unter die beide Brüder alß meine nattürlich und rechtmäßige Erben, in Zwey gleiche theillungen einkommen laßen solle.

Schließlichen so vermachtet Ich auch meinen Herren Testamentarien für dero bemühung iedereder ainen Ducaten.

Wil also mein Testament unnd letzten Willen hiemit beschloßen mich der gnaden Gotte nochmahien treulich beuohlen, Einen Edden Wollweysen Stadtraths allhier aber alß obriste Executores höchstes Fleißes unnd umb Gottes Willen gebetten haben darob zu sein damit dasselbe in aller, Puncten Vollzogen unnd gehalten auch ohne männiglichen Einwandt unnd widersprechen kräftig verleiben möge.

Dessen zu wahren Urkunt habe Ich anfangs meine Herren Testamentarien abermahlen dienstgebürlichen

Vleiß ersucht und gebetten, Daß Sie dieß mein Testament mit ihren Priviligirten Pedtschafften verfertigen, an gebürlichen orth bringen und im Fall der noth darumben sagen und Bekennen wollen waß recht ist. Actum Oedenburg, den Zwey und Zwanzigsten May deß Sechzehrhundert Sechs und fünffzigisten Jahres.

208 1656 den 22. May hat Herr Andre Rauch, wiewol schwaches leibs, doch guter Vernunft und Sinne alß unterschribenen gegenwart seinen Letzten Willen folgenten maflen aufgericht.

Nach Christlichs Empfehlung seiner Seele verschaff Er erstlich Zue alhi rig Spital 5 Fl. Kayserlich.

Fürs Andre sol sein Sohn, Herr Mathias Rauch, sein Mueterlicher Heiratguet laut Heiratsbrieff erfolgt werden.

Drittens wil Er iztermelten Seinen Sohn, etliche Jahr über seine gebührende Sumptus Zue seinen Studion geschikht sol Er deshalben die 100 Ducaten, welche seine Frau Mutter seelige von Ihrer Frau Mutter geerbt schwinden lassen, darin Er alß gegenwertig auch gewilligt.

Fürs Vierte, solle sein völlige Verlassenschafft ordentlich beschrieben, hernach aber mehrbesagten Herrn Matthiae Rauch dergestalt übergeben werden, daz Er dasselbe baue und verpflege, hingegen aber seinen gueten gewissen nach auß der Jährlichen Fexung, Ainfaltischen Heußzinß und wo es sonsten tragen möcht, sein Junges Brüderl, namens Andre gebürlich unterhalten und sowol izterwehten seinen Brüderl die 1000 Reichstaller Mutterguet laut Testament alß auf die nachgelassenen Schulden (die sich beyhuffig auff 1000 Gulden Kayserlich erstrecken) richtig bezahlen, Den überrest alßdan inligunt und vohrunten unter Sie, beide Brüder auf Zwey gleiche theil Vertheilt werden solle.

Schließlich, Jedem Herrn Testamentarien ain Ducat. Actum Oedenburg Tag und Jahr wie oben. Georg Lorenz Porzmayr manu propria, Johann Bernhardt Lochner manu propria".⁴⁸⁽⁵⁰⁾

A négy házasság tíz gyermekéből tehát csak két fiú, Mátyás, a második házasságból, és András, a negyedik házasságból, élte túl apját. Rauch Mátyás 1663. jan. 25-i végrendeletéből tudjuk, hogy András ekkor még életben volt.⁴⁹⁽⁵¹⁾ Többé nem hallunk róla.⁵⁰⁽⁵²⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció viszontagságaiban* / Rauch András, a soproni organista zeneszerző

Rauch András, a soproni organista zeneszerző

Amint ez a tanácsjegyzőkönyvekből kitűnik, Rauch András Sopronba érkezése után hamarosan minduntalan helyettesítette az organistát. Alkalmaztatásától, 1629. jún. 1-jétől kezdve fejthette ki igazában organista és zeneszerzői képességeit.

Zeneszerzői tevékenységéről először 1632. jan. 4-én, az 1631. dec. 28-án elhunyt nagy polgármester, Lackner Kristóf temetésével kapcsolatban hallunk; Rauch András felkérték, komponáljon erre az alkalomra gyászdalt, amit meg is tett: „pro lamentationis compositione” 5 birodalmi tallért kapott.⁵¹⁽⁵³⁾ E szerzeményét nem ismerjük.

209 1632. okt. 6-án értesülünk a következő szerzeményéről: „Fünfzehn Psalmen Davids und eme Litanei, wie sie in der evangelischen Gemeinde in Ödenburg gebracht wird”, amelyet köszönőlevél kíséretében

ajánlott a városi tanácsnak:

„EhrenVeste wolweise großgunstige Gebietende Herren. Die vilfältige wolthatten Ehre und Affection, so von Euer Vestherligkheit und Gunste ich iederzeit empfangen und verspüret, obliguren mich nach allen Occasionen zu trechten, Wie Eure Vestherligkheit und Gunste ich mein dankhbares gmüet etlichermaßen möchte hinwiderumben erweisen und zuerkhenen geben. Wann dann Eure Vestherligkheit und Gunste unter und neben anderen ihre Heylsame Satzungen undt gebrauchen, auch dero Lobwürdig undt wolbestelte Kirchen Ceremonien undt Ordnung gantz Christliche versehen, dafa man wochentlich bey derselben Evangelischen Kirche alhier die Litanía Singen undt darinnen Gott dem Allmechtigen die noth und anligen der ietzigen hartbedrengten Kürche und Christenheit vortragen solle.

Alß hab ich dieselbige, beygebens auch den 15 psalmen des Königlichen propheten Davits auff eine Besondere gantz neue Art undt Lieblich Melodia versetzen, auch bemelte Litanía mit etlich wennig nothwendig undt schönen Clausulen undt versikulen, auß sonderer hertzlicher Liebe undt Zuneigung gegen dieser Statt und Gemainet waß vermehret undt solche hiermit Eurer Vestherligkheit undt gunste zu erzeigung einer Schuldigen Dankbarkeit, in unterthäniger Gehorsam praesentiern undt zu einer Gedächtnuß verehren wollen mit gantzlichen angehefften Wunsch, Gott wölle neben der Gantzen Christenheit absonderlichen aber diese Löbliche Statt undt Gemeine vor allen denienigen Straffen undt plagen so in mehr vermelter Litanía Begroffen, gnediglich Behüethen.

Entgegen ihre hierin vermeldete gutt undt wolthaten Gott getreulich verleihen undt sie an allerley Geistlich undt weltlichen Gabe undt Guetten reichlich Zunehmen undt prosperieren Laßen.

Daneben gehorsämlich Bittendt, mich in dero bishero reichlich verspüreten hulden, Gunst undt wolgewogenheit beharlich Zuerhalten Undt mit Beständigem Schutz Liebent zu verharren.

Geben on der Königlichen Freystatt Oedenburg in Nider Ungarn den 6. October dieses 1632-igsten Jahres. Von Euer VestHerlig undt Gunste Dienstschuldig undt gehorsamer Andre Rauch bestelter Organist daselbst manupropria”.[52\(54\)](#)

Ez a mű is elveszett.

1634-ben ismét országgyűlés volt Sopronban. Rauch András erre az alkalomra szerzette „Concertus votivus...” című művét, amelyet 1634. dec. 18-án II. Ferdinánd, a rendek, ill. az országgyűlés tagjainak jelenlétében adtak elő először. A mű 1635-ben Bécsben jelent meg:

„Concertus Votivus sub Sererissimi Ac Potentissimi Romanorum Imperatoris semper Augusti FERDINANDI II Germaniae, Hungariae, Bohemiae Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae, & AD Comitia Semproniana Ingressum solemnen & auspiciatissimum, Inclyti Senatus ejusdem loci, jussu & voluntate decantatus. Anno MDCXXXIV Die 18 Decembris. Authore [210](#)ANDREA RAUCH ORGANista Sempronien. Viennae Austriae. Apud Gregorium Gelbhaar, Typographum Caesareum, Anno MDCXXXV.

Attolite portas Principes vestras & elevamini portae aeternales, & introbit Rex gloriae. Psalm. 24.

Imperii Caput, & lux Augustissima Salve, Maxime FERDINANDE Caesar: Ingredere o felix, te sospite vivimus, HEROS, CAESAR alme, o redde pacem! Sempronium Domino tibi, Rex mitissime, vitam Comprecatur & Salutem, Hungariae Regnum, Rege tibi, vota frequentat: Vive, Domine vive, vive!”[53\(55\)](#)

Elképzelhető mennyire nehezebbé eshetett Rauch Andrásnak II. Ferdinánd dicsőítése, aki intoleráns magatartásával Raucht is, másokat is emigrációba kényszerített.

Egy névtelen soproni krónikás arról számol be, hogy 1635. júl. 17-én ünnepélyes Te Deumot tartottak a Szt. Mihály-plébániatemplomban – valószínűleg az 1635. máj. 30-i békekötéssel kapcsolatban –: feltehető, hogy Rauch András erre az alkalomra is szerzett zenét.⁵⁴⁽⁵⁶⁾ Az 1637., 1639., 1640., 1641., 1642., 1644., 1645., 1646. és 1655. évi tanácsjegyzőkönyvek említik Rauch András újévi köszöntőit, amelyekért a tanácstól pénzjutalomban részesült. 1641. szept. 23-án adta át a tanácsnak Nürnbergben, Wolfgang Endter nyomdájában nem sokkal korábban megjelent „Missa, Vespera et alii sacri concentus concertati, duabus vocibus vivis, adhibitio clavicymbalo, chely et fidibus majoribus decantandi compositi et in lucem editi” című művét. Ezt testvérenek Rauch Jakabnak ajánlotta. Említettük, hogy ez tartalmazza Rauch András egyetlen fennmaradt arcképét.

A mű előszava egyúttal ajánlás a testvér számára, 1641. júl. 25-én kelt. Maga a mű 11 kisebb kompozíciót és egy teljes misét tartalmaz, latin szövegekkel:

- 1 Pater noster (Máté 6)
- 2 Deus in adiutorium meum intende (Zsolt. 70,2)
- 3 Dixit Dominus Domino meo (Zsolt. 110, 1–7)
- 4 Confiteor tibi Domine in toto corde meo (Zsolt. 111, 1–10)
- 5 Beatus vir, qui timet Dominum (Zsolt. 112, 1–10)
- 6 Laudate Dominum omnes gentes (Zsolt. 117, 1–2)
- 7 Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi (Zsolt. 122, 1–7)
- 8 Laudate servi Domini (Zsolt. 113, 1–9)
- 9 Magnificat anima mea Dominum (Luk. 1,46–55)
- 10 Paratum est cor meum, Deus (Zsolt. 57, 8–12)
- 11 Ergo dormio, & cor meum (az Énekek énekéből)
- 12 Kyrie eleison, Christe Eleison (mise).⁵⁵⁽⁵⁷⁾

Az 1648. aug. 17-i tanácsjegyzőkönyv szerint a tanács 12 birodalmi tallérral jutalmazta Rauch újabb művét, amely Bécsben Matthäus Rictiusnál jelent meg: „Currus triumphalis musicus Imperatorum Romanorum tredecim ex Augustissima Archiducalis Domo Austriaca. In quo selectiores Iubilares, ²¹¹Triumphales, ac solennes Festivales Cantus, 8. 9. 10. 11. 12. pluriumque vocum, cum duplicato Generali Basso, vocali juxtim atque instrumentali arte ad decantandum dispositi continentur... Post Deu T. O. M. laudem & gloriam, in aeternam Invictissimae Domus Austriacae memoriam, simplicissima & devotissima mente concinnati...”. Az előszóban Rauch e művét III. Ferdinándnak ajánlja. Zenei emblematikával 13 kompozíciót tartalmaz 13 Habsburg-uralkodóról: I. Rudolf: Pater noster; I. Albert: Kyrie Eleison; III. Frigyes: Nisi Dominus (a 27. zsoltár nyomán); II. Albert: Decantabat; IV. Frigyes: Jubilate Deo (különböző zsoltárokból); I. Miksa: Exultate Domino (különböző zsoltárokból); V. Károly: Cantate Domino (különböző zsoltárokból); I. Ferdinánd: Laudate Dominum (különböző zsoltárokból); II. Miksa: Buccinate &c. (Zsolt. 81,4); II. Rudolf: Incipite Domino (Judit 16,2); I. Mátyás: Benedicite &c. (különböző zsoltárokból); II. Ferdinánd: Attolite &c. (Zsolt. 24,7); III. Ferdinánd: Te Deum laudamus. Az alkalmat a Habsburg-ház eme dicsőítésére a várható veszfíliai béke szolgáltatta.

Rauch András e művét bizonyára más városoknak is elküldte. Bécsújhely 1648. évi tanácsjegyzőkönyvében található ugyanis a következő bejegyzés: „Auf den Herrn Andre Rauchs Organisten zu Oedenburg zu allhiriger Thumb- und Pfarrkirchen Verehrte neue Musicalische compositionen oder partes, so Currus

tiumphales intitulirt betreffend Inververmelter Herrn Rauchen seind zu einer remuneration ain Tuzet Reichsthaller bey dem Statt Cammerambt hiemit angeschafft".[56\(58\)](#)

A Gesellschaft der Musifreunde in Wien levéltárában Rauchnak még egy műve található. Ez az 1651-ben David Hauthen bécsi könyvkereskedő kiadásában megjelent „Newes Thymiaterium oder Rauchfäßlein: In welchem Ein vollkommene Meß: Wie auch Unterschiedliche Geistliche Concerten von drey und vier Stimmen als einer guten lebendigen zwey Violinen Fagotto und dem darzu gehörigen General Bassz, Dem Allerhöchsten zum Andächtigen Gruß auffgericht und angezündt". A művet Nagy László császári familiárisnak, Sopron vármegye ülnökének, „Meinem sonders hochgeehrten Herrn und Patron” ajánlotta, 1650. dec. 20-ról keltezve. Művét és 12 kisebb szerzeményt tartalmaz latin vagy német szöveggel. Ezek: 1. Missa concertata; 2. Veni sponsa (az Énekek éneke nyomán); 3. Ecce benedicite (Zsolt. 134, 1–3); 4. Beati omnes (Zsolt. 128,1–6); 5. Non est bonura hominem (Gen. 2,18); 6. Dilectus meus (Énekek éneke 2,10–12); 7. Tota pulchra es (Énekek éneke 4,7+11+8); 8. Ein bitt ich vom Herrn (Zsolt. 27,4); 9. Ich bin arm und elend (Zsolt. 40,18); 10. Mein Kind ehre den Artzt (Jézus Sirák 38,1–3); 11. Ich sucht des Nachts in meinem Bethe (Énekek éneke 3,1–4); 12. Du hast mir das Hertz genommen (Énekek éneke 4,9–5,1); 13. Lobe den Herrn meine Seele (Zsolt. 146,1–2).

Rauch András működésének idejéből több feljegyzés maradt fenn soproni templomok orgonáinak javításáról, megújításáról. Így 1633-ból és 1638-ból a Szt. György-templommal kapcsolatban.[57\(59\)](#) 1641. jan. 14-ről Rauch András sajátkezű nyugtája maradt fenn arról a 4 dukátról, amelyet [212](#)Rauch vett fel Johann Weckherl bécsi orgonaépítő mester részére, „daß er daz zu gemeiner statt gehörig gedopelte regal außgebeßert und die plaßbalch gantz neu belidert hat”.[58\(60\)](#) 165 1. nov. 19-én a Szt. Mihály-templom új orgonát kapott, amelyet dec. 3-án „mit einer Schönen Music und Danck Predigten” avatták fel.[59\(61\)](#) Ezt a zenét bizonyára Rauch András szolgáltatta. Zenei működésének utolsó adata lehet az az 1656. febr. 6-i feljegyzés, amely szerint a pestisvész elmúlásával kapcsolatban hálaadó istentiszteletet tartottak „vermittelst andächtigt Dankgesängen, Collecten und Predigten”...[60\(62\)](#)

1656. jún. 27-én már leltározták Rauch András hagyatékát: az Einfalt-féle ház egyharmadát, öt szőlőt, egy szántót, kertet, az ingóságokat az Einfalt-házban és a lakóházban, az ezüstneműt, irományait, kintlévőségeit és adósságait, borát a pincében, de szerepel itt „ein flug mit ein pedall” és közelebbről nem jellemzett hangszer.[61\(63\)](#)

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Pausz, Josef: Rauch András: egy evangélikus muzsikus az ellenreformáció viszontagságaiban* / A fiú: Rauch Mátyás

A fiú: Rauch Mátyás

Az 1632. jan. 22-én Rauch András második házasságából született Mátyás kezdetben Sopronban tanult. 1649-ben, 17 esztendőskorában Boroszlóban van, ahol „De Rudolpho I. Habsburgico eiusque symbolo Oratricula” címmel nagybátyjának, Rauch Jakab császári kapitánynak és nagyapjának, Wagner Balázsnak ajánlott beszédet adott ki.[62\(64\)](#) 1651. febr. 6-án az altdorfi egyetemen van: innen Straßburgba kívánt menni tanulmányai folytatására, amint az apjának leveléből kitűnik, amelyben megköszöni a soproni városi tanácsnak a fiú részére juttatott ösztöndíjat. Az apa fia részére még 1652-ben kért ösztöndíjat, sőt még 1654-ben is köszönetet mond.[63\(65\)](#)

Rauch Mátyás Straßburgban bizonyára befejezte tanulmányait. Visszatért Sopronba, ahol a városi

tanácsnál ún. „szószóló” (Vormund) lett. 1655. nov. 23-án házasodott: felesége Anna Regina, özvegyasszony volt, Völcker Mihály királyi serviens és felesége, Paur Márta leánya. Ez a Paur Márta előzőleg Dr. Lackner Kristóf polgármester felesége volt és négyhavi házasság után nagy vagyont örökölt. Rauch Mátyás tehát házassága révén nemcsak előkelő polgári családba, hanem jómódhoz is jutott.⁶⁴⁽⁶⁶⁾

1662. márc. 5-én keresztelték meg Borbála nevű leányát.⁶⁵⁽⁶⁷⁾ 1663. jan. 25-én Rauch Mátyás végrendekezett és hamarosan meg is halt.⁶⁶⁽⁶⁸⁾ Özvegye 1664. júl. 22-én Kőszegre ment férjhez.⁶⁷⁽⁶⁹⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium II. rész

**213 Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium
II. rész**

**1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium II. rész / Anno
1597.die Vigesima Aprillis Szergenben**

Anno 1597.die Vigesima Aprillis Szergenben

Az mint Szabo Mihál az Mostani Biro Bella Orbán,Sambok János,és Fekete György meg esküvén az eő hűtők Szerint előnkben attak az mi interrogationkra.

Nap Keletrül föl Szélrül fölső végérül el kezdvén.

Bella Benedek meg holt hele Sessio 1/4

Vagyon Szanto föld hozzá, kéth hold,réth is kettő.Halászó vize is vagyon, kit mostan Czenki Szabó Mihál¹⁵⁽⁷⁰⁾ Bir minden igasságával Bella Benedek árváit tarttván Attyafi lévén mint Tutor,habet vaccas 2.Boves 2.ezek is az árváké.

Ugyan ezen háznál lakik Kony Rusa Marton,Nulla habet armenta. Szolgál mibül lehet.

Somogyi Gergell meg holt hele Seller 1.

háza raitha, Szanto földő,Réte nincsen,alami kevés halász viz vagyon hozzá,kirül Semmit nem adnak.Mostan lakik az házban Malomsoký Kalman Peter,nulla habet armenta,Szolgál amibül lehet.

Sambok János hele Sessio 1/4

Minden igassága Szanto föld hét,két réthe,halászo vize vagyon, maga Birja, habet Eqvos Duos,boves 2.Vaccas 5.az vizrül Ebed halat ádd,és minden hétben két napot Szolgál.

Fodor Páll hele Sessio 1/4.

Szanto földő,réthe,halász vize még vagyon, mint Sambok (42. lap) Janosnak,Labores rusticales non praestat; alioqvin paratus.¹⁶⁽⁷¹⁾ Szegény Viczaj György Uram Kerthe volt még ez helt néki,Mező Pusztá volt,eő Maga Fodor Pál épétette megh.

Matthjas Marton meg holt hele Sessio 1/4.

Szanto földő,réthe,halászo vize vagyon mint Sambok Jánosnak.Mostan Somogyi Simon Birja minden igasságával,habet eqvos 2.boves 2.vaccas 2.Servit ut Sambok Janos.

Ibidem Lakossa Bakony Péter,Nulla habet armenta.Szolgál á mibül lehet.

Thulkos Balas meg halt hele Seller 1.

Haz vagyon raitha:Szanto földő,réthe nincsen.Valami kevés halaszo viz vagyon hozza,kirül Semmit nem adoznak az Urnak eő Naganak.

Mostan Almásy Szekeres Mihály lakik benne habet Eqvos 3.vaccam 1.Gyalagul Szolgál.

214Ibidem lakik Almásy Kancsý Balinth.Nulla habet armenta.Szolgál á mibül lehet.

Praedicator haza hell, kit régen vallalol Magan Szakasztottak volt,kihez Szakasztva attak volt Szanto földet jugera 5.réthe egyet,halászó Vizeis vagyon kit Szergény és Agýghos Szakosztott volt ez helhez,Az ház helyt Eőry Györgyné Aszszonyom Birja,Ex collatione Domini Magnifici az réthetis.[17\(72\)](#) Az vizeth Szent Miklosý Praedicator Uram birja.Zanto földeth az Endrediek Birják mivelly hogy mikor Endred meg Szallot az Szergény határban,és földére Szállottanak,ugyan akor esset ez őtt hold földis oda (*43. lap*).

Eőry Györgyné[18\(73\)](#) *Aszszonyom hele Sessio 1/4.*

Szanto földő,réthe,vize vagyon mint Sambok Janosnak.

Novák Antal meg holt hele Sessio 1/4.

Haz raita,Szanto földő,réthe,vize mint az többinek, de Pusztán all,lakik Benne Pordang Toth András,habet Eqvos 2.Szolgál á miből lehet.

Vasváry Matthias el Szőkőt hele Sessio 1/4.

Haz raita,Szanto földő,réthe,vize mint az többinek,ki mostan pusztán áll, hanem mondgyak,hogy Eőry Györgyné[19\(74\)](#) Aszszonyom akarná Birnya,Mivel hogy az melly pusztá helt Uram eő Naga horpácson adott volt az Uranak az vissza engedte volna eő Naganak azért.

Tott Jakap el Szőkött Sellér hele 1.

Haz vagyon raitha,Sem földő,Sem réthe,vize nincsen.Mostan lakik benne Nemes ember Pottyondý Janos Parnás Imre Ur Számára.

Parnás Imre[20\(75\)](#) *hele Sessio 1.*

Vagyon hozza Szanto föld jugera 28.Réthe 5.Halaszó vize négy,Annyi mint Sambok Janosnak,et non produxit,azt mondgya az Aszszony vagyon Levele,de itthon nincsen,az Ura meg övén gondot visellý rea.

Nap enezett fellől delseő részrül el kezdvén

Bona Thomas[21\(76\)](#) *hele Seller 1.*

Sem földő,Sem réthe,Sem vize nincs (44. lap).

Mezeő Laký Baiýntt meg holt hele Seller 1.

Mostan lakik benne csanaky Tott Benedek²²⁽⁷⁷⁾

Mezeő Laký Illies hele²²⁽⁷⁸⁾ Seller 1.

Sem földő,Sem réthe,Sem vize nincsen.

Bakich Janos hele Seller 1.

Most lakik benne csornaj Meszaros Matthiasné

Item Egy Mezző Puszta hel Seller 1.

Nagy Dömötör hele Sessio 1/4

földő,Réthe,vize mint Sambok Janosnak,habet Boves 6.Eqvos 2.vaccas 4.Servit ut Sambok.

²¹⁵Ibidem Lakos tethý Siedör Dömötör habet Eqvos 3.vaccas 2.Servit ut alý fugitivi.

Ibidem Lakos Szabo Imre Marczaltoý.Nihil habet,Servit.

Ibidem Lakos Gáll Jakappné Marczaltoý,habet vaccam 1.Servit ut alter.

Mezeő Laký Lukách meg holt hele Sellyer 1.

Haz raitha,Sem földő,Sem réthe nincs,Valami kis darab vizecske vagy on hozza,lakik benne varga Andras Kadárthaý habet Eqvos 2.vaccam 1.

Ibidem Lakos Marczalthoý Csijénka Matthias habet Eqvos 2.vaccam 1.Servit in qvibus potest.

Fekete György hele Sessio 1/4.

Földő,réthe,vize ut Sambok,habet Eqvos 3.vaccas 3.Servit ut Sambok. Ibidem Lakos Almásý Toth Jakap nihil habet,Servit ut fugitivus.

Kis Orbánné hele Sessio 1/4.

Földő,réthe,vize vagy on mint Samboknak de pusztán (45. lap) áll Sellerül lakik benne az Aszszony.Nulla habet armenta et Servit ut Inqvilinus.

Ibidem Lakos Szent Andrassy Kardos Pálné habet Eqvos 3.vaccas 2.Servit ut fugitivus.

Bella Orbán hele Sessio 1/4.

Földő,réthe,vize mint Samboknak.Habet Eqvos 2.vaccas 5.Et Boves potest habere.Servit ut Sambok Janos.

Ibidem Lakos Csornaj Dömötör,habet Eqvos 2.Servit pedester.

Ibidem Lakos Almasy Dobor Janos.Nulla armenta habet,Servit.

Pokj Menyhárt hele penitus deserta Sessio 1/4.

Kit Ságody Gábor az Ur eő Naga engedelmebül Mesterj Jánostul váltott meg f.40.földő,réthe,vize,ut caeterum.[23\(79\)](#)

Tott György hele Seller 1.

Haz raita,földő,réthe nincs,hanem egy Darab vizecskéje,mostan lakik benne Fölpöczy Geórfj János,és Ferenez Nemes emberek. Most Fodor Páll[24\(80\)](#) Birja,habet vaccam 1.

Ibidem Lakos Hemesey Simon Nemes ember,Nulla armenta habet.

Tott Gergell hele Seller 1.

haz raita nincs,földő,réthe,vize mint az többinek egy Darabacska.

Mostan lakik benne Szegen futott Nemes Ember,nulla armenta habet. Servit.

Dombó Matthjás meg holt hele penitus deserta Sessio 1/4

földő, réthe,vize,minth fél fertál helnek pusztán álnak.

Summa:Sessionum Integrarum,et

Servientum:facit 1 1/4

Deserorum,et Inservientum facit qvarta 2 1/2

(46. lap).

Inquilini Sérvientes 00

Inquilini Inservientes et Desertis 4.

[216](#)Lakones Servientum facit 16. Sessiones Nobilium,Libertinus cum

Judice facit Sessiones 2. quarta 1.

Inquilini cum Desertis et 7.

Lakos 1.

Predicator haza hele pertinet ad Nobiles,quia Relicta György Eőry possidet.

Census et alj Proventus

Minden fertálly helhez vagyon Szanto föld jugera 7.

Réth 2. Az Hanonys Nylas Számra vagyon osztalljok kaszáló réthnek valo,halászo vize is vagyon.

Sellér helyhez Sem föld,Sem réth,hanem az Hanon valami kevés osztal Nylas kaszáló.

Item:vellallol mindnyáyon az Ur eő Naga Jobbágyi,kiknek halászo vizektül elein öttödik hétben,de immár

mostan harmad hétben adnak Ebéd halat az Urnak eő Naganak.

Item:Szent György Napban régenten minden fertal heltül attak de.8.v.1.

Szent Mihál napban is totidem den 8.v.1.

Ez ado hellért akkor ez időben Szőlött nem kopáltak,de mostan kopálnak, és ezért nem adnak pénzadóth.

Item:Gabnabul Dézsmát adnak in Specie, azzonképpen Méhbül,Barany és Kecske fibül az Ur eő Naga Számára tizedet adnak, (47. lap).

Az kiknek Irtás földei vannak,mikor Be vették in Specie Dézsmát,insuper minden holdtul egy köblöt adnak rola,de mostan minden egy köbölért,az Ur eő Naga végezésébül den. 20.adnak,Az maga Jobbagyi Insuper;Vidéki emberek ha irtássa vagyon az Ur eő Naga földön,és mikor bé vetti minden egy holdtul Signulus unus cubulus exigitur In Specie valami félével bé vették.

Item:Itt Szőlő Hegyek nincsen.

Item:Tűzre az vittnyedi,és Szent Miklosy erdőről aszszu,és akarmi haszantalan fabul elnek,De nyers,és egyéb féle termő fát tűzre lenem Szabad vágni,hanem csak épületre,az is az Urtul eő Nagátul,avagy az Tisztartoktul kérve,Alloquin megh fogjak raitha,Es minden véle való márháját ell veszti, Maga is dian változhatik megh.

Item Mivel hogy az Agyagosiak itt valo Szomszédok mikor mak terem eők is Tizedet adnak az apro Marhábol.Es mikor mak nem terem ollyankor, mért hogy tűzre valo fabul,ők is ugy mint az Szergenyek az Erdőrül élnek faluol adnak f.1. den. 60.

Item Esztendő által minden féle munkát praestálnak,két napot egy hétben Szent Iván napig,azután takarásban Kis Aszszony napik három napot Szolgalnak egy hétben.

Item itt az velallnak Magán Szakasztva halaszo vizek vagyon kibül magokat segellék. (48. lap)

Item:Az Szent Márthony Pusztá falu hely ezen Szergény határban vagyon az hova eők temettkesztek,mérth hogy az Erdő fogta volt föll,valakik irtást raitha tettek,mikor mi féle vetéssel bé vették,ugyan azon felébül adot adnak,mint az Ur Jobbagyi,Es videkiek,ut Supra et Decimas.

217Item:itt Szergénben Szőlő Hegyek nem Lévén korácsontul fogva Szent Mihaly napig az Ur eő Naga Borának kellene kelný,és Senkinek nem volna Szabad rea kélhelni,egy altalagh Bora költ el az Urnak eő Naganak nem több,Eörý Györgyné arultatt, ha az el kélhett,az Ur eő Naga Bora is el kelhetne.A festo Beati Michaelis usque festum Nativitatis az Szegénség h arol.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium II. rész / Anno 1597.21.Aprilis Endred

Anno 1597.21.Aprilis Endred

Az mint Virágh György az Mostani Biro,Novák Pál,Varga István,és Horváth Jakap meg esküvén az eő Hútek Szerint Elónkben attak az mi Interrogationra.Itt Mind fertál hellesek vannak.

Nap Kelett valo Szértt földő részről elkezdvén

Tott János Az csordos háza az vellel földön faluol építetttek 1.habet vaccam 1.Nihil Servit Domino Magnifico,pascit pecora hujus possessionis. (49. lap)

Kuklecz Balásné hele Sessio 1/4

vagyon Szanto föld hozza jugera 8.Ehez eő Naga az kiknek irtassa vagyon abbol három holdat engedet, kirül köblöt nem adnak.Igy immár lészen minden fertály helyhez hold:11.Az kinek penig irtása nincs ugyan csak az nyolcz hold helyhez valo földő vagyon rethecske osztaly Szerint minden ferthál helyhez osztatott.habet Boves 4.Vaccas 2.Servit.

Ibidem Lakos Toth Margith Nulla armenta habet.Servit in quibus potest.

Ibidem Lakos Szabo Janos Nihil habet,et non Servit.

Horváth Jakap hele Sessio 1/4

Vagyon Szanto földje jugera 8.Ehez eő Naga engedet azoknak az kiknek irtassok vagyon abbul három holdat kirül köblöt kellett volna az Urnak eő Naganak adni,Igy immar lészen minden ferthály helhez hold:11.az kinek penig irtassa nincsen,Es nem járna kőből túló az Urnak eő Naganak ugyan csak az 8 Hold helhez valo földő vagyon.Réthecke vagyon osztál Szerint minden fertal helhez kevés,hanem az hanon kaszál minden ferthály helhez osztál Szerint osztatoth,habet Boves 6.vaccas 3.Servit Domino Magnifico.

Horváth János hele Sessio 1/4

Vagyon minden igassága ez helyhez,ut Jakap Horváth,habet vaccam 1.

Pauper Servit pedester (50. lap).

Ibidem Lakos Horváth Mathe,Nulla habet armenta Servit in quibus potest.

Ibidem Lakos Horváth Marko Nulla armenta habet.Servit ut potest.

Sana János,és Sana Mihál helyek Sessio 1/4

Minden igassága ez helhez ut Horváth Jakapp,Joannes habet vaccam 1.Servient pedestres.

Virágh György hele²⁵⁽⁸¹⁾ Sessio 1/4.

Minden igassága az helhez,ut Horváth Jakap,habet boves 3.vaccas 4.Mostan Biro

Ibidem Lakos Nagy György habet eqvum 1.non Servit.

²¹⁸*Thymár János hele Sessio 1/4.*

Minden igassága az helhez ut Supra:Ennek Szabadsága volt,ki telik 3. In Mense Augusto.habet vaccas 2.Non Servit usque exitum termini praedicti.

Ibidem Lakos Tott Jakapp Nulla armenta habet Servit in quibus potest.

Ibidem Lakos Toth Mathe,Nihil habet,Servit in quibus potest.

Ibidem Viczay Toth András fiával Markóval,és Györgyel Laknak egy kenyeren,habet Eqvos 2.vaccas 2.Servit ut fugitivi Lakones.

Voderich Pál hele Sessio 1/4.

Minden igassága ut Supra,de Szegénsége miatt el hatta helyét,máshoz ment Lakoval Mostan Lakik benne Varga György nulla armenta habet.Servit ut alý Lakones.

Novák Pál hele Sessio 1/4.

minden igasságával birja,ut Supra,habet boves 6. (51. lap). vaccas 3.Servit ut aly Sessionati.

Ibidem Lakos varga Mihál nihil habet,Servit ut Lakos.

Kranicz Gaspar hele Sessio 1/4

Minden igassága ut caeterum habet vaccam. 1.Servit pedester cum sit pauper.

Ibidem Lakos Viczay Szekerjártho János nulla armenta habet.

Servit ut Lakos.

Ibidem hegedős Thamásné nulla armenta habet.Servit.

Ibidem Lakos Toth Gergell Nulla armenta habet,Servit ut Lakos.

Perván György hele Sessio 1/4.

Minden igassága vagyon,birja ut caeterum,Servit pedester

Nagy István hele Sessio 1/4.

Minden igassága ut Supra,Maga ély habet bovas 2.vaccas 5.Servit ut Sessionati.

Ibidem Lakos Thimár Marton habet vaccam I.Servit ut Lakos.

Foglyár Peter meg holt hele Sessio 1/4.

Haz raitha,Minden igassága megh vagyon,pusztán áll.

Mostan Lakik benne Lakos,Mészáros Orbán,Nulla habet armenta,Servit ut Lakos;

Ibidem Lakos Horváth György Nulla armenta habet.Servit ut Lakos.

Keresttyén Marton hele Sessio 1/4.

Ház raitha Minden igassága megh vagyon,Pusztán áll mostan lakik benne Nemet Szegý Imre habet eqvos 2.vaccas 2.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Horváth Györgyné habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Dobos Györgyné Nihil habet Servit in quibus potest (52. lap).

Ibidem Lakos Thott Gergellne,Nihil habet,Servit in quibus potest.

Nagy Ferencz hele Sessio 1/4.

Minden igassága az helhez ut Supra;maga Birja habet Boves 4.vaccas 2. Servit ut Sessionatus.

Ibidem Lakos Horváth György habet vaccas 2.Servit ut Lakos.

Varga Antal megh halt hele Sessio 1/4.

Minden igassága meg vagyon de Pusztán áll,mostan Lakos benne varga Lőrincz,nihil habet,Servit ut Lakos.

Leposa Márton hele Sessio 1/4.

Minden igasságh élly az helynek nulla armenta habet,Servit pedester.

Ibidem Lakos Konj Horváth fabián Nihil habet.Servit ut Lakos

219*Sarap András megh halt hele Sessio 1/4.*

Ház raitha,de igen el Pusztolt, minden igassága meg vagyon,de Pusztán,mostan lakik benne itt valo Nagy Péter,nihil habet,Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Poszavecz György,Nihil habet.Servit ut alter.

Horváth Lukách hele Sessio 1/4.

Minden igasságot maga élly habet vaccas 3.Servit ut Sessionatus.

Ibidem Csordos Péter Nulla armenta habet.Servit ut Lakos

Varga István hele Sessio 1/4.

Minden igasságot maga élly,habet Boves 8.vaccas 5.Servit ut Sessionatus (52. lap).

Ibidem Lakos itt valo Rácz János habet Boves 2.vaccas 2.Servit ut Lakos.

Duhovits Antal hele Sessio 1/4.

Minden igasságot élly az helynek habet Boves 5.vaccas 4.Servit ut Sessionatus.

Ibidem Lakos Itt valo Szabo Miklos habet Boves 2.Vaccam 1.Servit ut Lakos.

Keresztyén Marton hele Sessio 1/4.

Minden igassága megh vagyon mint az többinek habet Boves 2.vaccam 1.de csak az félérül Szolgál az fele igasságath ell hatta pusztan all.

Popjác György hele Sessio 1/4.

Minden igassága meg vagyon ez helnek de az mostoha Annával Popyacz Péternévell egyúth Birjak külön kenyeren,Georgius habet Boves 4.vaccam. 1.Relicta vero habet Boves 4.vaccas 2.Serviunt ut ally Qvartary.

Thalján Marton hele Seller 1.

Vagyon hozza egy hold föld, rétet az Hanon Nylász Számra attak hozza Ez fél fershál Pusztá hely, thudni illik varga Marko az Battya hele igasságot Birja az másik Szerén, habet Boves 4. vaccas 2. Servit.

Szmiklicz Miklos meg halt Seller 1.

Ház raitha vagyon hozza föld egy hold, réthe vagyon hozza az hanon Nyilasz Számra osztván, mostan lakik benne Lakoval Pervanovics Mihály habet boves 2. Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos csordos Thomás habet vaccam 1. Pastor porcorum Istius possessionis et Nihil Servit (54. lap).

Szlavich Márton Seller hele 1.

Igassága mint Szmiklich Miklos házának, habet Boves 2. vaccas 2. Servit pedester.

Valár Iván háza Seller 1

Igassága mint Szlavich Mártonnak habet vaccam 1. Servit pedester.

Suhich Janos hele, Seller 1

Igassága mint oda föl meg vagyon, habet Boves 4. vaccam 1. Servit pedester.

Ibidem Lakos itt való Magyar János habet vaccam 1. Servit ut Lakos.

Szabo Marko meg halt hele Seller 1.

Igassága meg vagyon mint az több Selléreknek haz raitha.

Mostan az Veý Edes Janos lakik benne az igasságot is eő Birja habet Boves 2. vaccas 2. Servit pedester.

[220](#) *Nagy György hele Seller 1.*

Penitus Deserta Sem földő, Sem réthe nincsen ez felül meg irt Szabo Marko heléhez foglaltak.

Kovách Thomás vinnjeje Az köz földön ugyan ottan lakik, Az más Szerén vagyon Seller helhez igassága, habet Eqvos 2. vaccas 4. Servit pedester.

Nap Enezetrül való Szer délrül kezdvén

Kovách Marko meg halt hele Seller 1.

Penitus Deserta, Igassága vagyon mint az több (55. lap)

Seller háznak, ez Kovács Markonak gyermeki marattak, három, habet Boves 2. vaccas 2. Ezeknek Csiszár György gondviselítőjük.

Szalaý Mathe megh halt hele Seller 1.

Penitus Deserta Minden igassága meg vagyon mint az többinek.

Nvukovich István meg halt hele Seller 1.

Penitus Deserta minden igassága meg vagyon mint az többinek.

Henye Thomás meg halt helye Seller 1.

Penitus Deserta, minden igassága meg vagyon hozzá.

Szabo Mihál Selér helye, kiment belőle 1.

Penitus Deserta minden igassága meg vagyon hozzá.

Varga Istvan hele Seller 1.

Igassága hozza mint az több Sellereknek mostan Budisitts Györgyné lakik benne Nihil habet. Ez Seller hely igasságát nem Birja, hanem ide előb való ferthál hely igasságoth Birja: Mondgyak hogy az Ur eő Naga Könyebeséget adot volna néki Szolgalotbul, még fiai föl nevelkednek: Varga István penig más Seller helyben ment ez helyre.

Volár Györgyné hele Seller 1.

Minden igassága mint Seller helhez úgy. Maga Ven ember, Az veý horvath Pál lakik nála, Servit ut alý Inquilini.

Varga István Szmiklich Lukácsal

egy Seller helyben Laknak 1.

(56. lap).

Igassága vagyon mint az többinek. habet Boves 4. vaccas 2. Servit ut Inquilinus.

Szekejartho Balint hete Sellér 1.

Minden igassága mint Sellernek habet Boves 2. vaccas 4. Servit ut alý Inquilini.

Gerenchér Mihálné hele Seller 1.

Igassága megh vagyon mint az többinek habet Boves 2. vaccam 1. Servit ut Inquilinus

Ibidem Lakos Csiszar Matthjas habet Boves 2. vaccas 2. Servit ut Lakos.

Kovács Thomás hele Sellier 1.

Penitus Deserta: Minden igasságával az mint oda föll Irva vagyon az vinnye helhez birja az másik Szerén.

Radován György meg holt hele Sellér 1.

Ház raitha. Sem földő, Sem réthe hozza, mostan lakik benne Lakos Viczaj Tott Péterné Nulla liabet armenta In quibus potest, Servit.

221 *Novák Antal meg holt hele Seller 1*

Ház raitha nincs Semmi igassága:Mostan Szmiklics Miklósné lakik benne Lakoval habet vaccam. 1.Servit in quibus potest.

Chordos Thamás háza,Az köz földön faluol Epetettek,eő Maga Pervánovics Mihalnál lakik.Mostan ez házban lakik Chornaý Varga Péter,nihil habet Servit ut potest.

Kertész Miklósné hele Sellér 1

ház raitha,felesége Lakik benne,Semmi igassága (57. lap). nincsen,et nulla armenta habet,Nimie pauper,nihil Servit.

Tott János hele Sellér 1

Penitus Deserta Sem földje,Sem réthe nincsen ez következő fundak Jakapp hazához kerítető volt,az Nehai Chiszár Martony kit mostan ezen fundák Jakap bir.

Fundak Jakap helye Sessio 1/4.

vagyon igassága hozza, mint fél fertháll helyhez habet boves 6.vaccas 3. Servit.

Chýszár György hele Sessio 1/4.

vagyon igassága hozza,mind fundak Jakappnak habet boves 2.Eqvos 2.vaccas 3.Servit.

Kuczlich Marton és Kuczlich György hele Sessio 1/4.

Ez fertál helt Ketten Birják külön Kenyeren Igasságok ut Supra. Martinus habet Boves 4.vaccas 2.Georgius habet boves 4.vaccas 2.Serviunt.

Ibidem Lakos Csornaý Dak Ferencz habet eqvos 3.vaccam I.Servit ut Lakos,ut Caeteri fugitivi.

Jaksich András helye Sessio 1/4.

Minden igassága helyéhez meg vagyon,habet boves 8.vaccas 8.Servit ut alý Sessionati

Horváth Gergell meg halt hele Sessio 1/4.

Igassága helyéhez meg vagyon,ennek négy gyermeke maratt,kiket az oda föl meg irt horváth Jakapp tárt,mint Tutor,de Semmi Igasságot nem élý.

Ibidem Lakos Gyarmathý hegedős Balás,és Mihály egy Kenyeren (58. lap) Serviunt ut Lakones habent Eqvos 2.vaccas 1.

Ibidem Lakos Horváth Janosné Luiza,habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Koný Szegény Aszszony Piroska,Nulla armenta habet,et nihil Servit Mendicus.

Varga János helye Sessio 1/4.

Igassága meg vagyon helyéhez habet vaccam 1.Servit

Ibidem Lakos Kony varga Matthjas Nihil habet Servit ut Lakos

Chýszár András hele Sessio 1/4.

Helye igassága meg vagyon,habet Boves 6.vaccas 3.Servit ut Sessionatus.

Soich Péter helye Sessio 1/4

helye igassága meg vagyon,habet boves 6.Eqvos 2.vaccas 4.Servit.

Edes Marko hele Sessio 1/4.

Igassága meg vagyon helyéhez Nulla armenta habet Servit pedester

Ibidem Lakos Chynicz Mikola Nulla armenta habet Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Murakózy Mihál Nulla armenta habet Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Fekete Miklos Nulla armenta habet Servit ut Lakos.

[222](#)*Budisitts György meg halt helye Sessio 1/4.*

Penitus Deserta,minden igassága mint fertály helhez az felesége,az mint oda föl meg vagyon irva Varga István Sellér helyében ment,és oda Birja:Ideigh valo Szabadsága,ut Supra.

Téglavetteő Balás hele Sessio 1/4.

Helyéhez igassága vagyon,habet boves 6.vaccas 4.Servit Domino Magnifico (59. lap).

Ibidem az verral földön egy Péncze vagyon,kik verralol magok csináltak, Téglavetteő Thamás csinált volt házat raitha,meg holt,kihez Semmi föld hell igasság nincs,alioquin,Mikor az verral Korchiomházath találta az verral Számára,abban tartanájak.Es az ur eő Naga Boráth is az arolnaja.

Most Lakik benne Lakos,Itt valo Koloszar Jánosné, habet vaccam I.Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos Gyarmathy Horváth Illon Szegén aszszony nihil habet de armentis,Servit in quibus potest.

Krapécz Balás hele Sessio 1/4.

helye igassága vagyon,habet vaccam 1.Servit.

Horváth György hele Sessio 1/4.

Hele igassága vagyon habet vaccas 2.Servit.

Varga Markó meg halt hele Sessio 1/4.

Minden igassága meg vagyon ennek féle igassagáth az oda föl meg irt attjafia Tallian Marton Birja Seller helyéhez,Szolgál rola,mivel hogy ez varga Marko Gyermevét tarttya,attyafi lévén Tutorul.Ez az fél hele igasságot Thokoics andrás vette fel,Nulla armenta habet Servit.

Ibidem Lakos Itt valo Horváth János,habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

Vépy Gergelné helye Sessio 1/4.

Helyéhez igassága meg vagyon de csak felét birja, Veývel horváth Gergellel habent vaccam 1.Serviunt.

Ibidem Lakos Itt valo Saldok Katha Nihil habet Servit ut potest.

Horváth Balás hele Sessio 1/4.

helye igassága vagyon habet eqvos 2.vaccam 1.Servit (60. lap).

Ibidem Lakos Nemethy Sambo Marton habet Eqvum 1.Servit.

Ibidem Lakos Kraics János Nihil habet Servit ut potest.

Soldik István hele Sessio 1/4.

hele igassága vagyon habet eqvos duos.Boves 2.vaccam 1.Servit.

Ibidem Lakos Itt valo voderics Pall Nihil habet Servit.

Ibidem Lakos Itt valo Toth Berta Nihil habet Servit ut potest.

Varga Marton helye Sessio 1/4.

Helye igassága vagyon habet Boves 8.vaccas 3.Servit.

Stojanchých György hele Sessio 1/4.

Helye igassága vagyon,habet Boves 6.vaccas 4.Servit.

Horváth Mathe helye Sessio 1/4.

Es Chjnich György ketten Birják külön kenyeren,Igasságok hozza vagyon, mint az többinek.Matheus habet Boves 2.Georgius habet boves 2.vaccam 1.Serviunt Domino Magnifico.

223Summa :Sessionum Integrarum et Servientum facit

Sessions 82/4

Desertarum et Inservientum 2 1/2.

Inquilini Servientes 9

Inquilini Inservientes et Deserti 12

Lakones Servientes 47

Lakones Inservientes 4

Libertinus, Judex 1/4

Eorundem Lakonis 1

(61. lap).

Census, et alij Proventus Annuales

Minden egész helyhez vagy Szanto föld:44.Rétecske osztál Szerint kevés vagy, Az hanonys kaszálnek Minden helyhez Nylas Számra osztván.

Sellér helyhez egy egy hold föld vagy, Némelnek, kik utolban jüttek egy Sincs, Ezek is kaszálnek az hanon Nylas Számra osztván Item Korácsonban vellallol tartoznak eő Naganak adnj Egy Eőszet, avagy egy Borjut 1.

Item Szent György Napban régen hogy meg Szallottak volt,

Minden egész helytül attak den. 10.

Szent Mihály napban is annyit den. 10.

De azután Semrey Ferencz, és Gabriel Deák uram így vigeztek velek hogy minden egy egész helytül adyanak

Ludat 8.

Kapanth 20.

Thikot 32.

Vajat az öregh mértékkal Pynth 2.

Thurot 8.

Thikmonyat is szettek, Sine Numero, de mivel hogy Immaron az Kölesbül desmát veznek raitok, Eül is Thikmonyat nem adnak.

Item Mikor az Ur eő Naga váraiban Menyegzők Szolgálatnak, Ollyankor tisztességes ajándékkal tartoznak az mint nékiek tutokra Adván,

Item az itt valo sellér hellessék Annyi adot adnak mint az Szent miklossy Sellérek (62. lap).

Item Gabnabul, és minden Tavaszsi vetésbül Désmát in Specie. Azonkeppen Méhbül, Bárány, és Kecse fibül az Ur eő Naga Számára tizedet adnak. Az irtás földrül is az mikor ki mivell be vetti In Specie Désmát köblöt is adnak az Urnak eő Naganak rola, úgy mint minden holdtul den.20 az ur eő Naga Jobbagyi, az vidékiek in Specie Köblöt.

Item Szőlő hegyek vagy, arol hegy vámoth adnak az minth ell vagyon inteszvén, mégh Szegén Semmey Ferencz Uram időtt Thapolczaý Mihál Uram Jelen Léven, Borbul Désmát is adnak eő Naganak. Item Erdejek vagy Gőbös felé kirül élnek tűzre valo aszszu, és akár mi haszantalan fával, De nyers és egyéb féle termő fat tűzre nem Szabad vágni, hanem csak epületre, azt is Urtul eő Nagatul avagy az Tisztartotul kel kérný, Mert alioquin meg fogjuk raitha, és minden véle valo marháját el veszi. Maga is Dian változik meg. Item Mikor mak Terem az ott valok huszadot, Az vidékiek peniglen tizedet adnak az apro Marhábul az Urnak eő Naganak.

224 Item, Mikor Mak nem Terem az ott valok vellallol két jo hizlalt arthánt adnak az Urnak eő Naganak.

Item vellallol adnak az Urnak eő Naganak két kővér tehent minden esztendőben

Item Mészáros Szék vagyón,kirül egy mása fagyuvál tartoznak az Urnak eő Naganak,az ki benne Mészszarol.

Item Minden Féle Munkával tartoznak az Urnak eő Naganak (63. lap).

Item Ez Endredieknek Szőlő hegyek Lévén a festo Beati Michaelis Archangeli usque festum Nativitatis Domini az Szegénség az maga Borát árollyák! Ismegh Karácsontul fogva Szent Mihál napiglan az Bor ároltatásnak fele az Uré eő Nagaé,Es más fele az vellallé,Igy kel erteni,hogy az Ur eő Naga egy hordo Borét ki arolván,az masikot az Vellal Számára rende Szerint :Mikor korcsmárosok nincsen,mikor vagyón Penig ollyankor,Mind az Ur eő Naga Borát,Es az vellalét az Korcsmáros árollyá.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium II. rész / Anno 1597.23. die Aprilis So'tteőr

Anno 1597.23. die Aprilis Sojtteőr

Az Mintt Koczán Marton az Mostany Biro Turbok Marton,és Horváth Bernárd,megh esküvéén az eő hüttők Szerint előnkben attak az Mi Interrogationkra.

Az Délső Szerén nap Kelett felől el kezdvén

Praeicator Vram háza az Szabad földön Sessio 1.

Kihez vagyón Szanto föld jugera 24.réthe is két helen.

Nékj Balintt hele Sessio 1.

Vagyón hozza Szanto föld jugera 17 1/2 réthe is két helen, és az hanon is egy Nylas,Nulla armenta habet pauper Servit pedester.

Turbok Márton²⁶⁽⁸²⁾ hele Sessio 1.

Vagyón hozza Szanto föld jugera 17 1/2 réthe is két helen.Es az hanonis egy Nylas habet Eqvos 2.boves 6.vaccas 4.Nihil Servit,Mível hogy az keze csonka sz Ur eő Naga Engedelmébül Szabados (64. lap.)

Grebenics András Anyával Gáspárnéval Sessio 1.

Minden igassága meg vagyón,ut Thurbok habent Boves 6.vaccas 4.Serviunt Domino Magnifico.

Barbély Matthiásné hele Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyón,ut caeterorum,habet eqvos 2.vaccam 1. Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Nemeth Thomas habet vaGcam 1.Servit ut Lakos.

Tott Mihál hele Sessio 1.

Minden igassaga meg vagyón,maga Tott országban ment,féle igasságát Ferkevics Mihál Birja,az maga

Seller helyéhez,habet Eqvum Unum,Boves 2. vaccas 2.Servit,az fele pusztán áll ház is hitván raitha.

[225](#)*Básich Miklos hele* Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyon,ut Caeterorum,habet Boves 4.Eqvum 1. vaccas 2.Servit ut caeteri.

Ibidem Lakos Tott országi Szabó Mátthjás Nulla armenta habet Nihil Servit.

Horváth János hele Sessio 1.

Minden igassága meg vagyon,ut caeterorum,habet Boves 6.Eqvos Duos, vaccas 3.Hannel Daniel uram Birja.[27\(83\)](#)

Portich Istvánné hele Sessio 1.

Minden hele igassága hozza,ut caeterorum habet vaccas 2.

Lajosich Jakap hele Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyon,ut Caeterorum,csak mostanában Szeőkveő ment az Kereszthuri Majorban az házat pusztán hatta.

Horváth Bernárd hele Sessio 1.

helyéhez minden igassága meg vagyon,ut Caeterorum,habet (65. lap). eqvos 2.Boves 2.vaccas 2.Servit Domino Magnifico.

Dorgäy István Deák[28\(84\)](#) Sessio 1.

hele igassága ut Caeterorum,habet eqvum 1.Boves 6.vaccas 3.Labores rusticales non praestat,alioquin paratus.

Fekete Páll hele[29\(85\)](#) Sessio 1.

Kis Ferencz hele Sessio 1.

Hele igassága ut Caeterorum,habet eqvos 2.Boves 4.vaccas 2.Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Itt valo Thott Janos nulla armenta habet Servit ut Lakos.

Ibidem Lakos varga Thamas habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

Koczán Marton hele Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyon,ut Caeterorum,habet Boves 6.vaccas 4.Mostaný Biro.

Horváth Péter Sessio 1.

hele igassága megh vagyon ut Caeterorum,habet eqvos 2.Boves 6.vaccas 4. Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Itt valo Horváth György habet Boves 4.vaccas 2.Servit ut Lakos.

Horváth Miklos hele Dominj Danielis Sessio 1.

Borégető János hele penitus deserta Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyon

Vaghý Janos uram Birja³⁰⁽⁸⁶⁾

Vgyan ottán Gergell Kovách Vinnieye az Szabad földön Semmi hele igassága,Et nulla armenta habet Servit ad allodium Sua arte Sine pecunys

(66. lap).

226Nap Enézet valo rendben,Dél felől valo Véghrúl

Futich Marton hele Seller 1.

Szánto föld vagyon hozza jugera 4.rétheis az hanban

Milich Mathe Seller helye 1.

Igassága uti Futich helyéhez,habet Boves 2.vaccas 2.Servit Pedester.

Ferkovich Mihál Seller hele 1.

helyéhez igassága uti caeteri inquilini.Ez oda föl meg irt Tott Mihál hele földének fele igasságát Birja,kit neheztelnek az több Polgárok,hogy az Seller helytül nem Szolgál.³¹⁽⁸⁷⁾

Horváth András Sellér hele 1.

Ehez is Seller hele igassága meg vagyon ut Caeteri,meg holt,mostan Pordány Tott Matthe Birja nulla armenta habet,Servit pedester Chordos Thamas háza vellalol csináltak az Szabad földön,Semmi hele igassága nincsen,Nunc deserta.

Tott Balás Seller hele 1.

Minden igassága uti inquilini Boves 2.vaccas 2.Servit Pedester Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Itt valo Kis Márton habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

Nemett Pál Seller hele 1.

helyéhez igassága uti Caeteri Inquilini,nulla armenta habet Servit in quibus potest pauper.

Ibidem Lakos itt valo Barics Istvánné Nihil habet pauper Servit rostálásban, és gyomlálásban (67. lap).

Major István hele Seller 1.

Igassága helyéhez ut caeteri Inquilini,nulla habet armenta Servit pedester

Tott Miklos Seller hele 1.

Igassága meg vagyon meg holt háza pusztán áll.

Kranics Matthias hele³²⁽⁸⁸⁾ Sellér 1.

Megyery uram Számára: Ez ugyan eő Naga Megyerÿ uram adat földet hozza

Kis Péter Sellér hele 1.

Meg halt, felesége benne

Király Thamas Sellér hele³³⁽⁸⁹⁾ 1.

Ibidem Lakos Thott István

Kis Matthias Seller hele 1.

helehez igassága uti Caeteri Inquilini habet vaccas 3. Servit pedester Domino Magnifico

Trombitás Vrban Seller hele 1.

Semmi Seller hely igassága nincsen, Keszön épült megholt, mostan Lakos benne, Kapui Tott Balasné Nulla armenta habet pauper mendicus Nihil Servit

[227](#) *Föl Szélrül valo Szerén nap Enezetrül*

Tott Mihálné Seller hele³⁴⁽⁹⁰⁾ 1.

Meg halt, felesége benne

Bontich Matthias hele Sessio 1.

Minden hele igassága meg vagyon habet eqvos 2. Boves 6. vaccas 4. Servit Domino Magnifico (68. lap).

Kranicz Janos hele Sessio 1.

hele igassága mint fél helyhez meg vagyon habet Boves 2. Servit ut fél heles. Ibidem Lakos Itt valo fejes Gergell habet vaccam 1. Servit ut Lakos

Kis Vrbán hele Sessio 1.

Igassága mint fél helyhez meg vagyon habet Boves 6. vaccas 4. Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos itt valo Tott Péter Nulla armenta habet Servit ut Lakos.

Fundák Gergell hele Sessio 1.

Kranicz Lőrincz hele Sessio 1.

Hele igassága, mint fél helyhez habet vaccam 1. Servit Domino Magnifico.

Nemeth György hele³⁵⁽⁹¹⁾ Sessio 1.

Czavár Balás hele Sessio 1.

hele igassága mint fél helyhez uýannaid készült mostan tölt el szabadsága, habet vaccas 2. Servit Domino Magnifico.

Szakal Urbán Szilij hele Sessio 1.

hele igassága fél helyhez meg vagyon,habet Boves 2.Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos Szilij Egyed Mészáros nulla armenta habet Servit ut Lakos.

*Varga András hele*³⁵⁽⁹²⁾ Sessio 1.

*Czavár Miklos hele*³⁵ Sessio 1.

fél helyhez igassága meg vagyon habet Eqvos 2.vaccas 2.

Ibidem Lakos Tott országghy István Nihil habet,et nihil Servit pauper

(69. lap).

Mirichiak Marton hele Sessio 1.

Igassága meg vagyon mint fél helyhez,meg holt,házais ell dült,Deserta

Fekete Antal hele Sessio 1.

Hele igassága megh vagyon,habet Boves 2.vaccam 1.Servit Domino Magnifico.

*Turbok Matthiás hele*³⁵⁽⁹³⁾ Sessio 1.

Kocsán Thomás hele Sessio 1.

Hele igassága megh vagyon,meg holt,fogyär Mihál meg vagyon mostan,Nihil habet Et nihil Servit.

Ibidem Lakos Thott Miklos habet vaccam 1.Servit ut Lakos

Ibidem Lakos Kranicz István habet vaccam 1.Servit ut Lakos.

²²⁸*Tott Lőrincz hele* Sessio 1

Fél helyhez való igassága meg vagyon habet boves 6.vaccas 3.Servit Domino Magnifico.

Ibidem Lakos itt való Tott Péter nihil habet Servit ut Lakos

Ibidem Lakos Mirichiak mártonné habet vaccam I.Servit ut Lakos in quibus potest.

*Szvonár Miklos hele*³⁵⁽⁹⁴⁾ Sessio 1.

*Tott Balint hele*³⁵⁽⁹⁵⁾ Sessio 1.

Gyura Lőrincz hele Sessio 1.

Hele igassága mint fél helyhez,habet Boves 4.vaccas 2.Servit Domino Magnifico

*Varga Marton hele*³⁵⁽⁹⁶⁾ Sessio 1.

Ibidem Lakos Homoký Péther

*Varga Gergell Sellér hele*³⁵⁽⁹⁷⁾ 1.

(70. lap).

Kranicz Miklos Sellér hele 1

Igassága mint Sella helyhez:habet Boves 2.vaccas 2.Servit Pedester Domino Magnifico.

Kranicz Matthiás hele Sessio 1.

Fél helyhez igassága meg vagyon Nulla armenta habet az Ur eő Naga Kertésze,hele igassagat nem élj.

Ibidem Lakos Pordany Molnár Benedekné habet vaccam 1.Servit in quibus potest.

Summa:Sessionum Integrarum et Servientum facit 13.

Desertarum et Inservientum 3.

Inquilini Servientes 7.

Inquilini Inservientes et Deserti 4.

Lakones Servientes 13.

Lakones Inservientes 4.

Nobiles cum Judice et Contionatores 12 1/2.

Eorundem Inquilini 5.

Lakones 0.

Census,et alij Proventus Annuales:

Minden egész helyhez vagyon Szanto föld Jugera 17 1/2 Réth is két helen,Az hanonis Egy Nylas.

Item Sellér helhez jugera 4.réthe Nylassa az hanban 1.

Minden egész helytül adnak per annum Circulum

Ludat 2 (71. lap)

Kappant 5.

Thyukot 8.Es egy tikfi husvétban.

Vajat az öreg Meszellel 2.

Turot 2.

Thikmonyat nem adnak,miért hogy az Kölesbül désmát adnak.

²²⁹Minden Sella ad Kappant 1.

Ludat 1.

Thikot 4.

Thurot 1.

Vajat Meszellel 1. ita etiam Endredjienses

Item:Mikor az Vr eő Naga varaiban Menyegszők Szolgaltatnak, olyankor tisztességes ajandekkel tartoznak az mint nekik tutokra advan

Gabnabol,és minden Tavaszszivetésbűli Désmát,az Irtás földrűl,mikor ki mivel be veti Köblöt ad az urnak eő Naganak rola ut Supra Endredyienses.

Szőlő Hegyek Nincsen.

Item Az Vrnak eő Naganak Bardallya Erdeje vagyon az Less,kirűl az Vr eő Naga,és eő Naga uthan az udvar biro hire Nélkül Senkinek nem Szabad edőllený Mert alioquin Poenum Jubeat,ut in Sylvis oppidi Sz.Miklos,et possessionis Endred.

Item: Mikor az Makkos erdőn apro Marhájokat őrzik mak teremvén, Ez falubeliek huszadot adnak,az Urnak eő Naganak az apro marhábul,De az Less erdőben Senkinek Semmi morhát nem szabad őrzeni, (72. lap)

Item:Mikor mak nem terem Semmit nem adnak az apro Marhabul,

Item:Itth Sem Penszűl,Sem Vágo Marháall vár elest nem adnak.

Item:Itt Mészáros Székvagyon.És mikor az ki benne Meszáröll az az Vrnak eő Naganak máss fagyuvall tartozik.

Item:Minden féle Munkával tartoznak az Urnak eő Naganak ut in Szergény et in alýs Locjs.

Item:Itt az Egy házban az Ikva Közben,egy kerék réth vagyon, Circiter falcastra 8.kit vellallol kaszálnak meg,minden Esztendőben el advan az Szenáját,az egy házot épittik az Arrabol

Item:tt vellallol az Ikva Szakadékja mellet,az Szanto földek Labjaban,Nap Kelet felől vagyon egy rétek circiter falcastra 10.Kit mikor kaszálnak eladvan mindnyajokat Segettik belőle;Király ravássaban,és egyib adojokban.

Item:az Urnak eő Naganak Koracsontul fogva Szent Mihál napig Bort arulnak,Senkinek nem Szabad rea kezdeni Szőlő hegyek nem lévén: Ismegh Szent Mihál naptulfogva Koracsonigh az Szegénség arol.

Item:Az Ispánnak az Ikva Szakadekjátul három hold földje vagyon;kit maga Szamara él.

Item:Itt az Urnak eő Naganak Major Udvar hele vagyon,kihez vagyon fél Szélrűl nap Enezet felől menvén raitha,és Gabnás Kert;

Item:azon Paithos Kert mellet,nap Kelet felől vagyon eő Naganak egy veteményes Kerthe.

Item:ugyan ezen veteményes Kerthen kívül,avagy mellette Nap (73. lap).

Keletre deülvén vagyon tavaszi veteménynek,kendernek,répának való veteményes Szanto Kert,kiben Gyümöls fák is vannak arokkal környül foglalva.

Item:Ugyan ezen Major udvar helet,mellyet délrül az egy házigh bé,vaygon eő Naganak egy Gyümölsős Kerthe.

230Item:ezen udvarhelhez vagyon Szanto föld:

Az inneidső Vrkonban hold 65.

Az Lessre dülőben jug. 8.

Az Közöpső Dülőben jug. 4.

Az Belső Urkonban vagyon jug. 16.

Az thégla Szénnél vagyon jug. 8.

Az Ikvara Dülőben vagyon jug. 9.

Soos Thora dülőben jug. 13.

Közzepp Dülőben vagyon jug. 6.

Az Ur Kerthe végében vagyon jug. 12.

Az Endredy uttra Dülőben jug. 10.

Az Oh major Dülőben vagyon jug. 45.

Az Lessre dülőben pici Szegés az téгла Szénnél jug. 4.

Az Sarrodi utt mellett vagyon **jug. 48.**

Summa facit jugera 248.

Ebben vagyon Eőszy Buza vetés jug. 77.

Ros vagyon jug. 24.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbárium II. rész / Az többi Vgár alá valo

Az többi Vgár alá valo

Item:Ezen udvarhoz vagyon az Derék Ikva mellet Inneid Szergény felé,egy eőreg réth,Nagy reth vocattur nem tudgyak (74. lap). hány kaszálya,De mikor aszszally idő vagyon ollyankor Zab vetést ezen rétbül Szegnek föl Az Ur eő Naga Számára,Mikor pedig vjzes idő Jár,Kaszállak.

Item:Ezen Nagy réthen és Zabnak valo földek föl Szegésse melleth föl Szélrül vagyon egy réth az Ur eő

Naga két része circiter falcastra 10.Ezen kívül az harmada Megyeri Uramé.

Item:z Urkonon Innend az Szegénség földé végében vagy az Urnak eő Naganak egy réthe,kinek két része eő Nagaé Circiter falcastra 10.Ezen kívül az harmad része Megyeri Uramé.

Item Az Szent Jakapp Szigethében vagy ezen udvar helyhez két helen réth circiter falcastra 25.

Item:In Territorio ejusdem possessionis Sőythőr Dominus Emericus Megyeri quasdam Terras arabiles,et possidet,de quibus ut Dominus Provisor dicit Nullum Terragium Solvit.

Item:Az Szent Jakap Szigetiben vagy ezen Udvar helyhez két helyen réth circiter falcastra 25.idem ut Supra.

(Folytatjuk)

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

231 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: A Rózsák utcája (Részlet Sopron középkori helyrajzából)

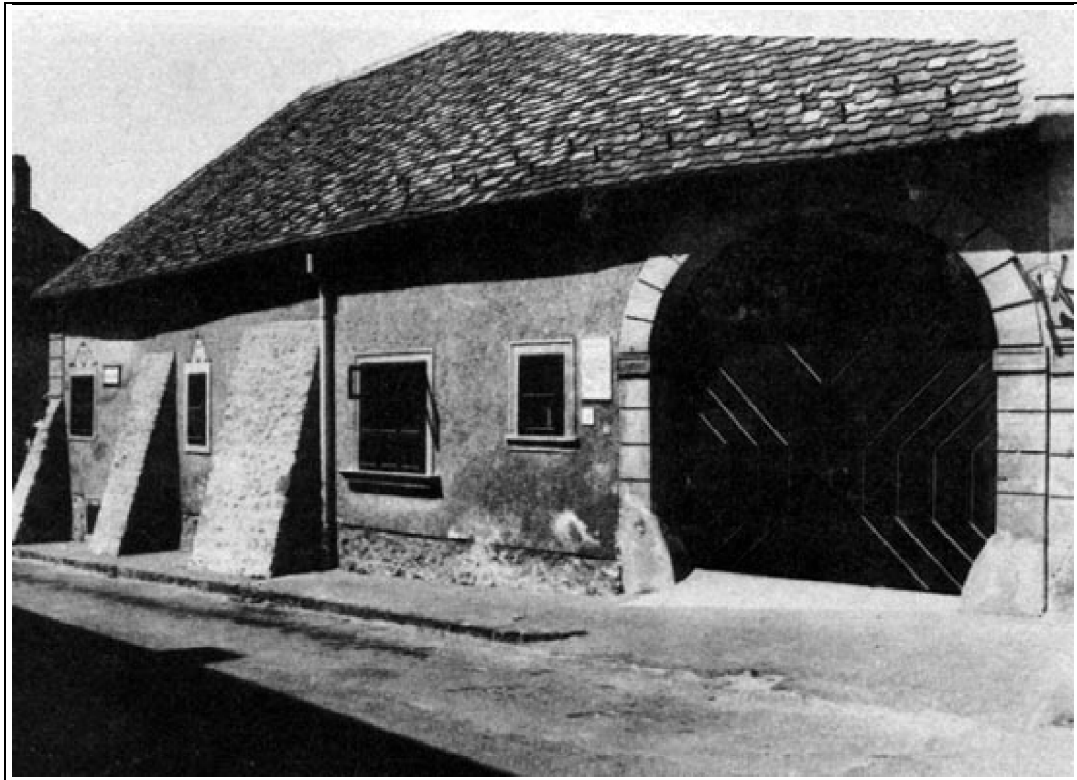
Mollay Károly: A Rózsák utcája (Részlet Sopron középkori helyrajzából)

1. *Rózsák utcája*: ez volna a Rózsa utca helyes neve (vö. Budapesten a VII. kerületben: *Rózsák tere*). Német eredetijében, „in der *Rosengassen*” (első adat: 1414) az első tag ugyanis többes birtokos eset, hiszen a *Rosengasse* (a nyelvjárásban: rauznkossn) összetétel ebből a szó szerkezetből alakult: *der rosen gasse* 'a rózsáknak az utcája'. Ennek a szó szerkezetnek, ill. az utcanévnek a magyarázatához magának az utcának a keletkezését kell tisztáznunk.¹⁽⁹⁸⁾

Ebből a szempontból az utca (a középkorban a mai Szentlélek utcát is, magában foglalta) régi házai közül elsősorban az 1. számú (1945 előtt: 2. számú) ház érdemel figyelmet (1. kép). „Sopron városképi és műemléki vizsgálata” (Bp., 1953, 63) szerint feltehetően XVII. századi, az idézett műemléki topográfia szerint a XVIII. század első feléből való. Történetét közelebbről még nem kutatták. Bizonyos-e, hogy nem középkori, hiszen lehetséges, hogy középkori részei is vannak? A helyén állt középkori létesítményeket ugyanis ismerjük.

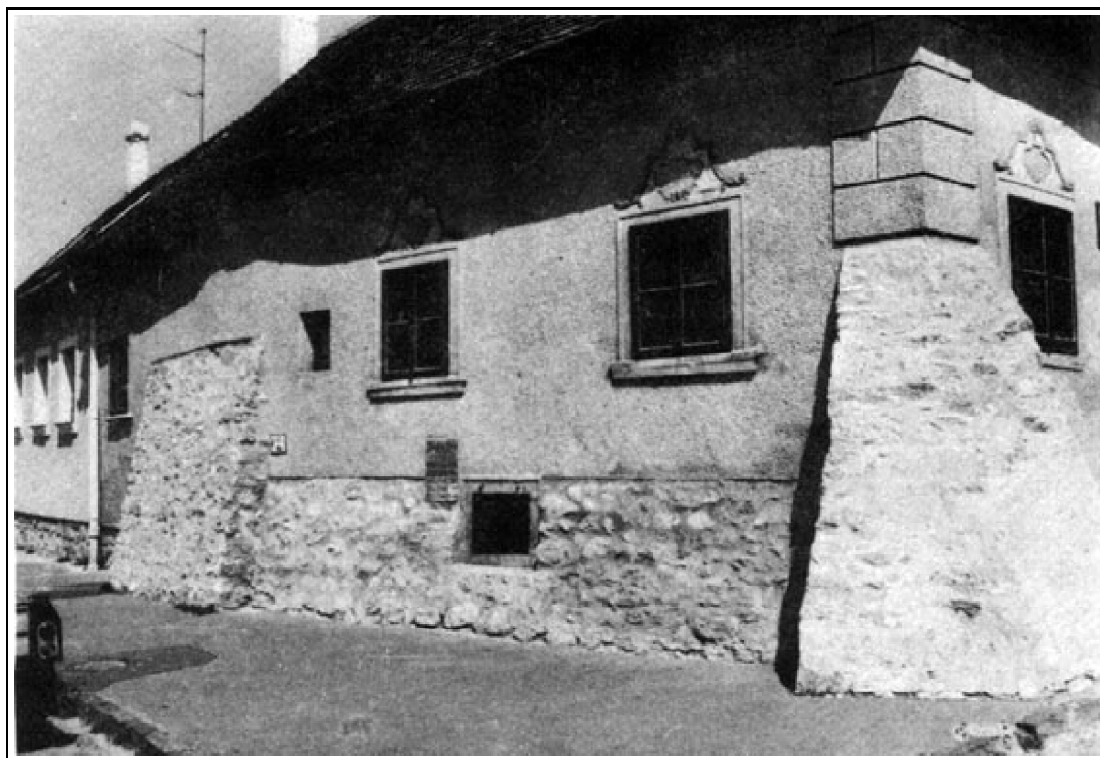
2. Turnhofer Tamás kereskedő (1379–1424) vette meg azt a nagy telket, rajta majort és kertet, amely a Rózsák utcája vége és a Szélmalom utca eleje közt, a lóúszató (*schwem*) mellett, ill. a Gabonapiac utolsó házához tartozó, az Ikvában létesített halfiaztatóval (*insecz*) szemben feküdt (II/2: 324; II/6: 136, 142). Ez a ház és a halfiaztató 1424–1465-ig Imre halászé volt: 1450-ben elhalt felesége részét a rokonság 1459-ig

perli, még pedig *ain virtail ains hauses vnd ainer Insecz gelegen gegen des puehls mairhof vber* (GerB. 68, 70, 73, 75, 79, 83, 86, 91, 93). Turnhofer Tamás majorja és kertje olyan nagy telken feküdt, hogy halála után három örököse (II/2: 361, 399) között osztották fel: itt létesítette külön-külön majorját veje, Schadendorfer Mátyás belvárosi kereskedő (1404–1429), ill. Turnhofer Erzsébet második férje, Pühel Ulrik belvárosi kereskedő (1430–1459); aztán sógorának, Traismaurer Péternek a veje, Vetterler Frigyes belvárosi kereskedő (1424–1442); a kertet viszont Turnhofer Tamás másik veje, Zenkel István belvárosi kereskedő (1425–1435), ill. Turnhofer Margit második férje, Guttai György belvárosi kereskedő (1435–1443) kapta. Vetterler Frigyes halála után majorja Guttai Györgyé, az ő halála után pedig a kert is, majorja is az özvegy második férje, Ainweig Lénárd belvárosi kereskedő (1444–1466) nevén szerepel (II/2: 415, 418; II/6: 124; II/3: 26, 69, 208, 348; II/4: 5, 35, 43, 65, 110, 117, 134). Pühel Ulrik halála után veje, Rauscher Konrád belvárosi kereskedő (II/1: 98) is megjelenik a tulajdonosok között, a major azonban általában Pühel Ulrik örvegyének vagy lakójának a nevén szerepel (II/4: 154, 170, 184, 198, 221, 273, 286, 291, 303). Rauscher Konrád kereskedő (1457/1480) Pühel Magdolnának (–1475) második férje volt: amikor Ainweig Lénárd 1466-ban másodszer is végrendelkezik (II/6: 226–228), még mindketten élnek, Ainweig Lénárd [232](#) mégis második feleségére, a nemesi származású Fürst Annára, ennek halála esetére Gileis Gergely kismartoni tiszttartóra, ill. ennek rokonaira, tehát idegenekre hagyta azt a vagyont, *es seien hewser, mairhöff, weingerten, ekher, wisenn oder müllen*, amely még első feleségétől, Turnhofer Margittól származott. Ainweig Lénárd halála után ezért a hagyatékért, közte a két majorért és a kertért per kezdődött, amelybe Pühel Ulrikné elhalálása miatt a Traismaurer-rokonság, nevezetesen Traismaurer Péter leánya, Borbála, ill. ennek férje, Kempnyei László gróf is bekapcsolódott. A per 1469-ben a tárnoki ítélőszéken lényegében az akkor már özvegy Traismaurer Borbála győzelmével végződött (I/5: 287): többek között megkapta mindkét majort, valamint a hozzájuk tartozó kertet. Az egész Turnhofer-telek ezzel ismét egyetlen kézbe került, hiszen ez a telek a Turnhofer-örökösök közti osztás ellenére egyetlen egységnek számított addig is, a következőkben is; ezért épült rá utólag az egész telekre a ma is meglévő Rózsa utca 1. számú (1945 előtt: 2. számú) sarokház. Az 1935. évi felmérés szerint a Rózsa utcának egyetlen helyrajzi szám alatt szereplő telkei, főleg pedig házai között ez ma is a legnagyobb: a telek nagysága 41×28 m, a ház homlokzata 40×20 m (az első számok az Ikva-patak felőli oldalra vonatkoznak. Heimler i. m. 129). Innen visszafelé, a mai Rózsa utca páratlan (1945 előtt: páros) számú házainak homlokzatára helyrajzi számonként csak 7–15 m jut, a telkek viszont ennél többszörösen mélyebbek. Ugyanez a helyzet a Szélmalom utca páros számú házsorával (11–15 m a homlokzat), amely mint a középkori külváros széle a Rózsa utca 2. számú háztól, ill. a Szt. János-kápolnától (Baboti, azaz Szélmalom kapu)[299](#) kiindulva alakult ki hét telekből.

1a. Rózsa utca 1. sz. ház főhomlokzata (Németh Ferenc felv.)

233 Traismaurer Borbála 1483-ban meghalt (I/6: 20). Mivel magva szakadt, vagyona Mátyás királyra szállt, aki hívének, Gindersich von Frauenburg soproni városkapitánynak adományozta, ez pedig 1484-ben Nagylucsei Fülöp Orbán győri, majd egri püspöknek és királyi kincstartónak adta el (117: 85–87). 1466–1505-ig a major Rózsa utca felőli részét ugyanaz a család (Leutel Erhard) lakta, másik részét és a kert házikóját senki (II/4: 273, 286.; II/5: 169), de nem gondozta senki, úgyhogy pusztulásnak indult, amint ezt a Szélmalom utca szomszédos, első házának 1486. évi helymeghatározásából megtudjuk: „haws Jn der wintmul Zenachst des paul Tratschl vnd *des ödenn Maerhoff* gelegen (Gb. 212^r). A püspök, aki Mátyás királynak kedves híve volt, a vagyont, így a majort és a kertet is, Alföldy Bálint soproni királyi harmincadosnak zálogosította el, mivel ez a királynak pénzt kölcsönzött (GedB. 26). Sem az új tulajdonos, sem örökösei, sem a zálogosúr 1485–1494-ig a vagyon után nem fizettek a városnak adót, robot- és őrsegmegváltást (GedB. 16). Ezért II. Ulászló király 1494. márc. 11-én meghagyta a városkapitánynak és a városi tanácsnak, hogy a vagyont István szerémi püspöknek haszonélvezetre adják át (I/6: 127–128). A városi tanács ekkor már tárgyalásokat folytatott a vagyon megvételéről, ami szept. 17-én meg is történt. A pannonthalmi konvent oklevele felsorolja az ingatlanokat, köztük az elhagyott, elpusztult majort is *unum allodium similiter desertum in suburbio eiusdem civitatis Soproniensis penes fluvium Thaycha* (I/6: 137).

1b. A Rózsa utca 1. sz. ház az Ikva felől (a pinceablak mellett az áradások emléktábláival). Németh Ferenc felv.

234 Az adás-vételben szereplő soproniak szóbeli adatszolgáltatása révén létrejött oklevél szerint a major az Ikva folyó (*Taÿcha*)³⁽¹⁰⁰⁾ mellett feküdt. Amikor a városi tanács 1502. szept. 23-án a major „felső”, azaz az összeírás iránya szerint a várostoronyhoz képest távolabbi részét a pajta felével együtt Peter Detrének 12 dénárfontért eladja, ezt a részt így határozza meg: „das öd gemëir *beÿ der Swem* Halbs den oberen taill Ze negst des Dukaten mit Halben Stadel” Bb. 61). A vevők nem nagyon kapkodhattak utána, mert Peter Detre négyesztendei fizetési haladékot és hároméves adómentességet kapott. Ennek ellenére nem tudta megtartani e részt, mert 1510. ápr. 10-én a városi tanács 15 dénárfontért már Paumgartner György belvárosi gazdálkodó polgár (1476–1512) javára telekkönyvezi: „Ains *mayhoffs peÿ der Swem* Zwÿschen herr Jheronime hirsch vnd lorencz ducaten gelegen” (Gb. 43^V). Az 1502-ben és 1510-ben itt említett Dukat Lőrinc és családja kimutathatóan 1495–1551-ig volt a Szélmalom utca első házának a tulajdonosa (II/5: 41; 1551. évi adójegyzék 16). 1510-ben már Hirsch Jeromos belvárosi gazdálkodó polgáré (1488–1530) a major „alsó” része, amelyet azonban csak a teljes vételár kifizetése után, 1513. febr. 16-án telekkönyveznek a javára: „Ainer *öden hoffstat vnd gemewrs* Zwÿschen lienhardten hoffmair vnd der *swemm* gelegen” (Gr. 48^r). Az itt említett Hofmair Lénárd belvárosi kereskedő (1513–1521), az említett Paumgartner György veje, aki azonban csak első felesége halálakor (1516) öröklí a major „felső” részét (II/1: 341). Hirsch Jeromos örökösei a major „alsó” részét 1531-ben adják el és jún. 19-én telekkönyveztetik Tötl Mihály belvárosi gazdálkodó polgár (1524–1563) javára: „aines *alten staael vnd öden gemeuers* mit seiner Zuegehörung neben *gemainer stat Mairhof vnd der Roßschwem* am egk gelegen” (Gb. 85^r). Az eladósodott Hofmair Lénárd halála után sógora és örököse Khun Miklós (GedB. 232; II/5: 358) a hagyatékot nem tudta

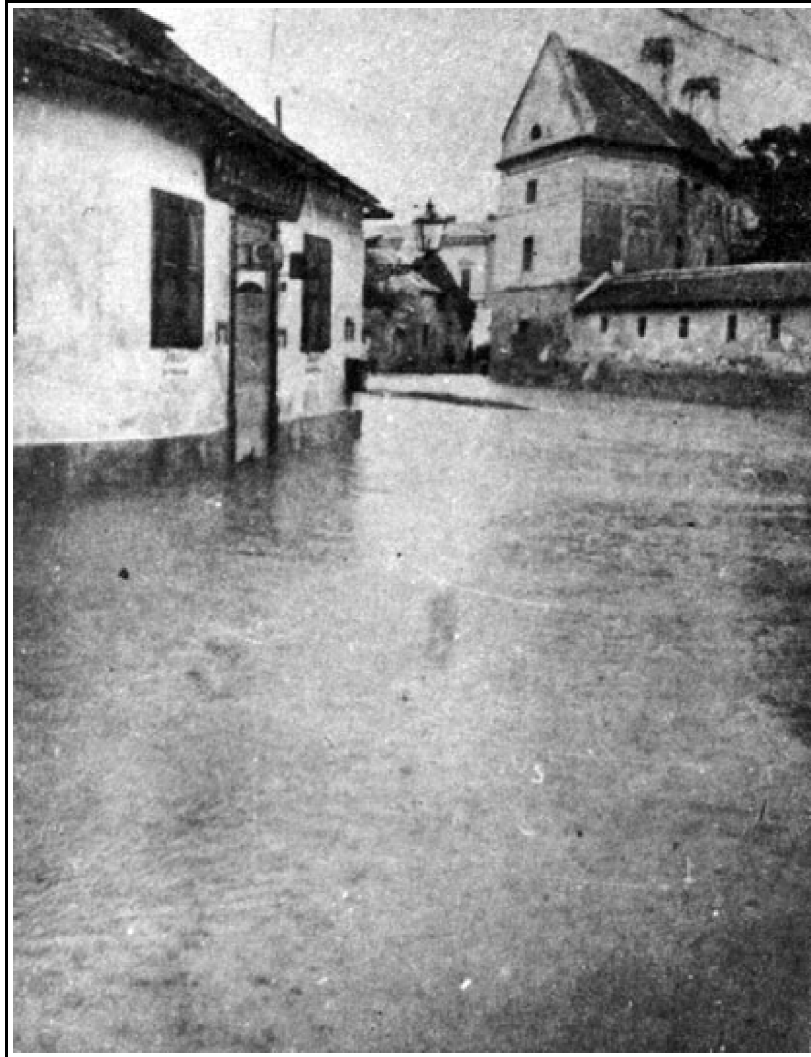
235 megtartani, így a major „felső” része ismét a város majorja lett; az „alsó” részről megtudjuk, hogy

sarokház volt: mindkettőt pedig a lóúsztató határolta. Lényegében ez a helyzet 1552. szept. 19-én is, amikor a „felső” rész még mindig „Gemainer Stat Mairhoff” az „alsó” részt pedig néhai Winkler Mihály (1537-től) özvegye, Apollónia telekkönyveztető Graf Mihály és felesége, Katalin javára: mindkét részt a lóúsztató (*schwemb*) határolta (Gb. 190^r).

2. Az Ikva-part a feltöltés után (Németh Ferenc felv.)

3. Az Ikva, ill. a lóúsztató vize egészen a Turnhofer-major, ill. a Szélmalom utca elejéig ért, hiszen a lóúsztató helyét csak az 1930-as (!) években töltötték fel (2. kép). Korábban az akkor még bővebb vízi patak, főleg esőzések, áradás idején elöntötte az egykori lóúsztató helyét, amint ezt diákkoromban magam is tapasztaltam (3/abc kép). Az 1787., az 1833. és az 1879. évi áradások idején a vízállás olyan magas volt, hogy a Rózsa utca 2. számú, ma 1. számú háznak a patakra néző falán emléktáblával jelölték meg a vízállás szintjét (4. kép). E fal közepén, valamint két sarkán ma kinagyolt támpillér, a Rózsa utcai főhomlokzaton még két kinagyolt támpillér van: ezek lehetnek középkori eredetűek is. Ha ez igaz, akkor az 1550-es évek után az eredeti Turnhofer-majort nem újjáépítették, hanem csak átépítették: a Rózsa utca 2. számú ház szerkezete tehát lényegében valószínűleg még középkori. Emellett szól az is, hogy bejárata, miként a középkorban is, a Rózsa utcai főhomlokzaton van.

2363a. Áradáskor a feltöltés előtt (balra a Rózsa utca első páros számú háza). Gantner Antal felv.

2373b. Az elöntött egykori lóúszató a feltöltés előtt (Gantner Antal felv.)

3c. A Szélmalom utca előtött bejárata (ismeretlen felv.)

A középkori ház egyetlen bordézsmajegyzékben sem szerepel, pedig tulajdonosainak kimutathatóan számos szőlőjük volt, sőt egyes lakóinak is: itt bort tehát nem tartottak. Amint láttuk, viszont volt a háznak pajtája. Ennek nagyságáról fogalmat alkothatunk a gabonadézsmajegyzékek alapján. Pl. 1430-ban a két Turnhofer örökösre, Pühel [238](#)Ulrikra és Vetterler Frigyesre itt 13+25 kepe gabonadézsmát rónak ki (II/2:415), azaz legalább 380 kepe gabonát tároltak (vö. még II/2:418, II/3 26, 90, 114; Hirsch Jeromos idején: II/6: 426). Turnhofer Tamásnak és Vetterler Frigyesnek majorosáról is tudunk (1427: „dominus quondam Thoman *Mair*” II/6: 136, 142; 1439: „*Veterlar mair*” II/3: 136, 137).

4. 1492. okt. 17-én Schätzel Simon irhakészítő (*Jrcher*), felesége Margit, valamint Fink János táskakészítő (*Taschner*), felesége Borbála javára 30 dénárfontért telekkönyveznek egy házat, amely a Turnhofer-major „alsó”, azaz a Rózsa utcai sarkon lakó, már említett Leutel Erhard lakásával szemben feküdt: „ains haws *bei der schwëm gegen des Erhart Lewtlein haws in der vorstat vber gelegen*” (Gb. 20^r). Ez ma a Rózsa utca 2. számú (rég: 3. számú) ház, amelyet Maros (*Marusch*) Bertalantól vásároltak. Maros Bertalan 1484. ápr. 23-án 40 dénárfontért hitelbe vette a városi tanácstól (II/5: 20; Bb. 230). Korábban ez volt a városi bordélyház (*frawenhaws* 'Frauenhaus'), amelynek felügyelője (*frawenmaister*) évi 2 1/2 dénárfontot fizetett a tanácsnak (Bb. 229). Maros Bertalannak azért kellett a háztól megválnia, mert sem a kamatokat, sem a tőkét nem fizette a tanácsnak (GedB. 19). Az új tulajdonosok még 1505-ben is adóznak (1495: *Taschner*: 1505: *irhe* II/5: 41, 169). 1484 óta már nem volt bordélyház, mégis a második fertály 1536. évi összeírása még mindig mint 'volt bordélyházat' (*Das alt fraunhaus*) emlegeti (SSz. 1959, 353). Ez újabb példa arra, hogy új elnevezést általában két nemzedéknyi szóhasználat (50–60 év) után jegyeznek fel.

Mellette állt a Rózsa utca első háza: helye ma beépítetlen, de az 1869. évi utcajegyzék még mint a Rózsa

utca 1. számú házát említi.⁴⁽¹⁰¹⁾ Ez 1530–1535-ig Nagy (németül: *Groß*) Gergely magyar halászé (1530–1534. évi adójegyzékek), aki 1534-ben a halászok céhmestere volt (bordézsmajegyzék 9). Házát 1535. nov. 24-i végrendeletében legnagyobb hitelezőjének, Pacsa János városplébánosnak hagyta, hogy az eladja és az adósságokat rendezze (II/2: 102). Özvegye még 1541-ig a ház birtokában van (SSz. 1959, 353; 1537. évi mustrajegyzék 11), a városplébános a házat csak 1542. jan. 30-án telekkönyvezteteti Kálmán István és felesége, Margit javára: „aines hauß Zwischen der Schwem gelegen” (Gb. 120^r; 1542. évi adójegyzék 10).

2394. A feltöltés előtti legnagyobb áradások vízszintjét jelző emléktáblák (Németh Ferenc felv.)

Nagy Gergelyt az 1533. ápr. 24-i városi közgyűlés arra kötelezi, hogy a háza mögötti kertnél két vastag fatörzset fektessen keresztül a patakon: így ki-ki száraz lábbal kelhet át rajta („Groß Gergl ist schuldig auß seinem hauß und garten hinden daran gelegen ainen steeg mit zwaien praiten paumen vber den pach ze legen, dami jederman mit truckhem fuess hin- vnd widergeen mugen” II/2: 233). Ez azt mutatja, hogy ekkor

a Festőközről még nem vezetett híd a Rózsa utcába: a lóúsztató mély vize Nagy Gergely házától Dukat Lőrinc házáig elég biztosítékot nyújtott ellenséges támadás ellen. A Nagy Gergely kertjénél létesített bürüt (*steeg*) viszont háborús veszély idején könnyen meg lehetett szüntetni. Az Ikva hatalmas árka még ma is korábbi nagy vízhozamról tanúskodik. Egy 1429. évi határjárásban olvashatjuk, hogy a Sopron és Dánielcenk (Nagycenk) közti országúttól délre levő berek nagy és száraz árkába esős időben a Sopronból folyó Ikva vize ömlik („in quoddam fossatum magnum et siccum scilicet meatum aque *Ikwa* vocate tempore pluviali de Sopronio fluentis” I/2: 400). Az előbbi 1533. évi idézetből viszont azt következtethetjük, hogy az Ikva a lóúsztató után tetemesen összeszűkül, ami a víz gyors folyását biztosította. A gyors vízfolyásra az említett halfiaztatók [240](#)miatt is szükség volt. Olyan „kigőzölgésről”, amely a Rózsa utcát gúnynévvel nevezte volna el (1. jegyzet) annál is inkább nem lehetett szó, mert a lovakat állott, poshadt vízben nem lehetett volna úsztatni.

5. Miként a műemléki leírásban is olvashatjuk, a Rózsa utca 2. számú házat nemcsak öt kinagyolt támpillér veszi körül, hanem a lóúsztató felőli két sarka még kváderezett is. Ha ezek a kinagyolt támpillérek, a kváderkövek, valamint a ház szerkezete középkori eredetű, véleményem szerint ezek nemcsak a víz, hanem ellenséges támadás elleni védekezés célját is szolgálták. Bár a vagyonos Turnhofer Tamás 1399-től kezdve a belső tanács tagja, kétszer (1402., 1403.) városbíróvá, hatszor (1409., 1410., 1411., 1415., 1416., 1418.) polgármesterré is választják, majorjának nagy telke korábbi eredetű. Abból az időből való, amikor itt még bőven volt kiosztható telek. A *Rosengasse* elnevezés első adata (1414.) arra mutat, hogy az utcanév az 1350-es évektől már élt, az utca kezdete pedig még korábbi (az 1379. évi házösszeírásban az utca több háza szerepel I/1: 186). Ez a korábbi idő egybeesik a johanniták letelepedésével és működésével (1250–1379 előtt).[2\(102\)](#) Soproni letelepedésük az ismételt osztrák támadások elleni védekezéssel függ össze, ez volt a lovagok dolga, akik ebben az időben csak nemesek lehettek; a rend eredeti feladata 1099-től a szegények és betegek ápolása volt. 1206-tól első egyházi lovagrend lévén, Sopronban a XIII. század második felében a Baboti kapun túl felépítették a Szt. János kápolnát, amely nemcsak egyházi, hanem védelmi célokat is szolgált; a Baboti kapun belül létesítették rendházukat (*Kreuzhof*), amelyben íróműhelyük és ún. piteleshelyük működött; az Ikva hídján pedig ispotályukat. A nemesi lovagokon kívül voltak még papok és ún. szolgáló testvérek az egyházi szolgálatra, a betegápolásra, de a fegyveres szolgálatra, vámszedésre is.

Véleményem szerint ekkor létesült védelmi célokból a Turnhofer-major épülete, ekkor kezdtek beépülni e védelmi épület és a Szt. János-kápolna közötti telkek, hiszen a johanniták tevékenysége kétségtelenül fellendítette ezt a környéket. Biztonsági okokból nyilván először a Rózsák utcája mai páratlan számú első házainak telkei keltek el: ezeknek a házai befelé, a belváros felé néztek (5. kép). Ezekhez csatlakoztak a Szélmalom utca páros számú házai. E „csatlakozás” bizonyítéka még ma is: a Rózsák utcája 5. számú teleknek folytatása a Szélmalom utca 4. számú telek (Heimler i. m. 129, 130). Sőt igazolható, hogy az 1420-as években a Rózsák utcája 7. számú teleknek (Han Jánosé) folytatása volt a Szélmalom utca 6. számú telek (Zober Jánosé I/2: 305; II/1: 38). Néhány telek a johanniták Szt. János-kápolnáig ért. Így pl. Schütznér Servatius 1454 óta (II/4: 5) bírt házát 1485-ben telekkönyveztetni Möckel János javára, megnevezve szomszédait, azaz az összeírási irány[5\(103\)](#) szerinti „felső” és „alsó” szomszédot, továbbá a Szt. János-kápolnát: „haws Jnn der Rosenngassenn, Zenachst des Schon Gangells, *Sand Johannis kirchen* vnd Augustin Rab haws gelegen” (Gb. 12^r). A telkeknek ez az elhelyezkedése még ma is megfigyelhető.

5. A Rózsa utca páratlan számú házsorának eleje (Németh Ferenc felv.)

A Szélmalom utca házainak épülését 1410-től kezdve (II/2:302) tudjuk nyomon követni. Még a középkorban a Baboti kapuig, ill. a Szt. János-kápolnáig értek. Itt ért véget a második fertály második adóközrete (*Annder annsag*), azaz az említett hét telek beépült. A sor végén, a Baboti kapunál, ill. a Szt. János-kápolnáknál lakik 1523-tól; Cristan *bej dem thor* (II/5: 353 stb.), teljes nevén Cristan Bálint, aki 1513. aug. 3-án akkor még beépítetlen házhelyét, „*die Eden pej dem Windtmüler thor*” 4 dénárfontért vásárolta [241](#)a városi tanácstól és 11 évi mentességet kapott (Bb. 202). Ára után ítélve apró házhely lehetett, ami ebben az időben jellemző a Szélmalom utca házaira. Az idézett 1513. évi adat az első a *Baboti kapu* elnevezést felváltó *Szélmalom kapu*-ra. Innen néhány házzal visszafelé állt az a szélmalom, amelyről a kapu is, a Szélmalom utca is a nevét kapta, a házakat is így nevezték meg: „*haws gelegen in der Wintmül*” (első adatok 1436-ból I/3: 122; II/357). Azonban már az első teljes külvárosi adójegyzékben, az 1424. éviben itt feltűnik Lénárd molnár és munkása, Detre (II/2: 324 stb.). Igazolható, hogy itt valóban szélmalom állt: Winter Erhard molnár (1454-től II/4: 5 stb.) és felesége, Katalin 1459-ben 10%-os kamatra 15 dénárfont kölcsönt vesznek fel a Szt. Mihály-plébániatemplomtól és zálogul lekötik a malmukat, „*molendinum ze Odenburg daselbst gelegen, genant die wintmul*” (II/6:208). 1472. szept. 22-én fiuknak, Winter Tamás molnárnak és feleségének 12 dénárfontért adják el szélmalmukat, „*vnser mul ze Odenburg ob der Trennk daselbs gelegen, genant die Wintmül*” (I/5:314; II/6: 231; II/5: 41, 71).[6\(104\)](#) [242](#)1503. júl. 9-én már sem Winter Tamás, sem felesége nem él, hagyatékukat a választott bíróság osztja szét: a legidősebb fiú, Keresztély kapja a rákosi malmot („*die Müll Zu krewspach am Ort bey dem prukhle in gelegen*”), kiskorú testvérei, Mátyás és Lénárd a Szélmalom utcait (*die Wintmüll bey Sand Johannes*) és övék még egy másik soproni malom („*Müll oberhalb des Gündleins Müll*”) is (GedB. 90). Itt tehát egy molnárdinasztia van előttünk (6. kép).

6. Amikor IV. Béla magyar király (1235–1270) a johannitákat 1247–1250 között Sopronban letelepíti,

székhelyük a palesztinai (ma izraeli) kikötővárosban, Akkonban volt (1291-ig). Ennek előtte, 1099-től Jeruzsálemben, amíg Szaladin, Egyiptom és Szíria szultánja 1187-ben Jeruzsálemet el nem foglalta. Akkon elvesztése után Ciprus szigetén, Limassolban volt a központjuk, 1309–1522-ig az Égei-tengeri Ródosz szigetén, azután Málta szigetén. Mielőtt szervezetük egyházi lovagrenddé lett (1206), csak betegápolással foglalkoztak. Jeruzsálemi ispotályuk Európa különböző részein gazdag birtokadományokban részesült és már 1113-ban a híresebb európai zarándokhelyeken további fiók ispotályokat rendezett be. A bizánci mintára szervezett jeruzsálemi ispotály színvonalára jellemző, hogy a XII. század második felében különböző osztályaira (szülészeti osztály is volt!) 2000 férfit és nőt tudtak felvenni, akiket négy orvos, négy sebész, papok és ápoló testvérek láttak el. Akkonból, majd Ciprusról, aztán Ródoszról a keleti, főleg pedig bizánci orvostudomány eredményeit és saját tapasztalataikat közvetítették az általuk létesített európai ispotályokba.⁷⁽¹⁰⁵⁾

A középkori orvostudományban is, a népi gyógyászatban is orvosságként vadon termő, valamint termesztett növényeket, továbbá egyes anyagokat használtak. A johanniták soproni ispotályának működéséről közvetlen adatunk nincsen, mert az ispotály a soproni forrásokban csak azután jelenik meg, hogy a város soproni létesítményeiket átvette. Mégis bizonyos, hogy a Kovácsok utcai három fürdőház közül a középsőt (*dy miterpatstuben*), amelyet 1379-től kezdve már városi kezelésben ismerünk (I/1:186), szintén még a johanniták létesítették.

A termesztett növények közül gyógyászati célra többek között a különféle rózsákat használhatták. A rózsákat rózsakertjükből nyerték, amelynek emléke a *Rosengarten* dűlőnévben⁸⁽¹⁰⁶⁾ maradt fenn (első adat 1459; II/6: 204). XV–XVI. századi adataink itt csak szőlőket említenek, a dűlő neve tehát korábbi állapotot őrzött meg. A *Rosengarten*-dűlő a *Saurüssel*-dűlőből vált ki (1525: „im *Rosengarten* genannt..., an die *Sauruessel* gelegen” Gb. 66^f), amelyre 1424-ből van az első adatunk (II/1: 29). A dűlő tehát a johanniták idejében már megvolt.⁹⁽¹⁰⁷⁾ Véleményem szerint a rózsákat a szolgáló testvérek a lóúsztató melletti védelmi épületben dolgozták fel, amely egyúttal lakásukul is szolgált. 1384-ben, amikor az üres soproni rendházat vámház céljára átadták a városi tanácsnak, vármegyei birtokaikat pedig bérbe adták (SSz. 1991, 106), a lóúsztató melletti épületet is megkapta a város. Ekkor vette meg Turnhofer Tamás a telekkel, ill. az említett kerttel (veteményes kerttel?) együtt, hogy majornak használhassa.¹⁰⁽¹⁰⁸⁾

Nem tudjuk, milyen rózsakészítményeket használtak soproni ispotályukban a johannita szolgáló testvérek. Feltehetően olyanokat, amelyek a középkori orvostudományban, sőt a népi gyógyászatban általánosan ismertek és használtak voltak. Ezekről ²⁴³számos középkori leírás készült. A soproni városi levéltár egy aránylag késői, 1617–1632 között készült kéziratot (jelzete: Kéziratok 8/38) őriz, amely orvosi és népi gyógyászati recepteket tartalmaz. Tulajdonosa Seifried János soproni kereskedő volt, aki 1625-ben Bécsből telepedett le Sopronban. 1626. nov. 27-én tett polgáreskü. ¹¹⁽¹⁰⁹⁾ A recepteket részben ő, részben felesége, Felicitas gyűjtötte össze. Az eddig ismeretlen „Haus Arczney vnd Essig Biechlein” (238 lapon) 620 receptje tehát részben még Bécsből, részben azonban már Sopronból származik. Több mint 300 esztendő választja el őket a soproni johannitáktól, leírt rózsakészítményei azonban még ennél is régebbiek lehetnek.¹²⁽¹¹⁰⁾

fájdalmaknál alkalmazták.

7. A Rózsa utca neve és a 2. számú ház a mai napig őrzik a Szt. János Kápolnával együtt a Sopronban intézményesen először gyógyító johanniták emlékét.¹⁴⁽¹¹²⁾ A mai utca erre már nem emlékeztet. Jó volna, ha a házon elhelyezett magyarázó tábla erre felhívna a figyelmet.¹⁵⁽¹¹³⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Dávidházy István: Brennberg 1567?

Dávidházy István: Brennberg 1567?

A tóásó (*Teuchtmaister, Teuchtgräber*) mesterségről nem sok emlék maradt fenn, az irodalomban a nyomát is alig találni, a mesterség sem a céhkataszterben,¹⁽¹¹⁴⁾ sem a limitációkataszterben²⁽¹¹⁵⁾ nincs külön említve. Csupán a Domonkos Ottó által közzétett 1819. évi soproni limitációból³⁽¹¹⁶⁾ tudjuk, hogy a tóásók földfeletti és földalatti munkát is végeztek. Ez utóbbi, mint az a későbbiekből kiderül, vizsgálódásaink szempontjából bír jelentőséggel. Sopronban a tóásók tevékenysége a középkortól kezdve egész a XIX. századig folyamatos. Azt, hogy a városnak még 1845-ben is volt szegődött tóásómestere, többek között az a nyugta is bizonyítja, amellyel Tschurl Mátyás városi tóásómester elismeri a kallópatak tisztításáért a posztócéhtől neki járó összeg felvételét.⁴⁽¹¹⁷⁾ A tóásók tevékenységi köre a városi számadáskönyvek adatai alapján, mai nyelven szólva, a víz- és ²⁴⁵mélyépítés korabeli egész területét magában foglalóan határozható meg. Ha arra gondolunk, hogy a XVII. században csak a várárkon posztókálló, puskapormalom, pokróckálló és az Elölaku táján egy malom működött, az árok vizében intenzív halászatot űztek és a belváros szennyvizének egy része is itt került elvezetésre, a vízépítés fontossága rögtön szembetűnővé válik. Ennek ellenére maguk a mesterség űzői a társadalmi megbecsültség elég alacsony fokán álltak, amit az is mutat, hogy az évszázadok folyamán csak ketten nyerték el közülük a soproni polgárjogot,⁵⁽¹¹⁸⁾ jöllehet a számadáskönyvek szerint a városnak a kőműveshez, és ácshoz, a toronyörhöz, a puskaműveshez hasonlóan volt állandó szegődéses tóásómestere is. Elvégzett munkáját és az érte járó bért a számadáskönyv külön fejezetében tüntették fel.

Az ismertető eset mégis az 1567. évi számadáskönyv 175. lapján, az általános kiadások rovatában szerepel a következőképpen:

„Hiemit will ich auch vermelt haben, Nachdem sich Innerhalb Wanndarff etliche Jar In alnem Perg, zuuor vnngeuondliche hitz, Rauchen vnd feur, hatt sehen lassen, das ain Ersamer weÿser Rath, auß bewegung viller leuth verwunderung, den Teuchtmaister sambt etlichen tagwerchern, die vrsach der hitz zu erfahren, In den Perg einzugraben verordnet, hab darauff sumarie außgeben 12 lb. 4 sol. 12 den”. Azaz: „Itt kívánom feljegyezni, hogy miután Bánfalván belül néhány éven át egy hegyben szokatlan hőség, füstölés és tűz volt látható, a tiszteletreméltó bölcs tanács többek csodálkozásától indítatva, a tóásómestert néhány napszámossal együtt, a hőség okának megtudása céljából a hegybe való beásásra rendelte, amire összesen kiadtam 12 lb. 4 sol. 12 den.-t”.

A szöveg alapján kevés kétség merülhet fel arra nézve, hogy ne felszíni szénkibúvás tüzét tételezzük fel, hasonló ahhoz, amivel 1753-ban a brennbergi bányászokdás elkezdődött.

Az esetre vonatkozó további nyom nem található a számításba jöhető elég hiányos forrásokban. Érdekes módon fennmaradtak viszont az esetben szereplő tóásómester személyére és bérére utaló pontos adatok. A

már idézett számadáskönyv 159. lapján található a következő bejegyzés:

„Dem Georg Gränörl teuchtmaister zallt Ich an seiner jürlichen Prouision oder Besoldung welche sich auf 40 lb. d. erstrecht 35 lb”. Magyarul: Gränörl György tóásómesternek éves juttatására vagy bérére, amely 40 font dénárnyi, kifizettem 35 fontot (1 font dénár = 8 solidus dénár, 1 solidus dénár = 30 dénár, tehát 1 font dénár = $8 \times 30 = 240$ dénár). Ugyanennyi, vagyis 9600 dénár volt a városi puskaműves pénzbeli javadalmazása, a toronyőr 10140 dénárt, segédje 7800 dénárt kapott évente.

A pénz vásárlóértékére nézve álljon itt egy-két adat ugyancsak az 1567. évi számadáskönyvből (az egyszerűség és a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért dénárba átszámítva):

1 pint bor	12
1 mérő liszt	270
1 zsemlecipó	60
1 narancs	8
1 rőf fehér bélészsávoly	52
1 kémény seprése	25
1 mérő mész	12
1000 darab falazótégla	300

Ezek ismeretében érdemes megvizsgálni a napszámbért is, hogy így ha megközelítőleg is, következtetni lehessen arra, mit is csinálhattak a tóásó és emberei 1567-ben. A számadáskönyv 171. lapján feljegyzésre került az a napszám, amelyet a szegődéses tóásómester [246a](#) fizetése mellett kapott: „zallt ich dem teuchtmeister ... 3 maister tagwerch, jedes per 16 d. Vnnd ain gselln tagwerch per 1 sol 10 d., thuet 2 sol 28 d”, azaz „fizettem a tóásómesternek... 3 mester napszámot 16 dénárjával. És egy segéd napszámot 1 solidus 10 dénárjával. Összesen 2 solidus 28 dénár ($3 \times 16 = 48$ dénár, 1 solidus 10 dénár = $30 + 10 = 40$ dénár, $48 + 40 = 88 = 2$ solidus 28 dénár). A számadáskönyv adatai szerint az egyéb napszámbérek is megközelítően azonos szintűek voltak.

Az elvégzett munka fajtájára és nagyságára nézve teljesen találgatásra vagyunk utalva, hiszen csak a hegybe való beásás tényét és kifizetett összeget ismerjük. Képzletünket kicsit szabadjára engedve, tételezzük fel egy $1,5 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$ keresztmetszetű tárot, amit a tóásómester (16 d) és 4 napszamos ($4 \times 40 = 160 \text{ d}$) hajtott ki. Ha napi 3 m^3 -es teljesítményt és 6 munkanapot veszünk számításba, az öt ember 6 nap alatt kb. 8 m-re hatolhatott be a hegy mélyébe ($1,5 \text{ m} \times 1,5 \text{ m} \times 1,33 \text{ m} = 3 \text{ m}^3$, $1,33 \text{ m} \times 6 = 7,98 \text{ m}$). A kifizetett 12 font 4 solidus 12 dénárból (3012 dénár) példánk alapján napi 176 dénár, összesen 1056 dénár jutna munkabérre és 1956 dénár az ácsolatra.

Az esetnek, jóllehet Angliában ekkortájt már a mélyműveléssel bányászott szenet Newcastleból hajókon szállították Londonba [6\(119\)](#), Sopronban nem lett közvetlen folytatása és még kétszáz évnek kellett elteltie a brennbergi bányászok kezdeteig.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948)

Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948)

Bevezetéként annyit kell a Buschenschankok intézményéről elmondanunk, hogy ennek lényege az országban csak itt, Kőszegen és Ruszton gyakorolt kollektív, házról-házra járó italmérési jog. Sopronban a Szőlőbirtokosok Egyesülete birtokolt 30–32 ilyen engedélyt, amelynek eredete persze régi városi privilégium, formája azonban csak a múlt században (1895) alakult ilyenné s szűnt meg 1945–46-ban.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948) / 1. Adóügyek

1. Adóügyek

Még 1945 januárjában a növekvő inflációs ráta miatt kérte a város a borfogyasztási adó emelését (a bor ára 3-ról 10–35 pengőre ugrott, az adó még 50 fillér volt¹⁽¹²⁰⁾), majd egy évvel később, 1946. március 14-én²⁽¹²¹⁾ már azt kényszerültek kérni, hogy az adó pénzbeli vagy természetbeni beszedésének eldöntését a városra bízzák, hogy így az inflációt követni tudják. A kérvényt a többi törvényhatósági jogú városnak is megküldték, támogatást remélve.

A földreform a várost hatalmas birtokoktól fosztotta meg, s újabb terheket rótt a háztartási egyensúlyért felelős vezetőkre, annál is inkább, mert a Belügyminisztérium határozottan figyelmeztette a városokat, hogy költségvetési egyensúlyukat saját bevételeik útján kell biztosítaniuk.³⁽¹²²⁾ Bár erről még később szó lesz, itt is meg kell jegyezni, ²⁴⁷hogy a németek kitelepítése (Sopronban ez 1500 családot érintett, akiknek birtokai az államot illették, s ennek összterülete 1206 kat. holdat tett ki, amelyet persze felosztottak az új telepesek között⁴⁽¹²³⁾) újabb hirtelen jött és drasztikus bevételcsökkentést jelentett a városnak, hiszen a kitelepítettek vagyona felett is az állam rendelkezett, s például a megmaradt bormennyiség után, mely rendes körülmények között a várost illette, Sopron egy fillért sem látott – ezért kért 10% kárpótlást április 18-án kelt feliratában maga a városi tanács (és nem egyszerűen a polgármester⁵⁽¹²⁴⁾). 1946 júliusában részletesebb számadatokkal alátámasztott kérelemmel fordult a polgármester a pénzügyminiszterhez⁶⁽¹²⁵⁾. Adatai szerint 1943 előtt a bor árának kb. 9–15%-át jelentette az adó, 1946-ban viszont alig 0,4%-ot (adópengőben is csak 1,0%-ot). Ugyanez a helyzet a többi fogyasztói adó alá eső árucikknél is, ami azért is fontos, mert a város jövedelmének igen lényeges eleme ez a jövedelemfajta (napi 4–6 millió pengő). Mondanunk sem kell, hogy a fogyasztási adó biztos és rendszeres jövedelmet jelentett az államkincstárnak is, így az saját részét szintén megkövetelte.⁷⁽¹²⁶⁾ 1947 tavaszán már az államnak járó rész csökkentése a város fő kívánsága.⁸⁽¹²⁷⁾ A közigazgatási bizottság ülésén elhangzott javaslatot megküldték a

pénzügyminisztériumba. Ennek lényege, hogy a bor- és húsfogyasztási adóból az államnak járó részt (20%)⁹⁽¹²⁸⁾ legalább 10–15 évre hagyják a városnál (ez kb. 120 eFt/év, s ennek háromnegyedét a borfogyasztási adó teszi ki).

Ősszel a város újabb kísérletet tett kieső jövedelmének pótlására: a törvényhatósági bizottság szerint a 100%-os boráremelkedést az adónak is követnie kell, ezért annak növelésére kért engedélyt.¹⁰⁽¹²⁹⁾ Október 31-én ezt a javaslatot a városban kifüggesztették, majd november 20-án megküldik a belügyminisztériumnak.¹¹⁽¹³⁰⁾ A kérelem mellett ott van a Kommunista Párt tiltakozása is¹²⁽¹³¹⁾ – a hirdetmény szerint ugyanis bárki fellebbezést nyújthatott be a javaslat ellen. Az MKP élt ezzel a jogával. A válasz szerint a szóbanforgó adókat csak a költségvetési év végéig (július 31.) kellett befizetni.¹³⁽¹³²⁾ A városnak jó orra volt: ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1948. január 1-jétől¹⁴⁽¹³³⁾ a borfogyasztási adónak ismét be kellett fizetni a 25%-át. A korábbi bevételi többletről is rendelkezett az állam: 1947. évi karácsonyi segélyek fedezetéül kellett felhasználni.

Ezek után vessünk egy pillantást az adó alanyaira is. Szembetűnő, hogy az adófizetést a város mennyire komolyan vette – a bor esetében még az otthon, a termelő által elfogyasztott bor után is meg kellett fizetni az adót, – amelyet még a háborús körülmények között sem engedtek el, legfeljebb a korábbi gyakorlat alapján részletfizetésre, ill. a befizetés elhalasztására, külön kérvény alapján, haladékot adtak. Közvetlenül a háború után már az első szünetet követően – mint mindig – hirdetmény útján hívták fel a termelők figyelmét a must és a bor bejelentésének kötelezettségére (egyébként **248** magát a szünetet is szabályozta a város, azt megkezdeni bárkinek csak érvényes engedély birtokában lehetett). A vétkes mulasztó ellen jövedéki kihágási eljárás indult, s ez nem volt ritka.¹⁵⁽¹³⁴⁾

1948-ban a borfogyasztási adónak már az 50%-a folyt az államkincstárba, s így felmerült, hogy azt a korábban bevált gyakorlatot, hogy 3–6 hónapos részletfizetési engedélyt adtak az adóhátralékokra, felül kell vizsgálni.¹⁶⁽¹³⁵⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948) / 2. A kitelepítés

2. A kitelepítés

A német hadsereg veresége után az ország minden szempontból új szituációba került, s ebben Sopron sem volt kivétel. Vagy ha mégis, úgy hátrányára: a késői felszabadulás, a nyilas uralom és a menekültek áradata politikai szempontból a fiatal demokrácia társadalmában sokak szemében gyanússá tette a várost, amely ráadásul háborús károk szempontjából más városokhoz képest kifejezetten rossz helyzetben volt. Az újjáépítés során ennek megfelelően további hátrányok érték a várost, s a folytatódó nyugatra menekülés és a csempészet miatt is rossz híre kerekedett Sopronnak, és ez már önmagában is jelentős magyarázó tényező lehet a további repressziók magyarázatához. Arra természetesen nincs adat, hogy szándékos diszkriminációk sorát alkalmazták volna a város ellen, de háttérként a vázolt helyzet valószínűleg ebben az irányban hatott. A potsdami szerződés értelmében a német anyanyelvű lakosság jelentős részének kitelepítésére kötelezték Magyarországot. Ez persze ismét csak az általános negatív megítélést erősítette az erősen érintett Sopronnal szemben, de ma még feltáratlan, hogy a helyi lakosságot ez a rendelkezés hogyan érintette. S azt sem tudjuk, hogyan sikerült az újonnan jött csoportoknak a beilleszkedés új otthonukban, hogyan fogadta őket az őslakosság. Sopronba nem kevés felvidéki magyar családot telepítettek, de a volt német otthonokba a környékről is költöztek családok – az új telepések (sajnos az akkori politikai felfogás

tudomásom szerint egy kalap alá vette őket a földosztás során otthonhoz jutottakkal, s számukra is elsősorban az Újonnan Földhöz Jutottak Szövetsége maradt a legfontosabb érdekképviseleti szerv, jóllehet problémáik sok esetben határozottan eltérőek voltak) és az őslakosság közötti potenciális konfliktus Sopronban megterhelődött azzal, hogy az újnak határozott és markáns városi, magyarországi, önmagában is torzult városi identitást kellett átvenniük, annak minden szokásjogi, társadalmi, történelmi konzekvenciájával. Ez a történet szintén megírásra vár, gondolom, nemcsak Sopronban.

Szemponunktól ennek az aspektusnak persze csak egyetlen elemét jelenti a borkimérési jog hogyan-továbbja, hiszen világos volt: ehhez az újonnan érkezettek is ragaszkodni fognak, márpedig a korábbi Buschenschankok javarészt kitelepített német gazdák kezében voltak.

Az első teendő természetesen annak megállapítása volt, hogy a kitelepítettek után mennyi bor maradt a hordókban, s az kit is illet meg. Rövidesen kiderült, hogy a feladat korántsem egyszerű. Eltekintve attól, hogy – egy panaszoslevél tanúsága szerint¹⁷⁽¹³⁶⁾ – volt, aki a kitelepítési végzés hatására elosztogatta, megitta maradék borát, a Községi Földigénylő Bizottság jelentése arra hivatkozik,¹⁸⁽¹³⁷⁾ hogy az előírt számbavételt teljesíteni nem tudják, mert rajtuk kívül mások is gyűjtenek. A teljes bizonytalanságra jellemző, hogy maga a város vezetősége sem volt tisztában azzal, kinek van joga egyáltalán²⁴⁹ az elhagyott borkészletek begyűjtéséhez, mert azok formálisan ugyan állami tulajdonba mentek át, de az állam különböző szervei egyszerre kezdték meg a tulajdon tényleges átvételét. A polgármester felirata¹⁹⁽¹³⁸⁾ a Földművelésügyi Minisztériumba ezt a tanácsalanságot tükrözi; nemcsak arról nincs tudomásuk, kik és mennyi bort vittek el, hanem arról sem, volt-e közöttük nem soproni is. 1946. május 11-én a korábbi helyzet tarthatatlanságát belátva hirdetményt²⁰⁽¹³⁹⁾ tettek közzé, amely szerint bort csak a minisztérium megbízottja szedhet össze, minden más (akár korábbi) beszerzés jogosulatlan. Egy hét múlva a polgármester határozata²¹⁽¹⁴⁰⁾ utólag megindokolja ezt a lépést (amelyet jóval a szükségesnél később tettek meg). A közvéleményre hivatkozik, amely szerint a kitelepítést végrehajtó karhatalmi egység és a polgárőrség is részt vett a bor begyűjtésében, s jogtalanul szerezték be italt más iparosok, pártok, intézmények is – intézményesen, sőt állítólag a miniszteri bizottság is ezzel fizetett. A széthordott bor után a város persze nem sok adót látott, s bizony már csak a veszett fejsze nyelét ragadhatták meg a város felelős vezetői, amikor megpróbálták utánajárni a hivatalosan elvitt bor után. Ehhez pontos borfelvételezési jegyzőkönyvek készültek, amelyeket – sajnos – eredetiben küldtek meg a belügyminisztériumnak, de amelyet a polgármester többszöri sürgetésére sem sikerült a főispánnak visszaszereznie, így az ügyet 1948.

február 3-án (!) ad acta tették²²⁽¹⁴¹⁾. A város még 1946 októberében megkísérelte elvesztett, pontosabban elvesztegetett adóját vagy annak töredékét visszaszerezni, pl. a Népgondozó Hivaltól, amely kapott a „volksbund borból”, ahogy egy másik irat nevezi, de a kérést visszautasították azzal, hogy az adót már kifizették, ill. kifizetik.²³⁽¹⁴²⁾ Végül néhány szán illusztrációnak. A FM megbízottja egy héttel az említett hirdetmény kifüggesztése után 499 l bort gyűjtött be,²⁴⁽¹⁴³⁾ ami a kitelepítettek teljes borkészletéhez képest (856 287 l) nevetségesen kevés. Az 1947. május 10-én kelt kimutatás szerint ebből a mennyiségből 63 462 l sorsa ismeretlen maradt, 792 825 l pedig az állam tulajdonában „tűnt el”. Egy adat: 1946 júniusában a Budafoki Állami Pincegazdaság 60 223 l (6 vagon) bort vételezett be.

Talán nem túlzás ezek után az a megállapítás, hogy ebben a játszmában a város vezetősége egyértelműen hoppon maradt, nemcsak saját lakossága, hanem az állami szervek – mondjuk így – harácsolása is súlyos károkat okozott a városnak.

Mindezeket a nehézségeket csak tetőzte, hogy az új birtokosok a szőlőműveléshez vajmi keveset értettek, s hiába indítottak télről-télre szőlőművelési tanfolyamokat,²⁵⁽¹⁴⁴⁾ ezek sokat nemigen segíthettek a szőlők

sanyarú állapotán. Ráadásul az állami tulajdonba került szőlők egy részét kishaszonbérletbe adták, ezek a rablógazdálkodás miatt egyhamar katasztrofális állapotba kerültek. Ezen a 47-es kivételesen jó termés csak átmenetileg segített.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948) / 3. A borkimérések körüli huzavona²⁶

3. A borkimérések körüli huzavona²⁶⁽¹⁴⁵⁾

Mindezek után lássuk, mi is történt 1945-47 között a soproni cégéres borkimérésekkel. Talán nem lesznek haszontalanok az eddig elmondottak, mert pontosabbá teszik a Buschenschankok körül vívott csata részleteit.

²⁵⁰Ugyanis kemény küzdelemről van szó, ez aligha lehet vitás. A város korábbról örökölt kiváltságát sikerrel alakította a helyi kapitalizmus körülményeihez, s késői utódok becsületére legyen mondva, mindent megpróbált, hogy a szocializmus viszonyai között se veszítse el fejlődésének egyik bázisát.

A pénzügyminisztérium a 235.806/1946. XV. sz. rendeletében megszüntette a Soproni Szőlőbirtokosok Egyesületének kollektív italmérési engedélyét, illetve utasította a helyi pénzügyigazgatóságot, hogy az engedélyt vizsgálja felül. December 12-én kelt az a fogalmazvány, amely a város érdekeit sértő intézkedésre az első argumentumgyűjteménynek tekinthető. Ebből hadd idézzem azt az adatsort, amely később is többször szolgált hivatkozási alapul, s számai valóban magukért beszélnek:

év száma	bortermés	vendéglősök				bortermelők		
		forg. (hl)	borfogy.	(hl)	% adó	kimért (Ft)	adó (hl) (Ft)	%
1934	26897	69	4059	36331	31	9082	81738	69
1935	45991	68	4134	37206	29	10099	90891	71
1936	13575	69	3806	34254	28	9852	88668	72
1937	25209	68	4417	39753	31	9570	86130	69
1938	24589	68	4698	42282	33	9677	87093	67
1939	37356	67	4562	41058	33	9393	84537	67
1940	9922	68	1801	16209	17	9067	81603	83
1941	37704	62	3092	27828	30	7120	64080	70
1942	10119	63	3355	30195	35	6160	55440	65
1943	44561	62	5174	103480	43	6898	137960	57
E	275923		39098	408796	32	86918	858140	68
x	27592,3	66,4	3909,8	40879,6		8691,8	85814,0	

A bortermelők száma az egyesületben végig 1300 körül volt. (Az árakat, ill. bevételeket átszámították forintra a táblázat készítői.)

Mint látjuk, a termelők évi átlag 8700 hl bort, termésük egyharmadát a cégéres borkimérésekben adták el.

A város számára az elmúlt költségvetési évben ezek megszüntetése miatt mintegy 357 eFt bevételkiesés keletkezett, amelyet a vendéglők és kávéházak adója csak minimális mértékben pótol.

A lakosság számára is előnyös volt ez a forma – folytatódik az érvelés. A bor árába nem kellett beleszámítani a kiszolgálási díjat, vigalmi adót, zenedíjat, sőt a borra valótól is megkímélték a vendéget, vagyis kifejezetten olcsó volt a Buschenschankokban fogyasztani a bort. A vendéglőkben értelemszerűen sokkal drágább a bor. (Számszerűen kb. 40%-kal). A termelők érdekeltségét e forma fenntartásában szinte nem is kell bizonygatni, hiszen a nagykereskedelemnek, a vendéglőknek eladott bor után lényegesen kisebb haszonra tehetek szert. A saját kimérések anyagi függetlenséget jelentettek számukra, s más mezőgazdasági terményhez képest jóval biztosabb és kedvezőbb feltételek mellett értékesíthették termésüket. Láthatjuk azt is, hogy a mintegy 70 vendéglőssel szemben a cégéres borkimérések rendszere mintegy 1000 családnak jelentett biztos megélhetési forrást, s ez szociális szempontból sem elhanyagolható körülmény. Az irat nem mulasztja el megemlíteni, hogy az- újonnan betelepítettek anyagi megerősödéséhez is jelentősen hozzájárulhatna ez a forma.

251 Végül a várható közegészségügyi, közbiztonsági ellenérvekkel szemben az egyedi és eseti ellenőrzést elégségesnek tartja. A közvélemény támogatására is hivatkozik, s következtetésként levonja: a cégéres borkimérések mellett szóló érvek súlyosabbak, mint a vendéglők és kávéházak érvei.

A közigazgatási bizottság december 12-i ülésén a soproni pénzügyigazgatóságot persze megvádolták azzal, hogy az ő előterjesztésükre rendelték el a Buschenschankok megszüntetését, amit a pénzügyigazgató visszautasított – szerinte közegészségügyi, közrendészeti és – figyeljünk jól – politikai indokok alapján döntöttek az engedélyek bevonása mellett. Mindazonáltal felajánlotta: személyesen fog eljárni a minisztériumban a kollektív italmérési jog visszaadása végett. A tisztii főügyész megjegyezte: a feliratában rá kell mutatni arra, hogy a megszüntetéskor esetleg szerepet játszó politikai indokok már nem állnak fenn.

A pénzügyminisztérium 122.675/1946. XV. sz. leiratában válaszolt a kérvényre (december 24-én), s ebben részletesen kifejti: a kollektív italmérési engedélyeket már tulajdonképpen az 1899-es törvény sem engedélyezte, de a revízió mégsem terjedt ki a soproni cégéres borkimérésekre. Az 1921. IV. tc. paragrafusai alapján (3. § személyhez kötés, az átruházhatóság és a haszonbérbeadás tiltása; 5. § meghatározott helyiséghez kötés; a végrehajtási utasításból; 6. § korlátlan kimérés csak vendéglőknek, kocsmáknak adható; 18. § a cégéres borkimérések explicit törlése) a minisztertanács a 88719/1922. X. sz. rendeletében az engedélyek bevonását elrendelte, de ezt mégsem hajtották végre, mégpedig a nyugat-magyarországi különleges politikai helyzetre való tekintettel (ti. a németek miatt). A felszabadulás után azonban a minisztérium erkölcsi kötelessége ennek a határozatnak érvényt szerezni, hiszen a német nyomás megszűnt, s a demokráciával amúgy is összeférhetetlen bármiféle privilégium meghagyása. A megoldás: a zárt palackban történő eladás mellett lehetőség van arra is, hogy a termelő az utcán, nyílt edényben, korlátolt italmérési engedéllyel árusíthassa saját termésű borát. Ennek révén a közrendészeti, közegészségügyi, közkereskedelmi kifogások is megszűnnének, s a bor sem lenne drágább. 1947. január 9-én a közigazgatási bizottság ülésén a pénzügyigazgató beszámolója szerint a minisztérium hajthatatlannak mutatkozik ebben a kérdésben, hiába próbált személyesen intézkedni. Mások attól tartanak, hogy a termelői borár tovább fog esni. Szóba került az is, hogy, a cégéres borkimérésekben eladható bort export útján is értékesíteni lehetne, de erre a célra a minőség még nem megfelelő. A bizottság egyhangúan, hangsúlyozottan pártkülönbségre való tekintet nélkül meghozott határozatát megküldték a minisztériumnak, s benne azt a korábbi érvet, hogy korábban csak a politikai helyzet miatt nem szüntették meg de facto is a borkimérési jogot, visszautasítják. Ha a kitelepített németek rendelkezhetek ezzel az engedéllyel, akkor még indokoltabb azt az, új telepéseknek megadni. Február 5-én a közgyűlés is megerősítette ezt a

határozatot. Megfogalmazása szerint a kormányzat – bár a törvény valóban ellentétesen rendelkezett –, mégis mindig talált módot arra, hogy kivételt tegyen. A politikai érvet azzal utasítja vissza, hogy abban a polgárság soha nem politikai, hanem gazdasági célszerűséget látott (ti. az Ausztriából érkező idegenforgalom jelentős bevételt hozott). Mind az új telepések, mind a város gazdasági talpraállása és megerősödése szükségessé teszi ezt a kivételt. A határozatokat márc. 4-én pártoló állásfoglalásra megküldték a miniszterelnöknek, a földművelésügyi és a belügyminiszternek is.

Február 17-én kelt a közigazgatási bizottság február 1-ji határozatára adott válaszlevél, melyet ugyanaz a miniszteri tanácsos szignált, aki a korábbi elutasítást is aláírta. Szerinte továbbra sem indokolja semmi álláspontjának megváltoztatását, hivatkozik korábbi érveire, s ezek közül a demokrácia és a kiváltságok összeegyeztethetlenségét külön is megismétli. Hozzáteszi, hogy e privilégium megadására egyébként sem lenne törvényes alapja.

252A március 4-én elküldött közgyűlési határozatra a pénzügyminisztériumból március 28-án érkezett válasz. A sommás elutasítás új érvet nem tartalmazott, legfeljebb annyit, hogy a kivételes szabályozás nem illeszthető be a jogrendbe. Ugyanakkor a miniszterelnökség – Bajta államtitkár aláírásával – elismerte a város igazát, és ilyen értelemben állásfoglalásra szólította fel a pénzügyminisztériumot és a földművelésügyi minisztériumot is.

A pénzügyminisztérium – most már Antos államtitkár aláírásával – a 108.225/1947. XV. sz. átiratában május 4-én válaszolt a miniszterelnökségnek. Ismerteti a cégéres borkimérések történetét és rendszerét, utal a korábbi törvényekre, amelyeknek már ellentmondott a kollektív italmérési engedély. A részletes jogi indoklás után megjegyzi, hogy másik megoldásra is javaslatot tettek a városnak. Új elem, illetve szempont, hogy az ország más bortermelő területein (Kőszeget kivéve) ez a jog ismeretlen. Végül határozottan leszögezi: a cégéres borkimérések engedélyezésére törvényes alap nincs, s a minisztérium ilyen értelmű jogszabálymódosítást álláspontjánál fogva nem is dolgozhat ki. Az átíratához csatolják azt a kimutatást, amely nyilván a makacs soproni álláspont végleges összezúzását volt hivatva szolgálni, mert részletes helyszíni szemle eredményeit tartalmazta, s egyáltalán nem kedvező színben tüntette fel a Buschenschankokat: 17 portán jártak a felmérést végző bizottság tagjai, s fő kifogásaik – amelyek szinte minden alkalommal felmerülnek – a következők: az árusítás higiénikus szempontból nem megfelelő körülmények között folyik (szűk és füstös helyiségek, amelyek egy részét az év többi részében lakóhelyiségnek is használják, piszkos udvarok stb.) és a közkerécsre is rossz hatással van (részegeskedés, gyerekek tartózkodnak az ivóhelyiségben).

Közben május 10-én a közgyűlés kénytelen volt tudomásul venni, hogy a pénzügyminiszter álláspontja nem változott.

A harcot azonban még nem adták föl. A polgármester feliratban fordult a miniszterelnökhöz, s ebben részletesen kifejtette azokat az, indokokat, amelyek miatt a városnak nagy szüksége lenne a cégéres borkimérések engedélyezésére.

A helyszíni szemle eredményeinek ismeretében a polgármester azokra úgy reagál, hogy többnyire valótlan állítások szerepelnek bennük, amelyek a helyi viszonyok kellő ismeretének hiányából, esetleg túlzásból vagy a véletlenszerű megfigyelésből származnak. Biztosítja a miniszterelnököt arról, hogy a város képes ezeket a borkiméréseket a jövőben nagyobb ellenőrzésnek alávetni, s szerinte egyedi intézkedésekkel az itt felsorolt kifogások nagy részének elejét lehet venni.

Korábban politikai okok miatt (ti. hogy a Buschenschankok nagy része „német érdekeltség” volt) az

ellenőrzés valóban nem volt problémamentes, de ez a jelenben már nem nehezíti a felügyeletet.

A polgármester szerint a kompromisszumos megoldás pedig a következők miatt nem fogadható el: az utcai árusítás, amely egész évben folya, egy-egy családtag állandó otthoni jelenlétét tenné szükségessé, ami a kieső munkaidő miatt elvinné a keletkező hasznot; a cégéres borkimérések ezzel szemben csak egy-egy hétre korlátozódnak, s ez egyúttal egy-egy nagyobb összeghez juttatja a gazdát, ami egy-egy nagyobb beruházást tesz/tenne lehetővé – a palackkimérés lassan csordogáló bevételeit a napi kiadások teljesen felemésztenék.

Az 1947-es ősz során a cégéres borkimérések 4–5 Ft-os áron árulhatnák a bort, egyébként a gazdák 3–3,20 Ft-ért kénytelenek a kereskedelemnek eladni borukat. Nem is beszélve arról, hogy a város korábban ezekből a borkimérésekből 9000 hl után jutott adóhoz (szemben a vendéglők 4000 hl-ével); most, hogy a Buschenschankok zárva vannak, a fogyasztás csak 1200 hl-re emelkedett a vendéglőkben. Az olcsó bor tehát a szegények érdeke is.

253A szöveget – úgy tűnik – többször is átgondolták, mert (valószínűleg) csak a negyedik változatot küldték el, augusztus 25-én, s ebben a szövegben szerepel egyrészt a már idézett számszerű kimutatás, másrészt a bevezető rész hivatkozik a kiemelkedően jó adómorálra és arra, hogy a cégéres borkimérések a több bevétel révén a szőlőművelés színvonalára is kedvező hatással vannak. Úgy tűnik, az előző év decemberében elkészült legelső szöveg nagy része átkerült ebbe a feliratba, amely a korábban részletesen kifejtett, a helyszíni szemlét végző bizottság jelentését cáfoló ellenérveket csak általánosságokban tartalmazza, de elismeri, hogy a cégéres borkimérések valóban nem illenek be a jogrendszerbe. Mellékesen azt is megjegyzi, s ez feltétlenül új elem, hogy a jól szervezett államrendőrség a biztosítéka annak, hogy ezek a Buschenschankok nem válhatnak államellenes izgatás helyeivé. A közvélemény a Buschenschankok mellett áll, kivéve természetesen a vendéglősök szakszervezetét, amely ugyanazokat az érveket hangoztatja, mint a pénzügyminisztérium.

A 200.637/1947. XV. sz. átiratában, melyet szeptember 20-án írt alá Antos államtitkár, a miniszterelnökkel ismét csak azt közli, hogy a polgármester felterjesztését megvizsgálva, elutasító álláspontja nem változott – az államháztartás szempontjából ugyanis az, ami a városnak hátrányos (ti. a vendéglők kevesebb hasznot hoznak), a kincstárnak előnyös (a vendéglők adójából az állam többet lát) – 1. kereset, forgalmi adó –, még akkor is, ha a forgalom feleannyi, mint a Buschenschankok üzemelése esetén. A demokráciára itt is hivatkozik.

Októberben a közigazgatási bizottság még egy kísérletet tesz a helyzet megváltoztatására. Néhány nap múlva a törvényhatósági bizottság a polgármester, a tanács és a kisgyűlés javaslatára az elutasító határozatot nem veszi tudomásul, s utasítja a polgármestert további lépések megtételére.

Az ügyben még két irat lelhető fel. Az egyik december 15-én kelt, s szövege a következő: „megfelelő pártközi előkészítés szükségessége miatt intézkedés a jövő évre halasztandó.” Egy évvel később: „A cégéres borkiméréseket a belügyminisztérium nem engedte tárgyaltan, irattárba. 1948. nov. 30. csat. A várospolitikai bizottság 1948. dec. 7-i ülésén hozott határozata szerint a cégéres borkimérések ügyének újratárgyalása nem időszerű.”

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Balázs Zoltán: A soproni cégéres borkimérések megszüntetése (1945–1948) / 4. A sajtó véleménye

4. A sajtó véleménye

A Szociáldemokrata Párt lapja, a Soproni Világosság 1946. szeptember 9-én cikket közölt, amelynek írója élesen kirohant a Buschenschankok ellen, s a megoldást szövetkezetesítésben látta; szerinte a vendéglátóipar is fel tudná venni ezt a bormennyiséget. Az új telepések persze jóhiszeműen védik ezt a jogot, pedig ez reakciós cselekedet, hiszen a demokrácia nem ismer előjogokat.

Öt hét múlva (X. 14.) az újság – szinte bocsánatkérően – közli, hogy az előző cikk írója (egyébként név nélkül...) csak a magánvéleményét közölte, mert az MSZDP a dolgozók érdekeit szem előtt tartva és képviselve helyesnek tartja ezeknek a kurtakocsmáknak a fenntartását. A cikk írója ezúttal nem rejtőzik a névtelenség homályába: a Földmunkások és Kisbirtokosok Szabad Szakszervezete nevében, 1000 bortermelő társa nézetét képviselve fejt ki véleményét.

A helyi „koalíciós kormány”, a Nemzeti Bizottság is foglalkozott a kérdéssel, mégpedig napirend előtt, Pálffy Miklós parasztpárti tag felvetésére, aki a Buschenschankok mellett foglalt állást. Pálvölgyi János az MKP és a szakszervezetek képviseletében viszont a cégéres borkimérések teljes eltörlése mellett szállt síkra. Vas (Wanek) Károly, az FGKP elnöke értekezlet összehívását javasolta, amelyen minden érdekelt fél megjelenne. Ezt az indítványt vita után elfogadták. Az SzDP nevében Paudits Mihály a pénzügyi [254](#)hátteret ismertette. Mindezt október 11-én a Soproni Újságban olvashatjuk, amely az FKGP helyi napilapja volt. Az Új Sopron, az MKP újságja ugyanaznap minderről csak annyit közül, hogy az NPP indítványozta a Buschenschankok kérdésének megtárgyalását, s a Nemzeti Bizottság megegyezett egy értekezlet összehívásában. Az MKP-álláspontról és a kompromisszumos javaslatot felvető személyéről az újság hallgat.

Néhány nappal később valamivel többet tudunk meg az MKP véleményéről: a gazdák küldöttségét fogadva nemcsak az egyébként SzDP-tag polgármester (saját pártja és a város közigazgatása nevében is) támogatja a Buschenschankokat, hanem a polgármesterhelyettes is, aki viszont MKP-tag és véleménye a párt álláspontja is. A tudósítás szerint a legutóbbi NB-ülésem a kisgazdák és a szakszervezetek voltak a cégéres borkimérések ellen. A cikk érvelése ebben az ügyben tisztán pénzügyi: a város nem engedheti meg magának, hogy amúgy is katasztrofális helyzetében újabb bevételről mondjon le. Egyébként a szerző határozottan veszélyesnek tartja, hogy a várostól újabb adót akarnak központi kezelésbe venni, esetenkénti juttatások fejében, ezekből ugyanis Sopronnak eddig csak igen kevés jutott. (Új Sopron 1946. X. 15.)

Úgy tűnik, a kisgazdák lapja határozottan vendéglős-pártivá kezd válni, bár ezt csak az jelzi, hogy a lap teret ad az ő érveinek is (talán a vendéglősök javaslatait is megfontolásra érdemesnek tartó kisgazdák NB-képviselőjét értette az előző cikk úgy, hogy a Buschenschankok ellen van). A vendéglősök szerint ugyanis a borkimérések fenntartásából a városnak legfeljebb csak átmeneti, látszólagos haszna keletkezik, inert azokban egy liter bor után 60 fillér adót fizetnek, a vendéglőkben viszont 1,48 Ft-ot. (Az érvelés átlátszóságát persze nem nehéz bizonygatni, hiszen az elfogyasztott mennyiség is jelentős szerepet játszik, de mint láttuk, a városnak ténylegesen nagyobb haszna származott a Buschenschankokból.)

Mindenesetre a cikk megemlíti a kompromisszumos megoldást, amely minden – helyi – fél számára elfogadható lehetne: alakítsanak ki a városban négy olyan kocsmát, amelynek tulajdonosa egy-egy hétre kiadná (mindig más és más termelőnek, hogy az borát ott eladhassa, s addig házigazdaként övé lenne a helyiség. Így megmaradna az olcsó bor is. Sajnos, tehetjük hozzá, ez a javaslat legfeljebb azt bizonyítja, hogy a kérdés helyi szinten megoldható, de az állam ekkor már túlságosan is érdekeltté vált a kérdésben

(Soproni újság 1946. X. 16.). Október 23-án az új Sopron híradása arról számol be, hogy az MKP megyei (!) vezetősége táviratban fordult a belügyminisztériumhoz és saját pártja országos vezetőségéhez, hogy a Buschenschankokat újra engedélyezzék (ill. tegyenek meg ezért mindent).

Október 25-én mindkét újság egy-egy cikket közölt a borkimérésekkel kapcsolatban. Az új Sopron az említett küldöttséggel foglalkozik, s a cikkből az tűnik ki, hogy van esély a kedvező megoldásra. Ezzel szemben a Soproni újság némileg bizonytalanabban, a jól ismert álláspontokat ismertetve – s mindenkinek igazat adva – csak annyit jegyez meg: olyan megoldást kell találni, amivel mindenki, így a fogyasztó is elégedett lehet.

A kisgazdák lapja továbbra is (1946. XI. 1.) közli a vendéglősök házatáján történeteket, így azt is, hogy véleményük nem változott – ehhez az újság csak annyit tesz hozzá: „kiváncsian várjuk a bor-ügy újabb fejleményeit”. A vendéglősök közgyűlése ismét állást foglalt a Buschenschankok ellen – tudjuk meg november 3-án –, de a gazdák ragaszkodnak ősi jogaikhoz, s az új telepések sem látják jövőjüket biztosnak az italmérési engedélyek nélkül. Mivel – így az újság – az igazság közepén van, ezért, meg nyilván a korábbi NB javaslat valóra váltása érdekében, az FKGP „kerekasztal”-tárgyalásokat szervez az érdekeltek részvételével.

255A Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége soproni csoportja is ülést tartott, s természetesen a Buschenschankok mellett szállt síkra, csak hogy a „Buschenschank” név helyett a „Magyar Bokréta”, ill. „bokréta kimérés” kifejezést szeretné bevezetni, s a „svábok”, „telepések” szóhasználat helyett pedig a „gazdapolgár” elnevezést népszerűsíti. (Soproni újság 1946. XI. 12.)

Legközelebb (XI. 15.) az Új Sopronban jelent meg a tárgyhoz kapcsolódva egy szőlősgazdának 1000 társa nevében írt levele: nem nehéz kitalálni, mi mellett. Bár elismeri, hogy a demokrácia és a királyi privilégium nem fér össze.

December 14-én a kommunisták lapja tiltakozik amiatt, hogy – valószínűleg a városban keringő pletykák – a belügyminisztériumot vádolják mint a Buschenschankok ügyében történt kedvezőtlen fordulat kezdeményezőjét. A BM értesítette az MKP-t, hogy erről a döntésről nem volt tudomása, de a betiltás – szabályellenes.

Az újság tudni véli, hogy ezzel szemben a helyi pénzügyigazgatóság a ludas, az ő indítványukra tiltotta be a pénzügyminisztérium a cégéres borkiméréseket, s erről a közigazgatási bizottság ülésén szó is esett (mint láttuk, a vád valóban elhangzott, de az igazságot sajnos nem állt módunkban kideríteni). Az újság megemlíti még, hogy a baloldali pártok, a Nemzeti Bizottság és a törvényhatóság között ebben a kérdésben egyetértés van.

A Soproni Újság beszámolt arról (1946. XII. 17.), hogy a telepések tömegesen vonultak a polgármesterhez, majd a pénzügyigazgatósághoz, követelve a borkimérések visszaállítását, különben kénytelenek lesznek visszatérni falvaikba, hiszen a Buschenschankok számukra életlehetőséget jelentenek. December 31-én ismerteti az újság a pénzügyminisztérium elutasító levelét, a palackkimérések lehetőségét is megemlítve.

A következő évben – amikor, mint láttuk, a város és a központi állami szervek közötti küzdelem megkezdődött – a lapok érdemben nem foglalkoznak ezzel a problémával, csak az egyre-másra érkező elutasításokat közlik – bár azokat sem mindig [27\(146\)](#)

5. Az egyesület sorsa

Mindeddig sok szó esett a város vezetőségének a cégéres borkimérések fenntartása érdekében tett lépéseiről, de kevés a Soproni Szőlőbirtokosok Egyesületéről, amely voltaképpen az engedélyekkel rendelkezett. Működésének főbb területeit már említettem. Úgy tűnik, az egyesület 1945-től két, illetve három tűz közé került. Az italmérési engedélyek bevonása mellett az egyesületek revíziója is érzékenyen érintette, hiszen tagjainak nagy része német ajkú volt, akiket ráadásul ki is telepítettek. Nyilván ez indokolta azt is, hogy a város az egyesület birtokában levő épületet is saját használatba kívánta venni, pontosabban annak új gazdát találni.

A helyhatóságok és a belügyminisztérium között igen élénk levelezés folyt, különösen 1945. második felében, az egyesületek bejelentése tárgyában. A fegyverszüneti egyezmény előírta az egyesületek felülvizsgálatát, amelyet a működő egyesületek bejelentésére vonatkozó rendelet formájában a belügyminisztérium március 17-én megkezdett. Szeptember 6-án sürgetést küldött ki, majd 10-én ezt megismételte, hozzátéve, hogy még egyetlen jelentés sem érkezett meg. A szeptember 17-i határidőt – úgy tűnik – megint nem sokan tartották be, mert október 6-án újra felhívták a helyhatóságok figyelmét kötelezettségükre.²⁸⁽¹⁴⁷⁾

²⁵⁶A polgármester még szeptember 5-én tovább irányította a sürgetést a helyi Nemzeti Bizottságnak²⁹⁽¹⁴⁸⁾ így október 3-án az NB véleményével együtt 56 egyesület jelentését terjeszthette fel.³⁰⁽¹⁴⁹⁾ Ezek közül mindössze hármat javasoltak felosztatásra, megjegyezve, hogy a Parasztpárt kérte a Szőlőbirtokosok Egyesületének a felosztását is, de ezt azzal a feltétellel, hogy a Volksbund-tagokat kizárják, a polgármester nem javasolja. November 29-én a belügyminisztérium újabb rendeletet bocsátott ki, amelyben szintén a fegyverszüneti egyezményre való hivatkozással foglalkozik az egyesületek felülvizsgálatával.³¹⁽¹⁵⁰⁾ December 14-én a bejelentési kötelezettségüket elmulasztott egyesületek listáját kérik,³²⁽¹⁵¹⁾ s ennek elmulasztását 1946. február 11-én a polgármestertől számon kérik, melynek nyomán egy hét múlva a jelentés elkészült, s benne 54 egyesület neve szerepel.³²⁽¹⁵²⁾

Az egyesület-felosztási kampány ezek után a Szőlőbirtokosok Egyesületét (ill. ekkor már Bortermelők Egyesülete) sem kerülhette el (1947).

1947. október 16-án már az újonnan megalakult soproni szőlősgazdák egyesülete³³⁽¹⁵³⁾ (a pontos név: „Egyesült Szőlősgazdák, Sopron”), amelyet újgazdák és régi gazdák valamint kishaszonbérlekők együtt alakítottak meg, jelenti be igényét arra a házra, amely a régi egyesület tulajdona volt.

A házat – illetve, ahogy az a későbbi felmérések³⁴⁽¹⁵⁴⁾ során kiderült, az egész utcát – súlyos károk érték. Még 1945. április 21-én (Sopron április 1-jén szabadult fel) a házban lévő borozót a Parasztpártnak utalták ki,³⁵⁽¹⁵⁵⁾ amiről az egyesület – tiltakozó levelének állítása szerint – csak július 11-én értesült. A Parasztpárt egyébként a koalíciós időszakban Sopronban minimális szerepet játszott, (egyes bizottságokban, így pl. a lakásügyi albizottságban persze ott voltak a tagjai, de újságja nem volt, ellentétben a többi párttal). A fellebbezés szerint az egyesület tagjainak 95%-a Sopronban van, s a házat a károk miatt nem tudták használni, ráadásul az ott lévő borkészlet is megsemmisült, tehát semmiképpen sem tudtak volna ott bort kimérni. A kiutalás indoka elköltözés volt, ez azonban nem állja meg a helyét. Különben is, a következő

szüretig az egyesület italmérési engedélye alapján sört kíván mérni helyiségében. A Parasztpárt pedig a kiutalást követő 3 hónap alatt sem foglalta el a helyét, így az már régen lejárt. Ezek után a kiutalást vita nélkül érvénytelenítették, s az egyesület visszakapta a házat, még októberben (hogy a Parasztpárt már idézett kedvezőtlen véleménye ezzel az esettel összefüggésben áll-e, arra persze közvetlen adat nincs).

1947 március-áprilisában fejezték be a jelek szerint az épület rendbehozatalát³⁷⁽¹⁵⁶⁾, majd az egyesület felosztatása után megindult a tulajdonjogért a harc. Mivel valószínűleg ezek az utolsó nyomai az egyesület működésének, érdemes figyelemmel kísérni az eseményeket. Szeptember 22-én a Nemzeti Segély soproni szervezete igényelte elsőként a házat, hivatali célokra – még a szokásos pályázat kiírása előtt.³⁸⁽¹⁵⁷⁾

Ehhez a polgármester csak egy hét elteltével fogott hozzá. A lakáshivatal megállapította,³⁹⁽¹⁵⁸⁾ hogy a házat a felszabadulás óta nem használták, de nem bérelt, hanem saját **257** tulajdona volt a Szőlőbirtokosok Egyesületének. Mivel tehát a házat mint borozót legalább három hónapja nem használták (bár egyesületi közgyűléseket, választmányi gyűléseket tartottak benne), a polgármester azt igénybe vette s bérbeadására pályázatot hirdetett,⁴⁰⁽¹⁵⁹⁾ amelyre két jelentkező akadt (az említett Nemzeti Segélyen kívül): az egyik az új szőlősgazdaegyesület,⁴¹⁽¹⁶⁰⁾ a másik egy magánszemély. Mindkét pályázó továbbra is borozót kívánt működtetni a házban. Jelentkezett természetesen a felosztatott egyesület képviselője is, dr. Lähne Vilmos ügyvéd, akinek leveléből⁴²⁽¹⁶¹⁾ (X. 14.) ki kell emelnünk, hogy szerinte mind az egyesület felosztatása, mind pedig a ház bérbeadása méltánytalan a szőlőbirtokosokkal szemben, téves indokok alapján vonták be a 30 engedélyt. Ha ez már nem változtatható meg, akkor legalább a bérbeadással várni kellene addig, amíg a minisztérium rendelkezik az egyesület vagyonáról, mert feltételezhető, hogy tekintettel lesznek a szőlősgazdák érdekeire, s ők kapják meg továbbra is a borozót. Az ügyvéd (egyébként a volt egyesület elnöke) a polgármesternek külön is írt,⁴³⁽¹⁶²⁾ s ebben különösen sokat hivatkozik a közérdekekre, amelynek az felel meg, ha a bormérési engedélyeket fenntartanak – bár ezt a polgármester is jól tudta... Mindenesetre megismétli azt a javaslatát, hogy az épületet mintegy zárolják a minisztériumi döntésig.

A polgármester határozata alapján⁴⁴⁽¹⁶³⁾ azonban a harmadik pályázó kapta meg a helyiséget (október 30-án⁴⁵⁽¹⁶⁴⁾ kelt a véghatározat). Az indoklás jogilag természetesen kifogástalan: a régi egyesület működési engedély hiányában italmérési jogát sem gyakorolhatja, az új egyesületet még nem hagyták jóvá, a Nemzeti Segély nem rendelkezik iparosengedéllyel és egyéb kereső tevékenységet sem végez – egyszóval a feltételeknek csak egy pályázó felelt meg. Bár dr. Läne fellebbezést nyújtott be a határozat ellen,⁴⁶⁽¹⁶⁵⁾ amelyben kifogásait ismét felsorolja, s felpanaszolja, a polgármester szóban megígérte, hogy a 30 bevont engedély helyett akárhány egyéni engedélyt kiadhat és ki is fog adni; mindezek ellenére a fellebbezést hamarosan felterjesztették, a kereskedelmi minisztérium jóváhagyta a polgármesteri határozatot.⁴⁷⁽¹⁶⁶⁾

Hozzá kell még tennünk, hogy Lähne levelére rávezették a főjegyzőhöz intézett következő két kérdést (december 15-én); vajon végleges-e az egyesület felosztatása? Lesz-e más, ezt a munkát végző gazdaegyesület? A válasz azonban negatív ill. bizonytalan volt.

A polgármester döntésének indokait persze csak találgatni tudjuk. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a cégéres borkimérések ügyében már a végéhez közeledő huzavona és az egyesületek szomorú sorsa csak azt a meggyőződését erősíthette, hogy a régi forma semmiképpen sem élhet tovább, s jó okkal nem bízott a felsőbb hatóságok megértésében. A legegyszerűbb megoldásnak az tűnt, hogy minél előbb bérbe kell adni a borozót, mert ez mindenféleképpen a város jövedelmét növeli (bérleti díj és fogyasztási adó formájában).

Még 1948 februárjában a polgármester véleményért fordult a kereskedelmi- és iparkamarához,⁴⁸⁽¹⁶⁷⁾ mitévő legyen a meglévő italmérési engedélyekkel, mert a lakosság számához ²⁵⁸(ez 42 000-ról 31 000-re csökkent!) képest még mindig sok (45) vendéglős és 18 kocsmarendélyes van (akik közül azonban csak heten kértek iparrevíziót...). A válasz egyértelmű⁴⁹⁽¹⁶⁸⁾ a régi cégéres borkimérések amúgyis megnyomorították a vendéglősöket, mert a bor ára más városokhoz képest jelentősen eltér (ennek az állam is kárát látta), de – legalábbis a vendéglátóiparosok szerint – még most is jóformán minden telepesházban folyik – feketén – borkimérés, s ez az engedéllyel bírók helyzetét tovább nehezíti, tehát a tényleges számot kell rögzíteni az engedélyezésnél (vagyis a hetet), hogy legalább az ő megélhetésük biztosítva legyen. A javaslattal a pénzügyigazgatóság is egyetértett.⁵⁰⁽¹⁶⁹⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Metzl János: A soproni kórház építésének előzményei

Metzl János: A soproni kórház építésének előzményei

1. Már a múlt század vége felé nyilvánvalóvá vált, hogy Sopronban korszerű kórházat kell építeni. Gerencsér¹⁽¹⁷⁰⁾ egy 1890-es polgármesteri jelentésben találta az új kórház építéséről az első adatot. A törvényhatósági bizottság közgyűlési jegyzőkönyveiben azonban 1890–1893 közt erről semmit sem olvashatunk.

Ebben az időben az egész ország a millénium méltó megünneplésére készült s ebből természetesen Sopron városa sem akart kimaradni. 1894. márc. 14-én Dr. Kania József ügyvéd indítványt terjesztett a városi közgyűlés elé, hogy e célból bizottságot hozzanak létre, amit márc. 29-én el is fogadtak. A 7 tagú bizottság elnöke Póda Endre apátplébános lett. A bizottság szept. 14-én tartott ülésén megállapította: „Kétségtelen dolog, hogy egy városi közkórháznak építése immár csak idő kérdése és hogy a mai kórház a kor igényeinek semmiképpen sem felel meg.” Nov. 29-i ülésükön pedig azt javasolják, hogy a milléniumot Sopron városa egy lelenház, egy Széchenyi-szobor és a közkórház építésével ünnepelje meg s ennek érdekében lépjen érintkezésbe a megye Milléniumi Bizottságával is.²⁽¹⁷¹⁾

A törvényhatósági bizottság ez ügyben 1895. febr. 9-én a színházi raktárépület festőtermében rendkívüli közgyűlést tartott Simon Ödön főispán és Finck János polgármester elnökletével. Nelky József törvényhatósági bizottsági tag a közkórház építését örömmel üdvözlí, azonban azt javasolja, hogy a döntést halasszák a következő ülésre, mivel a törvényhatósági bizottsági tagok nincsenek kellően beavatva. Ezt el is fogadják.³⁽¹⁷²⁾

A febr. 21-i ülésen ugyan megállapítják, hogy a közkórházban az állapotok tarthatatlanok, azonban felmerül annak a lehetősége is, nem lenne-e célszerűbb a létező városi kórházat átalakítani vagy kibővíteni. Ezt a felvetést Dr. Bekk Gusztáv városi főorvos visszautasítja, álláspontját részletesen meg is indokolja. Végül nagy többséggel kimondják, hogy a régi kórház nem építhető át, új kórházat kell építeni, 200 000 frt költséggel. De az ügyet alaposan elő kell készíteni, ezért visszaadják a tanácsnak.

Az új kórház építéséről szóló határozat tehát 1895. febr. 21-én született.

²⁵⁹2. A törvényhatósági bizottság 1896 februári ülésén utasították a városi főmérnököt, hogy a városi főorvossal egyetértésben képezzenek orvosokból és építészekből álló szakbizottságot az építkezési tervrajz

és a program elkészítésére.

1896. márc. 11-én, Magyarország ezeréves fennállásának ünneplésére rendkívüli díszközgyűlést tartottak. Az itt ismertetett tervekben szeptemberre ütemezték be az új kórház alapkövetését.

1896. ápr. 4-én a „Soproni újság” lelkes cikket hozott az új közkórházról. Többek között ezt írja: „Wälder József főmérnök ezer meg ezer korszakalkotó ideákról álmodik s ha azok megvalósulnak, az új soproni közkórháznak csodájára jár a világ.” Wälder József és Bekk Gusztáv a sziléziai Teschenben, Bielitzben és Vitkovitzban járt s tanulmányozta az ottani modern kórházak berendezését. Az újság ápr. 17-én újból foglalkozik a kórházzal: „Minden jel arra mutat – írja –, hogy a mi új közkórházunk pompás modern palotája lesz a hygiénének.” A kórházbizottság javasolta, hogy a terveket bíraltassák meg Schmal bécsi műépítésszel, aki a bécsi Erzsébet-kórházat, a St. Pölten-i Ferenc József-kórházat és a neunkircheni közkórházat építette.

A „Soproni Újság” 1896. október 1-jén ír újból a városi kórházról. Bár tavasz óta a közönség alig beszél róla, a város illetékes köreiben serényen folynak a tervezési munkák. Az építést, ha a körülmények kedvezőek lesznek, a jövő év közepén akarják megkezdeni.

Úgy látszott tehát, hogy minden a legnagyobb rendben van. A nehézségek, mint látni fogjuk, csak ezután kezdődtek. Megkezdődött a vita, hová építsék az új közkórházat?

3. A törvényhatósági bizottság 1896. nov. 3-i ülésén, melyen Simon Ödön főispán és Gebhardt József polgármester elnökölt, a kórházi bizottság azt javasolja, hogy az új kórház a Győri úton, a Nádor vendéglővel szemben fekvő szántókon építtessék fel. Vegyék meg Töpler Károlyné 3 hold 913 négyzetöltnyi földjét, négyzetölnként 2 frtért és indítsanak kisajátítási eljárást Friedl Ferenc és neje tulajdonában lévő 393 négyzetöltnyi és Patzer János neje 2700 négyzetöltnyi területére, mivel ezek túl nagy vételárat kérnek. Dr. Bekk Gusztáv városi főorvos szerint a hely előnye többek közt, hogy a közkórház csatornája a várost nem érintené s így megóvja a fertőzés veszélyétől. A közel lévő honvédségi laktanyát és marhavásárteret előreláthatóan a közeljövőben meg fogják szüntetni. Ezzel szemben vannak, akik a tűzérési laktanya és a katonai kórház között fekvő ún. Hanfäcker-dűlőt (a térképen A–B–8: *Haufacker*) ajánlják, mely a város legegészségesebb nyugati határában fekszik, távol a vásártértől és poros közlekedési utaktól. Olyan vélemény is volt, hogy egyik terület sem alkalmas, mindkét terület vasútvonalak közelében fekszik és ezért nem eléggé csendes. Szavazáskor 29-en szavaztak a tanács javaslata mellett, a túlnyomó többség ellene, ezért a kórházi építőbizottságot utasították, hogy alkalmasabb területet hozzon javaslatba.

Ez a bizottság 1897. jan. 16-án 5 területet jelölt meg: 1. Hanfäcker-dűlő, 2. Vallásalap szántói, 3. Hofäcker-dűlő; 4. Maurer-rét; 5. Bergäcker dűlő.

A polgármester ezek után Schmal Jenő bécsi műépítésszt hívta meg: szemlélje meg e területeket és tegyen javaslatot. Schmal Jenő javaslatát a törvényhatósági bizottság 1897. febr. 25-i ülésén ismertették. Ő első helyen a Bergäcker-dűlőt (L–6–7), második helyen a Maurer-rétet (J–K–3) ajánlotta.

Dr. Schreiner Károly a Maurer-rét mellett szólalt fel. Érvei: „a városhoz közelebb esik, magasan fekszik, szélről védett és napos, pormentes, a gödrös részek kitölthetők. Területe 5 hold, tehát bővítésre is elég terület van. Lehet, hogy az építés többbe kerülne, de a csatornázási és földmunkák olcsóbbak lennének.”

260Ezzel szemben Dr. Bekk Gusztáv városi főorvos a Bergäcker dűlőt javasolja. Nem gödrös, kevesebb földmunka kell, a hely az uralkodó szélirány miatt is előnyös. Ezzel szemben a Maurer-réten közel vannak

a gazdapolgárok házai, istálló, trágya és pócegödör szaggal. A terület gödrös, a gödröket idegen anyaggal kellene feltölteni, a hófúvásnak nagy mértékben ki van téve. A tüdőbetegpavilon és hullaház közel lenne a lakóházakhoz.

Wälder József városi főmérnök szerint a próbafúrások azt mutatták, hogy a Maurer-réten nem található elegendő mennyiségű víz, a Bergäcker dűlőben viszont bőven található jó ivóvíz. A csatornázás nem kerül többre, a föld jóval olcsóbb. A kibővítésre elég terület áll rendelkezésre. A Maurer-réten azzal kell számolni, hogy megnyitják a Wieden-i vakkaput, onnan kivezető út fog épülni s így nem marad hely a kórház bővítésére.

A bizottsági tagok felállással szavaztak: 30 tag szavazott a Bergäcker-dűlő mellett, 27 tag a Maurer-rét mellett. E határozatot felterjesztették a belügyminisztériumnak.

4. A törvényhatósági bizottság 1897. júl. 27-i ülésén már ismertették a belügyminisztérium 59/509/97. sz. határozatát, mely helybenhagyta a februári közgyűlés határozatát. Egyúttal megszüntetik a közkórházi építési bizottságot és a kórház építésével a tűzészeti laktanya építésére alakított ad hoc bizottságot bízzák meg, kibővítve azt Seyring Adolffal, a tanács közkórházi előadójával és Dr. Bekk Gusztáv városi főorvossal.

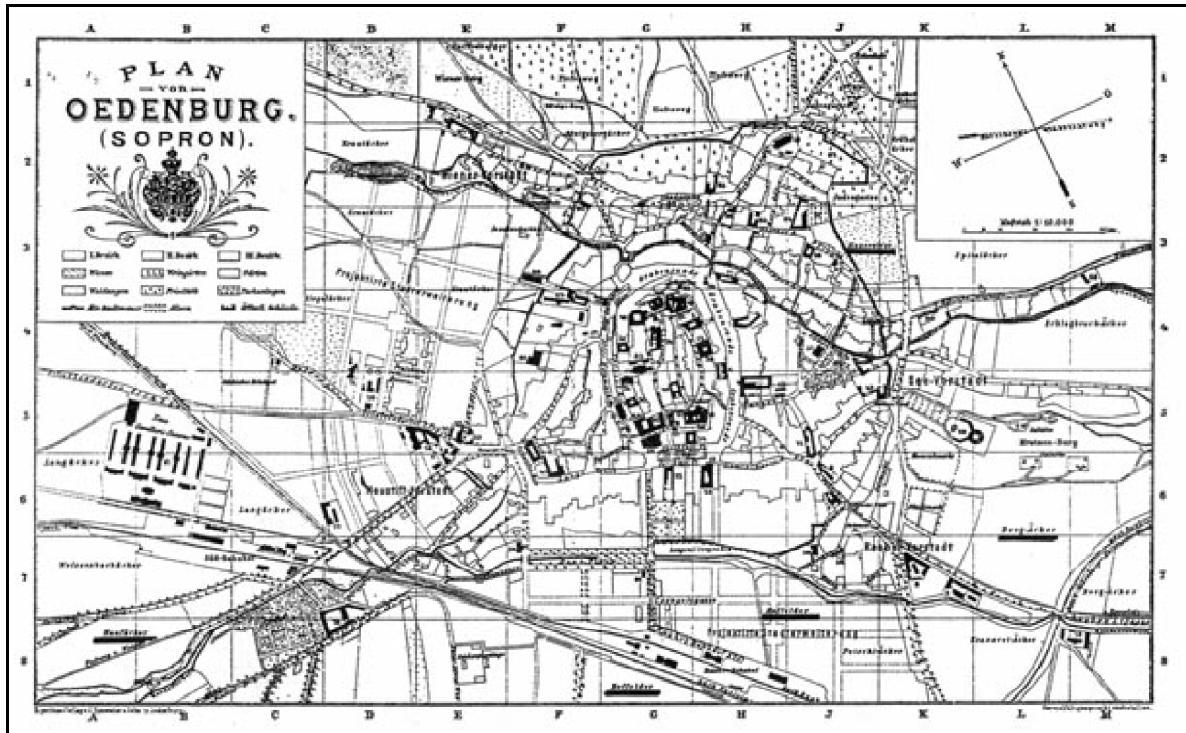
A törvényhatósági bizottság legközelebb 1898. febr. 25-i ülésén foglalkozik a kórház ügyével. Bejelentik, hogy Töpler Károllyal és nejével, Deutsch Katalinnal megegyeztek a négyzetötenkénti 2 frt-os vételárban, azonban Friedl Ferencsel és nejével, Stagl Terézzel nem, ezért a belügyminisztériumhoz fordultak a kisajátítás engedélyezése céljából.

Ekkor követték el azt a hibát, ami majd hosszú évekre késlelteti a kórház építését: az ügyben nem rendelték el név szerinti szavazást s ezért a belügyminisztérium formai hiányosság miatt nem járult hozzá a kisajátításhoz.

A törvényhatósági bizottság aug. 25-i ülésén tárgyalta újból a kisajátításra vonatkozó határozatot, hogy most már név szerinti szavazás után terjesszék fel.

Az ülésen azonban felszólalt Zsombor Béla bizottsági tag és kifejtette: a közgyűlési határozatnak a belügyminisztérium részéről történt megsemmisítése miatt a törvényhatósági bizottság nincsen kötve korábbi határozatához, ezért az építési hely tekintetében újabb és eltérő határozatot is hozhat. Egyben javasolta, hogy a kórházat az addig kiszemelt építési hely helyett a Maurer-rétre építsék. Válaszában Gebhardt József polgármester utalt arra, hogy ez már meghaladott dolog, a Bergäcker-dűlő kijelölésében a közgyűlés már határozott és azt a kormány is elfogadta. Simon Ödön főispán is kifejtette: a közgyűlés csak abban dönthet, megveszi-e a Friedl-féle telket vagy sem. A szavazás eredménye: 40 szavazat a kisajátítás ellen, 23 mellette. A jegyzőkönyv név szerint rögzíti, ki szavazott a javaslat mellett, ki ellene. A szavazás alapján a közgyűlés utasítja a tanácsot: mielőbb tegyen javaslatot megfelelő új építési hely iránt.

A közgyűlés e határozatát azonban a belügyminisztérium fellebbezés folytán feloldja s új határozat hozatalára ad utasítást.

Határozatképes közgyűlés csak 1899. febr. 23-án tárgyalja újból a kórház ügyét. Dr. Schreiner Károly ismét a Maurer-rét mellett szólal fel. Érvei: „a Bergäcker-dűlő a Kurucdombon van, ki van téve az erős északi és nyugati szeleknek. Közelében van az ideiglenes honvédkaszárnya, a vasút, a vágóhid és a szeszgyár, előtte a nagy forgalmú Győri út. Közel van a marhavásártér is. Mindezek lármával, gőzzel, füsttel, bűzzel, porral árasztják el. Ha felépítenék a kórházat, a marhavásártérrel fel kellene hagyni, e miatt az ott lévő vásári felszerelések és városi épületek értéküket teljesen elveszítenék. Egy új vásártér felépítése pedig az amúgyis eladósodott városnak közel 100 000 forintnyi felesleges kiadást okozna. Ezenkívül a mai vásártér környező és e célra épített magánlakások 262 és szállások tulajdonosai, valamint az ott lévő vendéglősök és más üzlettulajdonosok is tetemes anyagi kárt szenvednének. Végül: a Kurucdomb mészkőből áll, túl sokba kerülne az alapozás, csatornázás és építés. Az ezen kopár domboldalon az üdülő beteg részére szükséges árnyékos sétahelyek a földnek faültetésre alkalmatlan voltánál fogva soha előállíthatók nem volnának.” Ezért kéri, hogy újabb telket hozzanak javaslatba.

Ezzel szemben Dr. Bekk Gusztáv városi főorvos továbbra is a Bergäcker-dűlőt javasolja. A régi érvek mellett felhossa: ott felépíthető lenne az elmebetegek tervezett pavilonja is, melynek előrelátható nagy jövedelmezősége folytán a közkórház építési költsége 40 év alatt törleszhető lenne. E javaslatot Wälder József városi főmérnök is támogatja. A Bergäcker-dűlő olcsóbb, az oda épülő kórház tervei és költségvetése már elkészültek. A Maurer-rét területe nem elégséges, ha megnyitják a Wieden-i vakkaput.

A közgyűlés név szerinti szavazással ismét leszavazta a Bergäcker-dűlőt. 30-an szavaztak mellette, 40-en ellene. Utasította a gazdasági szakbizottságot, más alkalmasabb helyet hozzon javaslatba.

A tanács a belügyminisztériumhoz fellebbezett, mely ezt a határozatot ismét megsemmisítette.

A polgármester ezek után az 1899. dec. 28-án tartott közgyűlésén újból javasolta: a kórházat az

elmebetegosztállal kibővítve, kb. 550 000 forintnyi költséggel a Bergäcker-dűlőben építsék fel. Dr. Schreiner Károly még a tárgyalás előtt felszólalt: vegyék le a javaslatot a napirendről, mivel 1900-ban időszaki választások lesznek és a törvényhatósági bizottság nagyobb számú új tagból fog állni. Bízzák a döntést az újonnan megválasztott bizottságra. Ezt el is fogadták és a javaslatot az 1900. évi januári közgyűlés napirendjére tűzték ki.

Az 1900. jan. 31-i közgyűlésen valóban részletesen megtárgyalták a javaslatot. A sok új törvényhatósági bizottsági tag miatt Wälder József városi főmérnök részletesen ismertette a tervet. Előadta, hogy a tisztifőorvossal jövedelmezőségi kimutatást is készítettek. A 108 beteg és 150 elmebeteg számára a Bergäcker-dűlő 12 holdnyi területén 550 000 forint, ill. 1 100 000 korona költséggel épülne fel az új kórház, ebből 600 000 korona esnék magára a kórházra, 500 000 korona az elmebetegosztályra. Az évi kiadás a tőketörlesztéssel együtt 179 510 korona lenne, ebből 83 806 korona esik az elmeosztályra, 95 704 korona pedig a kórházra. Egy napi ápolás a kórházban 1 forint 21,3 krajcár, az elmebetegosztályon 76,5 krajcár lenne, átlagban 95,3 krajcár. Ha csak a kórház épülne meg, az 1 forint 21,3 krajcár napi ápolási költség ugyanannyi lenne, mint Budapesten, ehhez a kormány nem járulna hozzá. Viszont az elmeosztály felépítése esetén a napi ápolási költség 1 forint alá vihető, ami már a minisztérium részéről is elfogadható. A Bergäcker-dűlő lejtése kedvező az épületek elhelyezésére és a csatornázásra.

Ezzel szemben Dr. Schreiner Károly ismét felhossa régi érveit. Ellenzi az elmebetegosztály felépítését is, mivel az elmebetegek gondozása állami feladat. Ennek felépítését csak abban az esetben javasolja, ha a kormány biztosítja, hogy abban mindig 150 beteget helyeznek el és az ápolási költséget úgy állapítják meg, hogy abból a befektetett tőkét csakugyan törleszteni lehet. Javasolata: 1. Mondja ki a közgyűlés a közkórház építését elmebetegosztály nélkül; 2. építsék fel a Maurer-réten; 3. az építést a legrövidebb időn belül kezdjék meg; 4. az odavezető útra 250 000 forintnyi kölcsönt vegyenek fel; 5. a teendőkkkel bízzák meg a városi tanácsot és a középítési bizottságot. E javaslatot Zsombor Béla is támogatta.

Ezután Dr. Szilvássy Márton szólalt fel, aki a tanács javaslatát támogatta. Wälder József városi főmérnök hangsúlyozta, hogy az építési költségek csak úgy térülnek meg, ha az elmeosztályt is felépítik.

263A közgyűlés a tanács javaslatát újból elveti. Név szerinti szavazással 53-an szavaznak Schreiner javaslata mellett. A határozat ellen Dr. Szilvássy Márton fellebbezést jelentett be.

A kórház ügyével az 1900. évi aug. 30-i közgyűlés foglalkozik újból. Bejelentik, hogy a belügyminisztérium a januárban megszavazott határozatot a fellebbezés után ismét nem hagyta jóvá.

Dr. Schreiner Károly kijelenti, hogy a miniszteri határozatot tudomásul nem veszi, ez sérelmes a városra. Mondja ki a közgyűlés: kérjék a belügyminisztert, küldjön ki egy vagy két szakértőt a Maurer-rét megvizsgálására. Kifejti: 1. Sérelmesnek tartja a miniszteri határozatot, mert a város önkormányzati jogát csorbítani látszik, ti. olyan területet akar a város közönségére kényszeríteni, mely ellen a törvényhatósági bizottság nagy többséggel nyilatkozott; 2. a Maurer-rétet a magas kormány soha meg nem vizsgálta, mert nem lehet szabályszerű vizsgálatnak elfogadni, ha egy miniszteri küldött a tisztifőorvossal az akkor kijelölt négy, egymástól távol levő telket, a hivatott városi bizottság közbejötté nélkül másfél óra alatt megtekintette; 3. sérelmesnek tartja az állatvásár áthelyezésének szükségessége miatt is. A törvényhatósági bizottságot nem lehet kényszeríteni, hogy a város pénzén egy általa nem kívánt telket vásároljon meg.

Ezzel szemben Dr. Szilvássy Márton a tanácsi határozat elfogadását javasolta, mivel a belügyminisztérium az őt megillető felügyeleti jogánál fogva a Maurer-rét ellen foglalt állást és azt építési helyül ezután sem

fogja elfogadni.

Zsombor Géza Schreiner javaslata mellett szólalt fel. Szerinte a minisztériumot nem tájékoztatták helyesen.

Gebhardt József polgármester figyelmeztette a közgyűlést, hogy a belügyminisztérium ez ügyben fellebbezés után döntött. Ez ellen feliratnak helye nincs: ezt, mint törvényellenest el fogják utasítani. Azt javasolta, fogadják el a tanácsi határozatot. Ha ezt nem tennék, akkor tüzzék ki a következő közgyűlésre a Bergäcker-dűlő kisajátítási ügyét. Döntsenek a megvétel mellett vagy ellene. Ha ellene döntenek, jelöljenek ki más telket. Elhamarkodott döntést ne hozzanak. Igaz ugyan, hogy a kormány nem szoríthatja a várost bizonyos ingatlan megvételére, de feltétlenül joga van a fölött dönten, hogy a város hová építse a kórházat és hová nem.

Schreiner Károly ragaszkodik eredeti indítványához. Szerinte a minisztert helytelenül informálták. Gebhardt polgármester ezt határozottan visszautasítja. Az ügyet kimerítő, tárgyilagos jelentéssel terjesztették fel, mely Schreiner javaslatát is tartalmazta.

A közgyűlés 39 szavazattal 17 ellenében Schreiner javaslatát fogadta el. A minisztert szakértők kiküldésére kérik fel.

A belügyminisztérium válaszát az 1900. dec. 29-i közgyűlésen ismertetik. Amint ez az addigiak után várható is volt, a minisztérium a közgyűlés augusztusi határozatát megsemmisítette.

A tanács megállapítja, hogy az ügy megint a közgyűlés 1898. évi határozatának stádiumában van, amit a minisztérium csak formai okokból utasított vissza. Ezért a tanács javasolja, hogy a kórház megépítésére vonatkozó javaslatot vigyék az 1901. évi januári közgyűlés elé.

Ezzel szemben Dr. Démy Lajos javasolta: 1. a kórház ne épüljön a Bergäcker-dűlőre; 2. a város állítson fel 5 tagú bizottságot az ország nagyobb vidéki kórházainak megsemmisítésére, ez tájékozódjék az építési, ápolási és fenntartási költségekről; 3. a tanács lépjen érintkezésbe a kormánnyal a tébolydai osztály jövedelmezőségére vonatkozóan.

Miután ez az indítvány általános helyesléssel találkozott, a polgármester elfogadásra javasolta azzal, hogy ez a bizottság jelentését a gazdasági bizottsággal együtt terjessze elő. Ezután megválasztották a bizottság tagjait. A szintén kiküldetni kívánt Dr. Bekk [264](#)Gusztáv tisztifőorvos kijelenti: ildomosnak tartja, hogy a kiküldetésben ne vegyen részt, mivel el akarja kerülni még a látszatát is annak, hogy a bizottságot befolyásolja. Ezzel elejtették azt a tervet, hogy a kórházat a Bergäcker-dűlőben építsék fel.

A következő, 1901-es évben azonban bekövetkezett az Építő- és Földhitelbank bukása,[4\(173\)](#) ami egyelőre megakasztotta a kórház építésének ügyét.

1902. júl. 9-én Dr. Töpler Kálmán vette át a polgármesterséget. A kórház építésének ügye az 1901–1903. évi közgyűléseken nem szerepel, nyilván a nehéz anyagi viszonyok miatt. Mivel azonban a régi kórházban a helyzet tarthatatlanná vált, ennek részbeni átalakításával kellett segíteni.

1904-ben a közgyűlésen egy kisebb terjedelmű kórház építésének eszméjét vetették fel, de az ügyben tovább nem jutottak.

Az 1906. aug. 30-i közgyűlésen határozták el újból az új kórház építését. E célból egy 12 tagú ad hoc bizottságot választottak. A polgármester kérte a belügyminisztériumot, küldjön ki újabb szakértőt az építési

hely meghatározására. A minisztérium Dr. Hajós közegészségügyi főfelügyelőt küldte ki, aki bejárta az összes számbajöhető helyet. Mindegyiket alkalmatlannak tartotta a Bergäcker-dűlő kivételével.

Az 1907–1908. évben a közgyűlés nem foglalkozott a kórház ügyével. Az 1909. május 28-i közgyűlés foglalkozott az ad hoc bizottság jelentésével. Az ad hoc bizottság a tanács által is javasolt Bergäcker-dűlő mellett foglalt állást.

A közgyűlés a javaslatot egyhangúan elfogadta. Elhatározta, hogy a közkórházat a város délkeleti részén, a Kurucdomb oldalán elterülő Bergäcker-dűlőn építi fel. E célból a győri megyéspüspök és Félix Béláné szül. Pfeiffer Ilka tulajdonát képező mintegy 9 holdnyi területet megveszi négyzetölenként 4 korona egységárban. A vételár a közkórház építésére felveendő kölcsönből nyer fedezetet. A kórházat a pavilon- és korridorrendszer alapján építik fel 7 épülettel. Ezek közül egy pavilon a tüdőbetegek részére épül. A kórházat 180 ágyra építik, ebben foglaltatik elmebetegek részére 10–12 ágy. A költség 910 000 korona.

Az 1909. évi jún. 24-i közgyűlés egyhangúan kimondja: megveszik Dr. Töpler Kálmán és Lajos tulajdonát képező 3 hold 892 négyszögöl, Patzer János és neje tulajdonát képező 3 hold 970 négyszögölnyi területét, négyzetölenként 4 korona egységárban. Kimondja továbbá, hogy a marhavásártér és a győri vasút töltése közötti területet is megveszi, ha a tulajdonosok négyszögölenként 4 koronáért eladják. A közkórház terveit házilag készítteti. A költségvetési tervezet elkészítését, a művezetést, a munkák ellenőrzését a városi tanács mérnöki hivatalára bízta.

A következő közgyűlésen meg is születik a határozat: megveszik Pfeiffer Félix 5 hold 687 négyzetölnyi és a győri püspökség 3 hold 702 négyszögölnyi területét is.

Ezzel végleg eldőlt az 1896 óta vajúdo kérdés, hová építsék az új kórházat és hozzáfoghattak a kivitelezéshez. Végül is oda épült a kórház, ahová a tanács már 1896-ban javasolta. Hiába szavazott ez ellen ismételen a törvényhatósági bizottság, a tanács mindig fellebbezett a belügyminisztériumhoz és a belügyminisztérium a közgyűlési határozatokat ismételen megsemmisítette. A vita miatt a kórház építése 14 évet késett.

Sopronban közbeszéd tárgya volt, hogy a kórháznak azért kellett a jelenlegi helyére épülnie, hogy Töpler Kálmán telkét jó pénzen eladhassa, amely egyébként csak kecskelegelőnek volt alkalmas. Fertsák Jenő nyug. főispán 1938. dec. 24-én a városi közegészségügyi bizottság ülésén mondta: „Sajnos, annak idején a kórházépületek elhelyezésénél különféle érdekek léptek előtérbe és maga a kórház nem az elképzelhető legjobb helyen, a Lövérek alján épült fel.

265Erre Dr. Töpler Kálmán a „Sopronvármegye” 1939. jan. 1-jei számában válaszolt. Visszautasította a vádat, hisz a törvényhatósági bizottság már 1897-ben a Berg-szántók mellett döntött, miután egy szakértő bizottság a többi számbajöhető helyet is megszemlélte és véleményezte. Ezek voltak: az Angerrét, a Maurer-rét, a Hofäcker (ez a Fertsák Jenő által kedvelt telek), a Potschy-hegy, a Berg-szántók, a Lazarettspitz (Egeredi domb) és a polgári otthonnal szemben lévő telek. Mindezen helyeken próbafúrást végeztek. Mindegyik hely alkalmatlannak mutatkozott, kivéve a Berg-szántókat.

Valószínű, mint minden döntés esetén, itt különböző érdekek is közrejátszottak. Tény, hogy az első döntés idején 1896-ban Töpler még nem volt polgármester. A Bergäckert ismételen ellenzők egyik főérve az volt, hogy akkor a marhavásárteret át kellene helyezni és ezzel értéküket vesztenék az azt körülvevő épületek, fogadók, vendéglők, üzletek. Sok tanácstagnak, rokonságának, barátainak lehettek itt érdekeltségeik.

Mai szemmel nézve sajnálnunk kell, hogy a kórház a jelenlegi helyre épült és hogy a közgyűlésnek nem sikerült álláspontját a tanáccsal, polgármesterekkel és belügyminiszterrel szemben keresztülvinnie. De nem az általuk szorgalmazott Maurer-rét, hanem, amint azt Fertő Jenő is jól látta, a Lövérék alja, a Hofäcker-dűlő (G–8) lett volna a legalkalmasabb építési hely.⁵⁽¹⁷⁴⁾

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Az 1529. évi gabonadézsma-jegyzék

Mollay Károly: Az 1529. évi gabonadézsma-jegyzék

1. Gabonadézsma-jegyzékek, ugyanúgy mint a bordézsma-jegyzékek, évenként készültek, mégis kevesebb maradt ránk mint a bordézsma-jegyzékekből. 1424–1526-ig ezeket Házi Jenő kiadta. Az 1529. évi az első keltezett: Grätzer Kristóf polgármester, Palltram András városbíró és egy írnok 1529. aug. 29-én kezdték meg az összeírást és aug. 30-án már be is fejezték. A gabonadézsma-jegyzékek nem különböztetik meg az egyes gabonanemeket, bár éppen az 1529. évi a 3. lapon Dorner Tamásnál az 5 kepényi dézsma kivetése után megjegyzi: *dedit II metzen gersten* 'két méc árpát adott'. Augusztus 29-re tehát, nemcsak 1529-ben, befejezték a termés (1455: *vechsung* II/4: 27) behordását (1437: *infuer*) a pajtákba (1437: *stadel* II/3: 60). Az aratás idejének (1421: *snit* 'Schnitt') és műveletének (*sneiden* 'Schneiden' II/2: 308, 312) neve arra utal, hogy Sopronban is, akár Magyarországon és Európa-szerte, akkoriban még sarlóval (*sichel*) arattak, csak a zabot kaszálták kaszával (*segense* 'Sense' II/3: 96, de 1400: *segensmid* 'kaszakovács' II/2: 294). A városi ispotály 1421. évi számadásában olvassuk: „VII *mader*, dye do de gersten haben *gemät* ze XIII den. vnd V *chnecht*, dye daz habent *auffgefangen*, ze XII den.” (II/2: 313). Tehát 7 kaszásnak az árpakaszálásért 14-14 dénár, az 5 marokszedőnek 12-12 dénár napibér járt. A sarlózás volt a nehezebbik művelet, ami a napibérekben is kifejezésre jut. Ugyancsak az ispotály sáfára 1421-ben még 14+10 hold zabot (*hafern*) kaszáltat ötvenhat 8 dénáros napibérért, de sarlóztat 38 hold búzát (*waycz*) és 32 hold zabot és kétszerest (*gemusch* 'Gemüsch') hetvenegy 36 dénáros napibérért (II/2: 312).

266Az aratást Sopronban legkésőbb Szt. Iván napján (jún. 24.) kezdték: 1532. jún. 26-án pl. a mustrajegyzék készítésénél nagyon szigorúan vették ki-kí saját fegyvereinek személyes bemutatását, 9 fő távollétét mégis igazoltnak vették, mert aratni voltak (*ist ini schnidt* SSz. 1983, 228, 230, 231). A sarlózásra utal az is, hogy az 1529. évi gabonadézsma-jegyzék összegező vége említi a sarlópénzt (*sichel gelt*), amelyet azok fizettek, akiknek nagyon kevés termésük volt (vü. NéprLex.: *sarlópénz*). A magyar szóra 1468-tól kezdve vannak adataink (Magyar oklevél-szótár. Bp., 1902–1906).

Behordás után a gabonát keresztekbe, azaz kepékbe (latinul *capecia*, németül *schober*) rakták. Még nem tudjuk, hogy Sopronban hány kéve volt egy-egy kepében, mivel ez helyenként 10 és 60 kéve között változott (SSz. 1990, 243). Ekkor kellett megejteni a gabonadézsma kiszabását. A cséplés (1437: *das dreschen nach dem snit* II/3: 60) csak ezután kezdődhetett meg. Sopronban a hétfő ún. „veszélyes” azaz tilalmi nap volt: a hiedelmek hagyománya szerint ezen a napon nem volt szabad kezdeni a cséplést. Az ispotálysáfár ezért az első cséplést keddtől (*erichtag*) szombatig tartatta: „*das erst dreschen ym snit vom erichtag hincz auf den sampczstag*” (II/3: 96).

A polgármester, a városbíró és az íródeák végigjárta az összes pajtákat. Akinek nem volt saját pajtája, másvalakinél róttá le dézsmáját: így volt ez a bordézsma-val is. A bordézsma- és gabonadézsma-jegyzékekből tehát nemcsak az állapítható meg, melyik háznak volt pincéje, ill. pajtája,

hanem az is, kinek nem volt. A jegyzékek értelmezésénél figyelembe kell vennünk, hogy a két házsorú utcákban a házakat nem sorban, hanem kettesével-hármasával hol az utca egyik, hol a másik oldalán írták össze. A belvárosiaknak is a külvárosban kellett gabonadézsma-jukot leróniok, mivel a tűzveszély miatt a belvárosban gabonát, szalmát nem volt szabad tárolni.

2. Az 1529. évi gabonadézsma-jegyzék összesítése:

fertály	dézsma		sarlópénz		nem fizet
	fő	kepe	fő	dénár	
I.	35	136	5	30	1
II.	37	81 1/2	6	38	1
III.	31	84 1/2	3	30	2
IV.	84	296	11	65	2
I-IV.	187	598	25	163	6

267Az eredeti dézsma-jegyzék összesítése – számítási hibák miatt – 607 kepe. Az összesítésben nem szerepel a sarlópenz. Az első fertályban (Ógabonater, Újteleki utca) tizenhárom gabonával váltják meg a dézsmát. A jegyzék a gabona nemét nem közli, de a megváltásból következtetni lehet rá. Így pl. 5 kepe 2 mérő árpával, de 5 1/2 kepe csak 1 mérő meg nem nevezett gabonával váltanak meg; 2 kepe egyszer 1 mérővel, másszor 1/2 mérővel szerepel; 4 kepe egyszer 1 1/2 mérővel, aztán 1 mérővel, 8 kepe pedig 3 mérővel stb. Van, aki 1/2 kepe után nem fizet semmit. Az eredeti jegyzék összesítésében még szerepel 30 font és 21 krajcár (1 krajcár = 4 dénár): nem tudjuk hányan, kik váltották meg pénzzel dézsmájukat.

1529-ből nem maradt fenn adójegyzék, ezért nem tudjuk, hány adófizetője volt ekkor a városnak. Ha az előző, 1528. évi 515 fő (SSz. 1992, 64) vesszük alapul, akkor az 1529. évi 187+25+6 = 218 gabonatermelő a város lakosságának 42,33%-át jelenti. 1528-ban a város lakosságának 63,10%-a volt bortermelő. A város lakossága tehát a kereskedelem és a kézművesség üzése mellett elsősorban bortermelő, másodsorban gabonatermelő volt.

3. A gabonadézsma jegyzék szövege:

TraidZehennd Register der stat Ödenburg auf das XXVIII^{te} Jar angeslagen suntag vor Egidi anno 29

1529

Anslag TraydZehennds Jn Anno 1529 (1. lap. A 2. lap üres)

1529

TraydZehennd Register auf das XXVIII Jar

Erst Quartal

michel Eysaler capecias III, soluit, dedit 1 Metz, idem Colman taschnerin capeciam 1, idem peulnstainer I 1/2 capecias, dedit 1/2 metz, idem paul taschner 1/2 capeciam, soluit 0

Jacob schimblin capecias III

Colman swartz III 1/2, dedit 1 Metz, idem mathes kolbmhouer II 1/2

Bartlme wagner V, dedit 1 Metz, idem mathes wagner II 1/2

Barlabas klar 1, idem Filius I
Leonhart schuester VI
georg wadt I 1/2, dedit 1 /2 Metz
[idem] peter fleischagkher II
Janusch Hunger 1/2
Martin istwan I
paul schänndr VIII
Jacob händtl V 1/2, dedit 1 Metzen
leonhart grad 1 creuzer soluit
Benedict lozy I
Franntz wirdt 1 creuzer soluit VI den.
Wentzl dornner 11 capecias, dedit 1/2 Metz
Thoman dornner V, dedit II metzen gersten
peter günndl VI schober, soluit

Summa Lateris LXVIII 1/2 schober
(3. lap)

JanuschJn nagdt VII
Ambros pantzer I
georg krainer I
Oswald schuester III 1/2, dedit 1 metz
georg schmid IIII, idem Hainreich schmid II, dedit 1 metz
michel paar VIII den. soluit
peter graf X schober
wolfgang maurer VI den. soluit
Cristan Hunger [VIII] X, idem georg Hunger IIII, dedit I 1/2 metz
Berenhart gloß VI den. soluit
Vrban Andreaß VI, mathes [Fechter] Stiffter VIII, dedit 3 metzen
gregor polan II 1/2, dedit 1 metz
Blasi nadt XII

268 *Secundum quartale*

Bartlme Rat II capecias
waltasar nesslinger II capecias
wolfgang Fechter 1/2 capeciam
Schmaussin 1/2 capeciam soluit, soluit
Cuentz vischer II capecias
mathes schoet VI den. soluit
Christan schalh 1 capeciam, soluit
Sigmund Mulner 1 capeciam

Summa Lateris LXXX schober
(4. lap)

Blasi saltzer VIII capecias, idem kurtzhalß 4 den., soluit

peter HochRaidl 4 den. soluit, idem margß kersngraf I capeciam, idem niclas kolbmhouer I 1/2 capecias,
idem Andre kolbmhouer III capecias
philipp traissendorffer I capeciam
gregor nadt O, idem mathes hosch II capecias, idem andre plasweter I 1/2, idem mathes praun I, idem
waltasar slesingerin [1/2] I capeciam
Hieronymus Hierß II 1/2 capecias, idem Hanns leittnerin II capecias
Sebastl ducat III 1/2
mathes paura V capecias
peter Hungercasten II capecias
Cristan Zimerman I 1/2, idem Bartlmen ofner II
georg Finkus III 1/2, idem Andre prunner I 1/2, idem Steffan schueler II, idem georg mogk I, idem Wulfing
Bartlmen II
Andre wayda VI den. soluit

Summa Lateris XLVIII 1/2 schöber
(5. lap)

Bartlme schurnprant II 1/2 capecias
Cristan slesinger I capeciam
mathes gartner XII
Christan Zeuner 3 kreuzet soluit
Steffan Rueß 1/2 capeciam, soluit
Andre khrägsner I 1/2 capecias
michel khater I capeciam
Sixt thrutl 1/2 capeciam
mert hebauf I 1/2 capecias
Hanns schurnprant VI den. soluit
Andre schurnprant III 1/2

Terciunt quartale

Lorentz Hunger 3 kreuzer soluit
michel Iban VIII capecias, idem Caspar slesinger I
niclaß kater 1/2 capeciam
gregor Riemer III 1/2, idem Benedict Faist III 1/2 capecias
Jacob grueber II capecias
Herr wolfgang Wetzler 0
Hanns schutzner III, idem michel schueller II 1/2
Hanns Muer II, idem schreiner I
Leonhart peter X capecias, idem mathes tröppl X, idem Jacob wolff II

Summa Lateris 77 1/2 schöber
(6. lap)

Augustin sämppl II capecias
georg cosch II 1/2 capecias
michel pranthner V 1/2 capecias

Veit gaesslerin 3 kreuzer soluit
Valentin paur I capeciam soluit
Laurentz schmid III, idem Franntz taschler 1/2 schober, soluit, idem Casper pawr soluit
Andre paur I 1/2 capecias
Emrich mogkh V capecias
Hanns am ort apud georg fasZieher soluit 1/2 capeciam
georg Radler soluit VI den.
philipp mogk 1/2 schober, soluit
Her mathes schöttl VIII capecias
Steffan Spilberger VI, idem Steffan käsler I 1/2

Summa Lateris XXXVIII schöber
(7. lap)

Vierd Quartal

Frannts subenwurger 41 capecias
Herr Rapael (!) schöttl III
Michael puelndorffer VI capecias
gregor pwläy V capecias
Colb Casper 1/2 capeciam
Janusch wultzay I capeciam
Leonhart Castner I capeciam
Fritz mathes V capeciam
Andre pawer II capeciam
Christof schmid II kreuzer soluit
Lasla fleischagkher I 1/2
Steffan Mulnerin V capecias
georg Fidler III
paul kramer VIII capecias
269Bartlme sweinwartner 2 kreuzer, idem gwielmus plasweter I capeciam
Jacob Hunger I capeciam
Bernhart pranger witib 1/2 capeciam
mert altnperger I kreuzer soluit
Cristan praitnauer I kreuzer soluit
Christan tämisch III capecias
Rueprecht Frangkh V capecias, idem Sauschneider 1/2 capeciam

Lateris LXXXIII 1/2 schober
(8. lap)

Steffan Hunger II capecias
Wolfgang plasweter VI capecias
Steffan plasweter II capecias
Michel Fidler VI capecias
Wilibold wolfpeiß I capeciam
mert stubenfol II capecias

Benedict wagner VI 1/2
Christan Fidler VI capecias
Blasi hunger 4 den.
mathes pantzer IIII
Lorentz schuester VIII capecias
Jangko III 1/2 capecias
Wolfgang fuerer III 1/2 capecias
Ambros prasch VII capecias
Wolfgang Weber V capecias
Georg prasch VI capecias, idem Erhart cZün soluit VI den.
Andre Caschauer III capecias
peter Forkusch V capecias
michel greisser VII, idem Oswald olber II,
idem Leopold poltz VIII den. soluit
Steffan Haberuogt III
michel eberl IIII 1/2, idem Rueprecht nikka VI den.
Valentin greisser –
Christan kaiser II capecias, soluit, idem wolfgang döldl III

Summa Lateris 98 1/2 schober
(9. lap)

michel kolbmhouer I 1/2, idem christof poltz VI den. soluit
philipp schuester II 1/2, idem Ambroß weiß VIII den. soluit
Andre greisser II 1/2, idem. Zenntz weiss I capeciam
georg gastäy 111, idem casper paur I, idem mert mogk I
Wolfgang hafner VI capecias, idem Hanns castner I capeciam
Sebastl schuester II capecias
n. Hellwiserin III capecias, idem Her Andre paltrum (!) IIII capecias, idem hanns fleischagkher I 1/2
capecias, idem michel fleischagker I 1/2 capecias, idem michel hamer I soluit
thoman deümel IIII 1/2
Kilian Rambleütner III capecias, soluit, idem wolfgang paut3 II capecias, idem michel schuester II capecias
soluit
Oswald Frangkh I 1/2
[Lucas] georg Deumel V capecias
mathas (!) pawr I 1/2 capecias
georg schuester II 1/2, idem wenedict
schreiner I 1/2 capecias

Summa Lateris LX 1/2 schöber
(10. lap)

Steffan Franngkh II capecias
Michel graf V capecias, idem Lang andre 1/2 capeciam, soluit, idem peter fleisch agkher I capeciam, idem
Hanns krambapfl I capeciam, idem wilpold fleischagkher I capeciam soluit 3 den.
Rueprecht pinter VI capecias, idem Laurentz pinter IIII capecias
Dominus petrus Lanng IIII, idem georg fleischagkher I capeciam

mathiaß groß II, idem Jacob fleischagker I 1/2, idem Blasi nagd 0
Cuentzl Janusch III capecias
Veit Strauss II 1/2
Mathes pleier V capecias
michel pantzer V capecias
Valentin schuester I capeciam
Finis montag vor egidi (*aug. 30*), suntag dauor (*aug. 29*)
angefangen angeslagen anno 29
Summa des Zehends vnd schober on ettlich ablosung vnd sichel gellt facit VICVII schöber

Bringt der traidZehend in der stat odnburg 30 tal. 21 kreuzer
(11. lap)

A füzet hátlapján egy másik gabonadézsma-jegyzék töredéke: Caspar neslinger II schober, Caspar pawr 1 schober, Nathmathiasch III schober, idem 1 schober, GinZeligenusch III schober, veith strawss I 1/2 schober, Matheus bleÿer III schober, Michl pancZer IIII schober, idem 1/2 schober. Summa Lateris 18 schober. Ganntzen getraid Zehend Summa 435 1/2 schober (12. lap)
Jelzete: Lad. J fasc. 3 nr. 210/35-a

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: Újabb adatok a Frankenburg úti aluljáró környékének történetéhez

270 Ruhmann Jenő: Újabb adatok a Frankenburg úti aluljáró környékének történetéhez

1. Idézet az indító tanulmányból: „Köves Győző akkor (1935 körül) a Krausz-malom pincéje fölött lakott – ma USA állampolgár – s ő fedezte fel, hogy a pincéből szűk, falazott járat – szerinte alagút – indul, s vezet vagy 15 m-en át nyugati irányban” (SSz. 1989, 243). A cikk megjelenése után jó hat hónappal, 1990. március 21-i bélyegzővel ellátott levelet kézbesített számomra a posta. Feladója Victor A. Koeves, Decatur, GA 30033, USA volt. Nem tudtam hinni a szememnek: vannak még magyarok, akik Mitchell „Elfújta a szél” c. regényéből ismert georgiai kisvárosban olvassák a még kisebb városunk Szemléjét! Pedig így van, Köves nemcsak az én tanulmányomra reagált, hanem újabb adatokkal szolgált a Frankenburg út 25. sz. volt házról, s mindezek alapján megint volt okom, hogy kutatásaimat folytassam. Itt most a Köves Győző, ill. a Soproni Múzeum rendelkezésemre bocsátott adatai alapján egyrészt a házról megtudottakat, másrészt az őstulajdonos Neuheller család soproni életét kívánom ismertetni.

2. „A ház helyén korábban a Krausz-féle, azelőtt a Ritter-krónikában említett Neuheller-féle malom állt. Tulajdonosa: özv. Kern Andrásné szül. Unger Karolin. Cseréptető. Beépítve 207 n.öl, mellette kert 226 n.öl. 1 emelet, 1 fürdőszoba, 1 kút. Vízvezeték, villany van, gáz nincs. 5 lakás, 11 szoba, 15 lakó” (Heimler Károly szerk.: Sopron topográfija. Sopron, 1936).

Köves közlése: Heimler tévesen nevezte meg a tulajdonost, aki nem Karolin, hanem Katalin volt. Halála után tőle a házat Köves Ferencné, az ő édesanyja örökölte. Valamikor az 1930-as évtized első éveiben a házat tatarozták és a bejárata fölött, vakolattal eltakarva, nemesi kőcímet találtak. Megtisztítva a címer a helyén maradt, alatta 1715-ös évszám volt olvasható. A ház a háborús bombázások alkalmával

lakhatatlanná vált. Végleges lebontásakor, 1946-ban vagy 1947-ben a címert Köves szülei a Városi Múzeumnak ajándékozták.

3. A Soproni Múzeumtól 1990. augusztus 24-i keltezéssel kaptam levelet, amelyben kérdéseimre a következő választ kaptam: „A keresett címeres kő múzeumunk birtokában van, és mint ismeretlen (eredetű), 1715-ből való kő, a Tábornok házban levő újkori kőtárunkban megtekinthető... Felhívom figyelmét a múzeum kertben levő (régí evangélikus temetőből származó) síremlékre, amely a Neuheller családé, rajta hasonló címerek... Mellékelem a síremlék feliratát, amiből a családra vonatkozó néhány adat megtudható...”

4. A síremlék felirata ma már nagyon viharsújtott, helyenként több szó is hiányzik, ezeket az állagvédelem valamilyen kőhabarccsal kipótolta. Szerencsénkre néhai Csipkés Kálmán múzeumi alkalmazott az 50-es évek elején leírta, s az ő szövege a Múzeumban még hozzáférhető. Két elnézése neki is volt, az egyik egy női név kezdőbetűje, amit Házi művéből¹⁽¹⁷⁵⁾ sikerült javítani; a másik: Csipkés nem tudott mit kezdeni a szép gót betűk mellett itt-ott jelentkező latin verzál H-val. Itt most Csipkés szövege következik, a fenti két elnézés korrigálásával:

„Allhier ruhen ihren Leibern nach Meine auf dieser Welt Herzliebste gewesene Herr Vatter Frau Mutter und H: Bruder Welche in wahrer Anrufung des gecreutzigten Herrn Jesu seelig entschlaffen:

271Der Wohl Edle und Wohlweise Herr Fridrich Neuheller Wohlverdienter Stadtrichter der König: Frey-Stadt Rust Ao. 1690. d. 1. September seines Alters 48 Jahr.

Die Wohl Edle viel Ehr und Tugendgezierte Frau Eva Rozina Neuhellerin eine gebohrne Nätlin Ao. 1702. d. 2. September ihres Alters 61 Jahr.

Der Wohl Edle und Rechtswohlgelehrte Herr Johann Fridrich Neuheller E:E: Gemeinde diser König: Frey-Stadt Wohlverdienter Vormund Ao. 1708. d. 15. Febr. seines Alters 35 Jahr.

Wie fröhlich werden doch diese meine Lieben in Gott entschlaffenen erwachen, wen Sie die Stime des Sohnes Gottes höre werden: Lass auch mich Herr Jesu, wenn du die Todten wirst erwecken Lass hören deine Stim und meinen Leib weck auff Und führ Ihn schön verklärt zum Auserwehlte Hauff

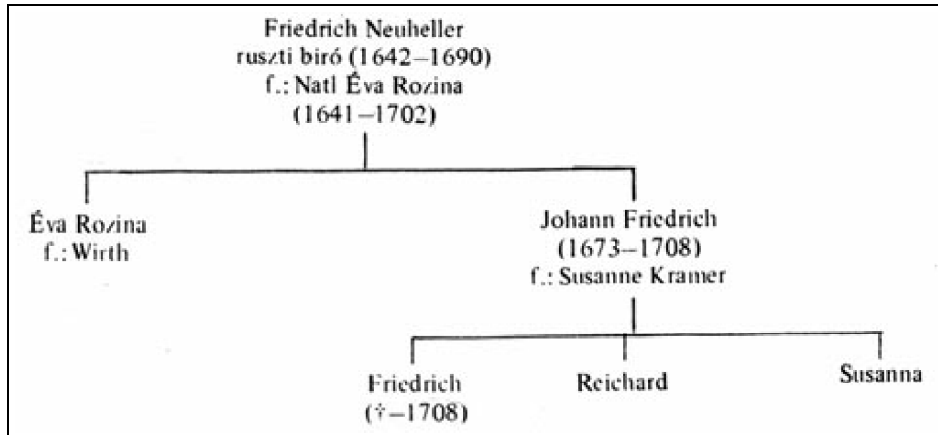
Meine Hertzl: Liebe und glaubiges Verlangen zu bezeugen habe ich dieses Grab = Mahl stellen lassen

Eva Rosina Wirthin gebohrne Neuhellerin
RUHET WOHL!

Ihr auch meine Hertzliebste gewesenen H: Schwaher Frau Schwieger u. du mein Auserwehlter Man Mit welchem die in unserer liebeichen Ehe zugebrachten 14 Jahr mir nur blosse Stunden gewesen zu sein fürkommen. Wo Ihr gestorben da sterb ich auch, da wil Ich auch begraben werden. Da werden Unsere vermischte Stäublein und Beinlein Kraft der unsterblichen Natur so wegen Christi Blut, Wort und Geist in denselben verborgen ist, wenn die Sonne der Gerechtigkeit wird aufgehen, wiederumb in einem klaren dem Herrn Christo ähnlichen Liebe herfür grünen blühen und wachsen. Dieses glaube ich betrübte Wittib festiglich und wil es mit meinen zweyen Wayselein Reichard und Susanna: derer Brüderlein Fridrich seinem Herrn Vatter in die Ewigkeit vorgegangen mit Freuden und in Geduld erwarten

Susanna Neuhellerin gebohrne Kramerin”

5. Házi i. m. 8305. sz. szerint: „Neyheller János Frigyes evang. nemes, polgár 1695 és 1708 között. Anyja neve Natl Éva Rozina. 1694-ben elveszi feleségül Kramer Zsuzsannát (egy soproni özvegyasszonyt), 1699-től Sopron Város szóvivője (Vormundja).” Az eltérő írásmód ellenére csak ugyanazon családról lehet szó. A sírkő és Házi adataiból meg lehet szerkeszteni egy reszti nemesi család három generációjának soproni családfáját:

Friedrich Neuheller ruszti bíró (1642–1690) f.: Natl Éva Rozina (1641–1702); Éva Rozina f.: Wirth; Johann Friedrich (1673–1708) f.: Susanne Kramer; Friedrich (†–1708) Reichard Susanna

272 Néhány kérdés még mindig felmerül: miért Neuheller nőtestvére, Wirth-né állíttatta a sírkövet 1708-ban, ill. mikor halt meg Wirth és felesége, amikor Kramer Zsuzsanna hozzáíratott a sírkő feliratához (remélve az Utolsó Ítéletkor a végleges egyesítést)?

Amit Házitól tudunk: Kramer Zsuzsanna özvegyként került a családba, első házasságából származó gyermekről nem tudunk (viszont biztos idősebb volt a házasság megkötésekor 21 esztendő, tudós Neuhellernél). A „csak napoknak tűnő” 14 esztendő házassága alatt 3 gyermeke született Neuhellertől, ezek közül az egyik még az apja halála előtt elhunyt, maradt azonban Reichard nevű fia és Susanne nevű lánya a sírkőfelirat elkészítéséig. Házi sem a Neyhellerekről, sem a Wirthekről nem talált újabb adatokat az egyházi anyakönyvekben, ezért arra kell következtetnünk, hogy amikor Johann Fridrich Neuheller 1708-ban elhunyt, feleségét – a két törvényes gyermeke ellenére – Wirthné nem engedte a malomba, hanem beült – öccse malmába és örökébe, s kisajátította magának a sírkőállítás jogát. Talán férje, Wirth is képzett molnárlegény és céhtag volt. – Aztán egy év múlva jött Vak Bottyán, és felégette a malmot, majd jött az 1731-es esztendő kolerajárványa, s lekasálta mind Wirthet, mind a feleségét.

Ekkor Kramer Zsuzsanna hirtelen felszabadult a családi utálatból, annál is inkább, mivel sógornője gyermektelenül halt meg. Kitöltette a családi sírkövön üresen maradt helyet, s bár szövegében igen „nagyra becsülte” a sógorát és sógornőjét, sietett hangsúlyozni a még életben maradt Neuheller gyermekek érdemeit: a stílusváltás a korábbi felirathoz képest tagadhatatlan. Ennél többet már nem tudunk róluk. Szerintem Neuheller Richard is korán elhalálozott, a nemesi címert tehát a család férfitagjainak kihalása miatt, akkori megfogalmazás szerint „talpára fordították”. Tény, hogy az 1890-ben Nürnbergben megjelent Csergheő-Csorna: „der ungarische Adel – Siebmachers Wappenbuch” c. könyv már sem a Neyheller, sem Neuheller címszó alatt nem tartalmaz adatot. Az is tény, hogy 1903-ban a sírkő gazdátlan volt, s mint értékes kőfaragás, az akkor alapított Múzeumba került.

Ebben a szakaszban már csak egyetlen megállapítás látszik szükségesnek: a sírkőbe befaragott nemesi címerek nem teljesen azonosak a Köves által befaragva talált címerképpel. Heraldikai szakértők erre is tudnak elfogadható magyarázatot adni. A nemesi cím és pajzs kiadásakor a kir. kamara csak a címerpajzson belül levő rajz kötelezettségét írta elő. A szakértők szerint a pajzson belüli négyzethálós rajz egyértelműen gabonamolnár szakmát jelképezett, s ez a háló mindkét helyen megtalálható. A sírkövön a pajzson belül valamilyen szárnyas oroszlán van ábrázolva, (1. kép) de ez hálós mintázat fölött jelentkezik. A házon talált kőcímer főrésze négyzethálós, fölötte, még a pajzson belül négy, oldalnézetben levő puttófej, a jobboldali kezében lant. Ez nagyon is négy kisgyermekre utal, közülük a lantos már meghalt, tehát Friedrich Neuheller emléke. Ki a negyedik, nem tudhatjuk. Ugyanitt a szárnyas oroszlán a pajzson kívül, föléje került. A címerrel készült fotó (Lobenwein Tamás műve). A Frankenburg út 25. sz. alatti Neuheller-malom történetéről, s az ingatlan tulajdonosairól egyébként a SSz.-ben megjelent tanulmányban számolok be.

6. Fentiekkel tisztázódott a Frankenburg út 25. sz. ingatlan sorsában a ruszti Neuheller család szerepe. Megintcsak következtetni kell arra, hogy miként került a Neuheller címer, és alatta az 1715 dátum (ez valóban létezik, mint a Múzeum újkori kőtárában meggyőződtem róla) az ingatlan lakóépületére, és maradt ott meg a végleges megszűnéséig.

Johann Fridrich Neuheller halála egy évvel előzte meg Vak Bottyán kuruckori várostromát, amikor a malom tönkreégett. Utána az örökösök között némi háborúskodás is lehetett, de fel lehet tételezni, hogy Wirthné 1715-ben jutott el odáig, hogy a malmot újra üzembe helyezze, s ennek örömeire került fel a malomépületre a kissé elnagyolt Neuheller-féle nemesi címer. Lehet, hogy akkorára már elveszett a nemesi oklevél, [273](#)s az újjáépítők a kőfaragó fantáziájára bízta az elkészítését. Úgy tűnik, hogy a Wirthek a kolerajárvány idején pusztulhattak el, s Johann-Fridrich özvegye már nem akart céhvizsgás molnárlegényt fogadni: inkább eladta az egészséget. Az 1740 utáni városi adókönyvek bizonyossága szerint gróf Cziráky lett az ingatlan tulajdonosa, őt aztán rövid idő alatt sok más tulajdonos követte, míg a gróf Pejacevich család birtokába került. Utóbbiaknál a „Kreusser”-ek először bérlők voltak a malomra, később Krausz név alatt már tulajdonosként működtették a malmot. A Neuheller címer azonban nem került le az épület faláról, mert reklám is lehetett a cég alapításának évéről. Ilyen címermegőrzésre Sopron környékén több példa is van, pl. Grafék lőpormalma Bánfalván és a Schönherrek címere az Angeron.

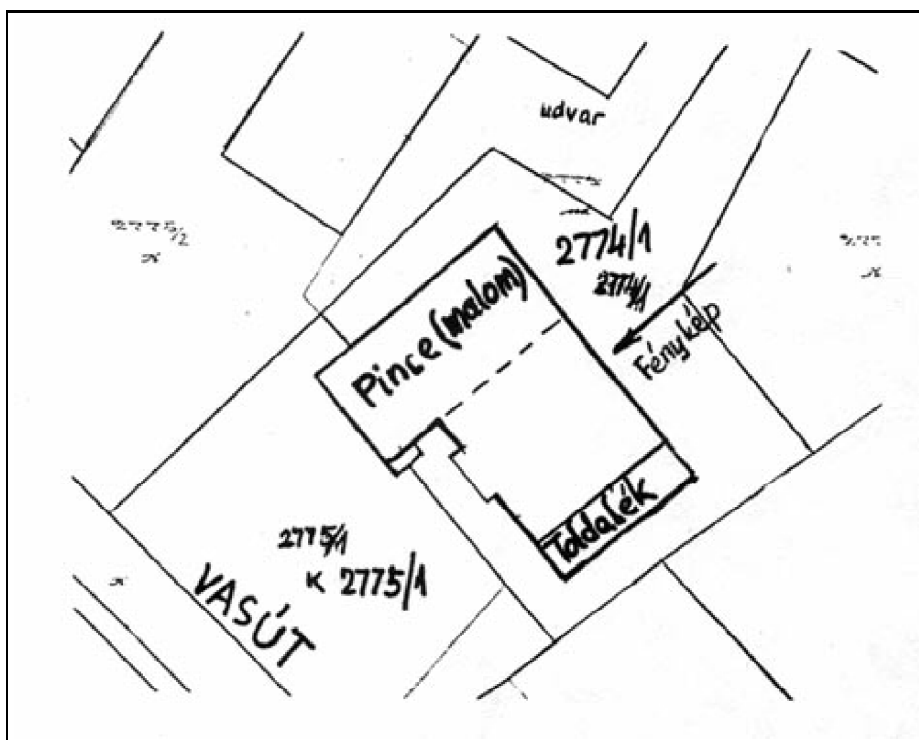

1. A sírkövön levő címert

A malom 1865-ben még működött, amit az aluljáró előkészítő talajmunkáinak leletei bizonyítanak. Akkor épült meg ui. a Déli vasút Sopron–Nagykanizsa közti szakasza, s a pálya töltésébe a malom meghajtó patakjának „műtárgya” még beépült. Utána a víz fedett mederben jutott el a malomig, a kikövezett medernek és fedelének kőlap elemeit ui. a talajmunka szintén feltárta, a kitermelt kőlapok az ebenfurti vasútvonal mellé kiterítve hónapokig láthatók voltak.

274 Ugyancsak az ebenfurti vasútvonal alapépítményében a patak átereszének nyomai már nem voltak megtalálhatók, tehát a vasútvonal építésekor, vagyis 1875-ben, a malom már nem működött. Helyére – még a múlt században – emeletes bérház épült. Az alkalmazott statika (vastag téglafalak) és a homlokzati kiképzés alapján az idősebb Schármár művére gyanakszom, akinek építómesteri telephelye a Rák patak túloldalán, az ingatlantól 50 m távolságban volt. Köves ugyan küldött a házról egy 1925 körül készült amatőr fényképet, de ez nem reprodukálható, viszont eléggé jó volt arra, hogy a homlokzat kiképzését Schármárnak tulajdoníthassam. A bérház alapterülete nagyobb lett a maloménál, és a megnövelt rész alapincézetlen maradt, de az átépítő a régi malomműhelyt meghagyta, és a ház kereszt-szárnyának pincéjeként hasznosította. Ezt az alaprajzot szemlélteti az 1807. évi telekkönyvi rajzról készült fénymásolat

a 2. képen, amelyből jól kivehető a ház alaprajzának kettős szerkezete.

2. Helyszínrajz

Meggyőződésem, hogy a bérház építője – talán kegyeletből, talán a történelmi idők iránt érzett tiszteletből – a ház bejárata fölé átfalaztatta a malom falában talált nemesi címet. Ilyen úton érkezett el Neuhellerék elnagyolt nemesi címere és rajta az 1715-ös évszám a Városi Múzeum modernkori kőtárába.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

275 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1991. évi tevékenysége

Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1991. évi tevékenysége

A Corvinus Kör és az ausztriai Corvinus Kreis tevékenységének elismerését jelenti, hogy a két kör elnökét meghívták a bécsi magyar nagykövetség által létrehozott Regionális Fórumba. A Regionális Fórum 1991. június 10-én a bécsi magyar nagykövetség márványtermében tartotta alakuló ülését, melyre magyar és

osztrák részről közel 90 résztvevőt hívtak meg, élükön a két régió tartományi főnökeit, ill. megyei közgyűlési elnökeit, valamint a fontosabb városok polgármestereit. Meghívást kaptak az ipar, kereskedelem, igazgatás, idegenforgalom, tudomány, környezetvédelem, egészségügy, kultúra, jogi szervezetek, pénzügyek és sajtó reprezentatív személyiségei. A Társadalmi Egyesületek kategóriájában a két Corvinus kör elnöke kapott meghívást. Az ülést dr. Hunkár Dénes nagykövet üdvözölte s Fontányi Gábor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter elnökölt. A Regionális Fórum keretén belül különböző szekciók alakultak a gyakorlati teendők végzésére.

A Corvinus Kör január 25-én tartotta évi rendes közgyűlését a Szent György utcai Egészségügyi Továbbképző Intézetben. A közgyűlésen dr. Metzl János tartotta az elnöki beszámolót a kör 1990. évi tevékenységéről, az ellenőrző bizottság jelentését dr. Friedrich András terjesztette elő. A közgyűlésen felolvasták Szalay Csaba levelét, melyben lemondott titkári tisztségéről. A közgyűlés a titkár lemondását sajnálattal vette tudomásul és jegyzőkönyvi köszönetet mondott neki addigi tevékenységéért és a kör megalakulása körül szerzett érdemeiért. Új titkárrá egyhangúan Krisch Aladárt választották. 1991-ben már ő látta el a kör titkári teendőit. 1990 folyamán Szittner Lajos is lemondott elnökségi tagságáról, a vezetőség helyébe Hrabovszky Lászlót hívta meg és bízta meg a sportteendőkkel.¹⁽¹⁷⁶⁾

Az elnökség havonta rendszeresen ülésezett és megbeszélte az aktuális teendőket.

Február 6-án a kör elnöke résztvett Kismartonban a „Burgenländische Umweltgespräche” című rendezvényen, melyen a közös Fertői Nemzeti Park létesítéséről volt szó s melyen dr. Kárpáti László, a Fertői Nemzeti Park igazgatója is előadást tartott.

Március 28-án a két kör közös elnökségi ülést tartott Sopronban, a Halászcsernye különtermében, melyen a bécsi Magyar Nagykövetségről Rataj András követségi titkár is résztvett.

Ugyanott április 14-én a Corvinus Kreis, a bécsi magyar nagykövetség és Corvinus Kör rendezésében baráti összejövetelre került sor, melynek 49 résztvevője volt. A bécsi magyar nagykövetség részéről megjelent dr. Hunkár Dénes nagykövet, Fontányi Gábor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Balázs Béla követségi tanácsos, a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója és Rataj András követségi titkár. Megjelentek osztrák részről Bécsújhely, Kismarton, Sopronnyék és Krumbach polgármesterei, magyar részről Sopron, Szombathely, Székesfehérvár, Kőszeg, Kapuvár és Csorna polgármesterei, a soproni rendőrség és a burgenlandi csendőrség vezetői, valamint a két Corvinus kör elnökségi tagjai. A megjelenteket rövid beszédben a két Corvinus kör elnöke, Hirschler Rezső, Sopron polgármestere és dr. Hunkár Dénes nagykövet üdvözölte, ²⁷⁶majd Fontányi Gábor követ ismertette a nagykövetség elgondolásait a regionális kapcsolatok fejlesztését illetően. Az előadást több hozzászólás követte. Az összejövetel lehetőséget adott a határmenti régiók problémáinak kötetlen megbeszélésére és jó alkalom volt a személyes baráti kapcsolatok felvételére és ápolására.²⁽¹⁷⁷⁾

Július 2-án Krems város meghívására a két Corvinus kör elnöksége közösen megtekintette a kremsi borvásárt, ezen a látogatáson Sopron város önkormányzata részéről Fejes Zoltán alpolgármester is részt vett. A vendégeket Alfred Göbhardt városi tanácsos fogadta és kalauzolta.³⁽¹⁷⁸⁾

Június 7-én nyitották meg Bécsújhelyt a „Pannónia Vásár”-t. Ez alkalomból a magyar rádió június 5-én a két Corvinus kör elnökével interjút készített, amit a Petőfi rádió június 7-i „Napközben” műsorában sugárzott.⁴⁽¹⁷⁹⁾

Június 9-én nyitották meg Sopronban a „Caroussel Vásár”-t. Előkészítésében osztrák részről Stephan

Franye, a Corvinus kör elnöke, nagy szerepet vállalt. A két kör elnöke a megnyitón és a július 2-i sajtókonferencián egyaránt résztvett.[5\(180\)](#)

Július 14-én rendezték meg a Fertőrákosi öbölben a hagyományos „Széchenyi” vitorlás regattát. Ezen az ausztriai Corvinus Kreis által adományozott Corvinus vándorserleget dr. Metil János, a Corvinus kör elnöke adta át a győztes bécsi SHS csapatának.

Augusztus 10-én nyitotta meg Kurt Waldheim, osztrák köztársasági elnök a bécsújhelyi vásárt, a „Wiener Neustadt Aktiv”-ot. A kör elnöke a megnyitón, majd az augusztus 14-i polgármesternapon és az augusztus 16-i „Partnerschaftstag”-on is megjelent. Utóbbira számos magyar vendég volt hivatalos, megjelent Zalaegerszeg, Szombathely, Vasvár, Kiskőrös és Kecskemét polgármestere is. A meghívottakat Gustav Kraupa polgármester, Stephan Franye, a Corvinus Kreis elnöke és Fontányi Gábor bécsi magyar követ üdvözölte a városházán.[6\(181\)](#)

Augusztus 30–szeptember 1-jén került sor a hagyományos Corvinus Oldtimer Rally-ra. A start ebben az évben Bécsújhelyt volt, ahonnan a résztvevők Sopronba jöttek. Itt ügyességi versenyen vettek részt. A célállomás Kismartonban volt, ahol Alois Schwarz polgármester ünnepélyesen fogadta a résztvevőket. A szervező munkát a Corvinus kör részéről dr. Gimesi Szabolcs irányította.[7\(182\)](#)

Szeptember 8-án került megrendezésre a Corvinus körök ugyancsak hagyományos kerékpáros túrája. Ebben az évben Kismarton volt a végpontja. A Haracsonyból, Sopronnyékről és Sopronkeresztúrról induló osztrák kerékpárosok Sopronon keresztül haladtak, őket a Sportcentrum előtt Sopron város polgármestere és a Corvinus Kör elnöke üdvözölte. A kis osztrák csoporthoz 70 soproni kerékpáros csatlakozott, köztük volt a kör titkára is. A kerékpárosokat Kismartonban ünnepélyesen fogadták, üdvözlő beszédet mondott Stephan Franye, a Corvinus Kreis elnöke, dr. Metil János, a Corvinus Kör elnöke és Hirschler Rezső Sopron város polgármestere is, a zenét a St. Georgen-i fúvószenekar szolgáltatta. Utána tombolasorsolás volt. Csaknem valamennyi soproni résztvevő nyert kisebb-nagyobb nyereményeket.[8\(183\)](#)

[277](#)Október 7-én rendezte a Corvinus Kreis hagyományos ünnepi estjét, ezúttal a Kurzentrumban. Ezen dr. Hunkár Dénes bécsi magyar nagykövet és Fontányi Gábor követ is résztvett. Az üdvözlő beszédeket a két Corvinus Kör elnöke, Viktor Konvicsny, Sauerbrunn polgármestere, Frasz és Dr. Dax tartományi gyűlési elnökök mondták. Az ünnepi előadást Dr. Gerald Schlag, a burgenlandi tartományi múzeum igazgatója tartotta: „A 70 éves Burgenland” címen. A zenei műsort a soproni zeneiskola növendékei adták.[9\(184\)](#)

November 16-án tartották a soproni városháza dísztermében a Burgenländische Forschungsgesellschaft által szervezett „Beszélgetések a sövényen át” című ankétot a határok 1921-ben történt megvonásáról és annak következményeiről. Ezen a kör elnöke is résztvett.

December 4-én Hárs József diavetítéses előadást tartott „Ausztiai képek” címen.

December 11-én a Halászcserda Corvinus termében a Baján házaspár meghívására baráti találkozóra került sor a Corvinus Kreis vezetőségével. Ezen a Corvinus Kör elnöke, dr. Metil János, a Corvinus Kreis elnökének, Stephan Franyenak, a két kör együttműködése érdekében végzett önzetlen és fáradhatatlan munkásságáért Renner Kálmán Corvinos-érmét nyújtotta át.[10\(185\)](#)

A Corvinus Kör 1991. évi kiemelkedő rendezvénye volt a Városszépítő Egyesülettel és MTESZ-el közösen a soproni népszavazás 70. évfordulójára rendezett emlékülés a MTESZ előadó termében. A zeneiskolai növendékek műsora és a kör elnökének bevezető szavai után két előadás hangzott el. Magyar részről Dr.

Mollay Károly egyetemi tanár, osztrák részről dr. Gerald Schlag udvari tanácsos, a burgenlandi tartományi múzeum igazgatója ismertette az 1921. évi népszavazás előzményeit, lefolyását, valamint történeti és gazdasági hátterét. Ez a magyar-osztrák megértés és barátság szellemében rendezett emlékülés¹¹⁽¹⁸⁶⁾ azért is jelentős volt, mert a város egyetlen ilyen jellegű rendezvénye volt és egyben jó bevezetője is volt a másnap a Lábasházban a Soproni Múzeum által rendezett népszavazási emlékkiállítás megnyitójának. A rendezvényen Sopron önkormányzata részéről Hirschler Rezső polgármester és dr. Czike Albert alpolgármester vett részt.

A Corvinus Kör 1991-ben is több kirándulást szervezett tagjai részére. Az első autóbuzos kirándulásra április 27-én került sor Baden–Mayerling–Heiligenkreutz útvonallal. Május 11-én délburgenlandi kirándulás keretében a tagok Borostyánkő, Máriafalva, Városszalónak, Felsőőr, Szentelek, Németújvár, Vörösvár, Órisziget és Tarcsafürdő nevezetességeivel ismerkedtek meg. Ezt június 8-án Kismarton–Loretto–Lajtahegység–Fertőpart kirándulás követte. Ősszel két autóbuzos kirándulás volt. Október 12-én: Bad Ischl–Wolfgangsee–Halstätter See és november 6-án Puchberg. Az év folyamán két gyalogos kirándulás is volt, június 1-jén az Istenszékére, október 5-én az Asztalfőre.

A Corvinus Kör 1991-ben több intézménynek és szervezetnek segítette a kapcsolatfelvételt megfelelő osztrák partnerekkel és ugyancsak élénkek maradtak azok a baráti kapcsolatok, melyekről már az előző években is beszámoltunk.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szarka Árpád: Ákos Ernő festőművész kiállításának megnyitója (1992. április 12.)

278 Szarka Árpád: Ákos Ernő festőművész kiállításának megnyitója (1992. április 12.)

Nem minden meghatottság nélkül állok itt Önök elé, hogy Ákos (Jäger) Ernő jóbarátom és pályatársam kiállítását megnyissam. Úgy érzem, mintha az idő kereke kissé a 30-as évekbe fordult volna vissza, amikor mi, öreg soproniak diákok voltunk, hancúroztunk a Nagyszoda vizében, lekeresztünk a Tómalomhoz, a Fertőhöz, rúgtuk a bőrt az Anger-réten, tanultunk és komiszkodtunk a reáliskolában, ahol megérve, kezdtük álmainkat kergetni, reményekkel a jövőbe tekinteni. Reményeinket első mesterünk, a felejthetetlen emlékü Soproni Horváth József rajztanárunk (később Munkácsy-díjas festőművész) táplálta, ő indított el bennünket a pesti Andrassy úti Képzőművészeti Főiskola tisztelettel parancsoló épületébe.

Soproni Horváth József addig, míg a Széchenyi reáliskola rajztanáráként működött, szinte minden esztendőben elküldte egy-egy tehetséges tanítványát az említett nagymúltú intézetben tanító neves magyar mesterek keze alá, hogy amit ő megalapozott a növendékeknél, befejezést nyerjen az említett művészeknél, akik azóta a magyar Parnasszus halhatatlan lakói.

A reáliskolából elszármazott növendékek sorát talán Sebestyén Ferenc nevével kezdhethetném, őt követték Ákos Ernő, Richly Emil, Szarka Árpád, Varga László, Reinecker János; a szobrászok közül Stöckert Károly és Szakál Ernő is az ő biztatására indultak el a művészpályára. E felsorolás a teljesség igénye nélkül az 1930-tól 1940-ig terjedő időszakra vonatkozik.

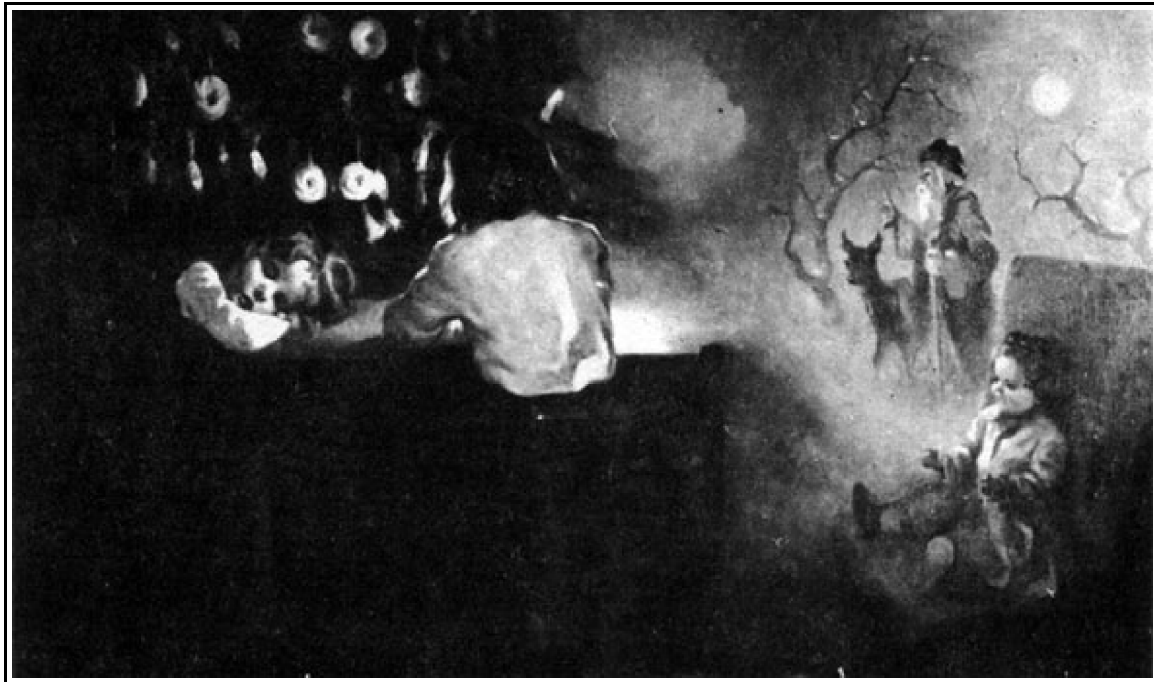
Ákos Ernő a magyar képzőművészetet megnyitó nagybányai festők egyik ismert mesterének, Glatz Oszkárnak alakrajzi osztályára került. Horváth és Glatz? Bármennyire is hihetetlennek tűnik, a két mester művészete

egy töről fakadt. Glatz a nagybányai nagy nemzedék tagja, azé a nemzedéké, melynek egyik vezéralakja Réti István, kinek tanítványa volt a mi Horváth Józsefünk, s mint ilyen dolgozott Nagybányán. Különben Glatzra és Horvátra is jellemző volt, hogy piktúrájukban a mesterségbeli felkészülést értékelték nagyra. Ebből adódott az örök kérdésfelvetés, a mit és hogyan fontossági sorrendje, azaz mi a fontosabb a műnél? – a kép tárgya, vagy a megfestés módja?

S ha már itt tartunk, Ákos Ernő reáliskolai tanulmányai, szénrajzok és akvarellek meggyőző erővel közlik, miszerint a veleszületett tehetséghez a Horváth követelte mesterségbeli jártassággal felvértezve nem volt gond a főiskolai felvételi vizsgán megfelelnie.

Ákos Ernő 1936-ban nyert középiskolai rajztanári oklevelet a főiskolán és megkezdődött harca az állásért, ami azokban az időkben bizony nem volt könnyű. Tanári pályájának állomásai: Csepreg, Újverbász, majd Sopron, a Széchenyi István gimnázium. Mihelyt biztos talajt érez lába alatt, megnősül, felesége, Éva asszony hűséges társa és kísérője megpróbáltatásai között. Közben a háború elérte országunkat, művésziünk is hadba vonul, frontra kerül, a harctéri szolgálatot szovjet hadifogság váltja fel. 1947-ben tért haza és bekapcsolódik városunk művészeti életébe és Sopron képzőművészeti életének egyik meghatározója lesz. A háború utáni évek csoportos kiállításairól sohasem hiányzott néhány Ákos-kép; olaj, pasztell, akvarell, mert mindhárom technikát szép eredménnyel művelte. Ez időből való terméséből itt is látható a báliruhás leány pasztellportréja és a mikroszkópos fiú akvarellarcképe. Élénken él emlékezetünkben a vesztes háborút idéző 1944 drámai kompozíciója. E vásznon háborús ég alatt, ködös időben a fogatolt tarack mozdonyán fázósan gubbasztó tűzérkek sorsukba beletörődve vonulnak a bizonytalan jövő felé. A lovakat különösen mesteri módon festi meg. A ló mint téma, gyakran visszatérő motívum Ákos művészetében.

279 Családi életében a beteljesedést két szép leánygyermekének a megszületése jelenti, mely festészetében is új színt hozott. Apai szeretetének a művészet eszközeivel ad kifejezést, amikor leánykáinak, Katinak és Zsuzsinak arcképét több ízben is megfesti. – Egyébként szülővárosa, Sopron, kimeríthetetlenül ontja témáit Ákos ecsetje alá. Megfesti mindazt, ami festői látványként megragadja. Képein a brennbergi erdő mélyéről sejtelmesen csillogó Hermesztó tükre, a Rózsa utcában szekér elé fogott nehéz igáslókat vezető öreg poncichter éppen úgy témául szolgálnak, mint a szárhalmi erdőszél görcsös fatörzsei, vagy a Fertő napfényben ragyogó vitorlásai.

3. Ákos Ernő: Karácsonyi mese

Ákos Ernő nem keres új utakat, nem kísérletezik olyan új törekvésekkel, melyekben maga sem hisz. Megmosolyogja a lihegőket, a nonfiguratív ábrázolás útvesztőiben bolyongókat. Vallja, hogy a kép lényege: színben, formában, fény-árnyékban az elérhető legnagyobb mesterségbeli felkészültséggel közérthetően közölni a felfedezett látvány igazságát. Tudja nagyon jól, hogy ugyanazon jelenség megragadása minden alkotónál másképpen jelentkezik, az egyéniségek mássága adja a művek sokrétű változatosságát.

Lehet, hogy a látogatók között lesznek olyanok, akik ezt a közérthető, realista festészetet talán idejétműltnak, konzervatívnak vélik. Ezeknek Becht Rezső soproni író szavait idézem:

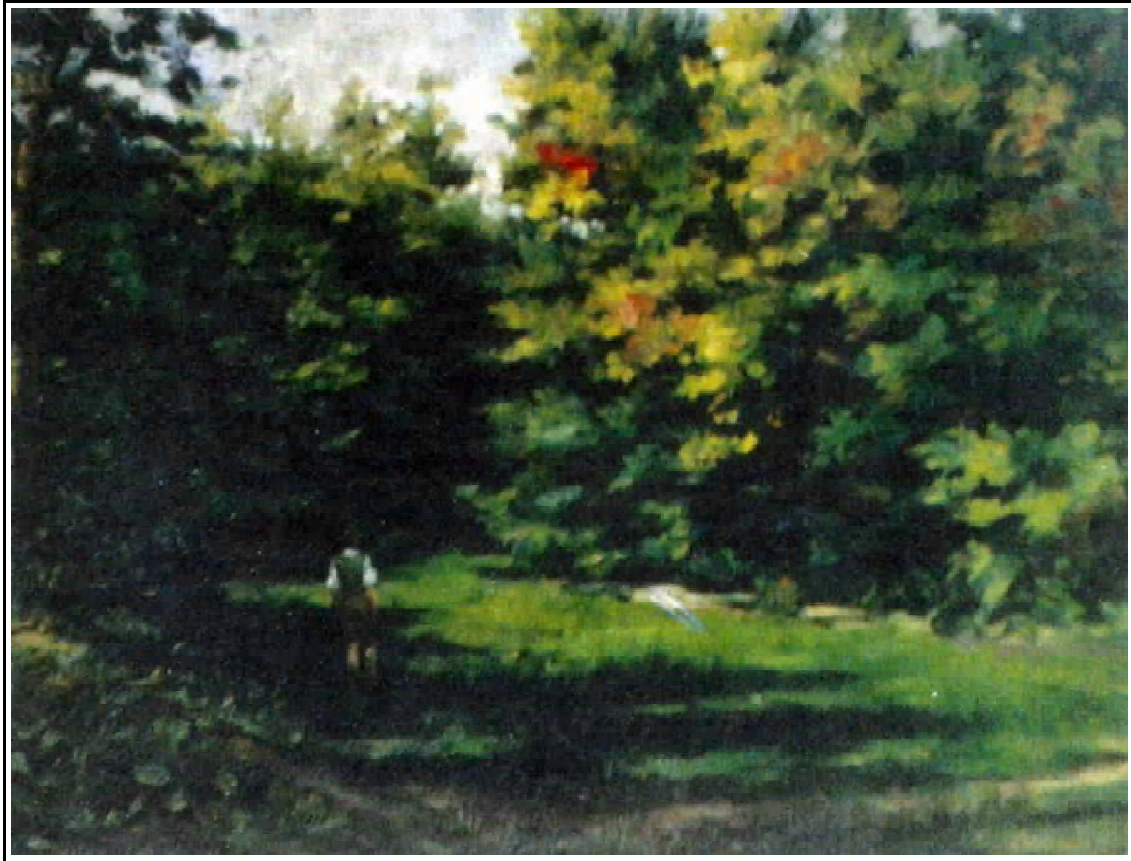
„Igen – konzervatívnak! De ez a fogalom magába zárja a konzerválás, a tartósítás, a maradandóság fogalmát is”.

2804. Ákos Ernő: Bálruhás leány

1. Ákos Ernő: „1944”

2. Ákos Ernő: Az Ablánc völgye

Az 1956-os forradalom változást hoz művésznk életében. Hogy családját mentse a csak rosszat ígérő jövőtől – elhagyja az országot. Először az ausztriai Obertraunban, később Iselsbergben működő magyar emigráns diákok iskolájában tanít, az iskola megszűnése után pedig Bécsben telepszik le, ahonnan Kremsbe jár tanítani. Művészi pályája természetesen kint sem szakad meg. Kifejező portrék, zsáner- és tájképek váltják egymást, melyeket a soproni közönségnek – érthető okokból – megmutatni nem tud. [281](#)Leereszkedik a vasfüggöny, kulturális kapcsolataink nagyon szűk korlátok közé szorultak, s közel harmincöt éven keresztül nem tudjuk, mint dolgoznak külföldre szakadt soproni művészeink. Ákos Ernőről hosszú ideig csak a rokonok és a jóbarátok tudnak. Értesülünk küzdelmes életéről az idegen világ művészeti életébe való beilleszkedés nehézségeiről. De Ákos Sopront elfeledni nem tudja, nem is akarja. Hazajár, meglátogatja a barátokat, köztük a Pesten megtelepedett és nemrég elhunyt soproni kenyerespajtását, Stöckert Károly szobrászművészt is. És ahogy az évtizedek múlnak, hűsége szülővárosához töretlen és ragaszkodása az idő múlásával mind erősebbé válik, míg végül lehetőség nyílt önálló kiállítással megörvendeztetni a város lakóit, amiért köszönetet mondunk a Sopron szálló igazgatóságának és Börzsey Miklós úrnak. A kiállítást megnyitom.

Kérem, tekintsek meg a Bécsben is magyarnak, soproninak maradt Ákos Ernő festőművész képeit!

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Balázs Lívია: Rábaközi paraszt dekameron. Válogatás rábapordányi tréfákból és elbeszélésekből. Csorna, 1991, 159 lap

**Balázs Lívია: Rábaközi paraszt dekameron. Válogatás rábapordányi tréfákból és elbeszélésekből.
Csorna, 1991, 159 lap**

A dekameron eredetileg Boccaccio száz novellából álló gyűjteményének a címe volt, ma annyit jelent: elbeszélés-gyűjtemény. A paraszt dekameron tehát paraszti elbeszéléseket és tréfákat tartalmazó gyűjtemény. Az ismertető kötet pedig rábaközi, egészen pontosan rábapordányi paraszti elbeszéléseket, adomákat tartalmaz. Balázs Lívია szülőfalujában gyűjtött elbeszéléseket, s ezekből válogatott ki százat, és pedig tíz meghatározott témájú részből, betartva ily módon a dekameroni szabályokat. A tíz tematikus rész a következőket foglalja magában: 1. akik „különbnek” akarnak látszani, akik majmolják a városi életvitelt, 2. a parasztcseléd-sors, 3. a följük rendelt hatalommal összeütközésbe kerültek dacos ellenkezése, 4. a magukon kifogni nem hagyók, 5. a meghiusult érzelem – hol nevetető, hol keserű – történetei, 6. az igazi szerelem, 7. a házasság, 8. erotikus történetek, 9. a megesett lányok, 10. öreglányok és öreglegények. Mindegyik tematikus részt rövid, jól tájékoztató, a paraszti világ kitűnő ismeretéről tanúskodó bevezető sorok előzik meg, amelyek mintegy általános magyarázatát, lényegi summázatát adják a követő történeteknek.

Az efféle, merészen szókimondó történetek persze mindig is megvoltak a falusi közösségek folklórájában, mégis csak újabban kezdik kiadni őket. Nálunk 1977-ben jelent meg az első ilyenmű összeállítás (Nagy Olga: Paraszt dekameron). A szórakoztató műfaj vaskosabb, nyersebb, szókimondó oldalát képviselő elbeszélések azóta szaporodó sorban látnak napvilágot (korábban nem jelenhettek meg nyomtatásban az obszcén szavak, márpedig ebben a kiadványban is van jónéhány ilyen kifejezés).

A könyvben olvasható történetek századunk húszas éveitől az ötvenes évekig terjedő időszakából származnak (kivéve néhányat, amely múlt századi, lásd a 18., 27. és 52. sorszámút). A klasszikus szépirodalmi alkotásokon iskoláztak számára ezek a történetek „fésületlennek” s túlzottan is szókimondónak tűnnek. A maguk eredeti közegében azonban más részint a stilisztikai értékük, ahogy a szerző kifejti: „A természettel való mindennapos kapcsolatban nincs helye és nincs értelme a felesleges szépítgetéseknek” 282(5.) Balázs Lívია úgy közli a szövegeket, hogy általában visszaadja a nyelvjárási ejtémód bizonyos jellemző sajátosságait is. Tehát egyrészt nyelvjárási alakban közli a köznyelvben is meglévő, de Rábapordányban másként ejtett szavak egy részét (például *belüllő* áll a *belőle*, *érdekűtő* az *érdekelte* és *mész* a *mész* helyén: 19), másrészt közli a tájszavakat is, azon szavakat tehát, amelyek a köznyelvben ismeretlenek. Ezeket külön szójegyzékben is olvashatjuk (133–4), így ha nem ismerünk egy-egy szót, segítségével megállapíthatjuk, mit jelent (például *kurázs* = bevaló). Jó lett volna, ha a szerző jelölte volna a rábaközi nyelvjárásokra oly jellemző zárt *ë*-ket is (embër), illetőleg ha pontosan

követte volna a népköltési alkotások közzétételének szabályzatát (lásd Voigt Vilmos–Balogh Lajos: A népköltési [folklor] alkotások kritikai kiadásának szabályzata. Bp., 1974. 89–113). A falu történetéből is közöl a szerző néhány adatot 1949-ig, a téesz megalakulásáig, illetőleg 1956-ig (7–10, 131–2), közli Rábapordány térképét s 15 fényképet is. A folkloristák örömmel fogadják a történetek betűrendes mutatóját és típusjegyzékét (135–7).

Balázs Lívia 1989-ben az akkor indult Rábaközi Hírlap első számában már közzétett három történetet. Ezeket olvasva már akkor világos volt, hogy igen értékes gyűjteménye van. Mert nemcsak mosolyra fakasztók, szórakoztatók, nevetetők, hanem elgondolkodtatók is ezek a történetek. Az egykor volt rábaközi paraszti világ szigorú rendjéről, kemény hétköznapijairól, vidám oldaláról, erkölcsi világáról, ítéleteiről s tréfás hajlamáról is tájékoztatnak. Balázs Líviát illeti elismerésünk és köszönetünk, hogy megmentette a feledésbe merüléstől s feldolgozta ezeket a történeteket, s hogy közzé is tette őket ízléses kiállítású könyvében. De elismeréssel adózunk a könyv kiadását támogatóknak is, mindenekelőtt a Rábaközi Művelődési Egyesületnek, a kötet kiadójának, amely nemes feladatot tölt be a Rábaközre vonatkozó ismeretanyag közzétételével.

Kiss Jenő

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Keszei Dénes: Régi és újabb történetek Nagycenk múltjából. Sopron, 1990, 78 lap

**Keszei Dénes: Régi és újabb történetek Nagycenk múltjából.
Sopron, 1990, 78 lap**

A szerző 1983-ban jelentette meg Nagycenk történetéről írt monográfiáját (SSz. 1984, 287). Fenti füzetében apró részletekkel egészíti ki e munkáját. Így pl. Nagycenk (1291–1534), ill. Kiscenk (Tótcenk) szereplését (1281–1550) az oklevelekben, az elpusztult szomszédos községeket sorolja fel stb. Az utóbbiak közül az 1545. évi *Toutsok* helyes olvasata nem *Tucsok*, hanem miként az 1429. évi *Tothsok* (nem *Tothsog!*) adat is bizonyítja, *Tótsok* vagy *Tótsók*. Az első esetben az összetétel második tagja az ómagyar *suk/sok* 'falu', a helynév jelentése ugyanaz mint a számos *Tótfalu* helynévé; a második esetben a helynév második tagjában az ómagyar *Sók* személynév rejlik, azaz a helynév ugyanolyan összetételű, mint a *Tótcenk*. *Tótsók* helynév Nyitra vármegyében is volt. Lehet, hogy a többször előforduló *Susuk* helynévben is az előbbi *suk/sok* 'falu' rejlik. A XVII–XVIII. századi magyar nyelvű szőlőhegyi rendszabályok nemcsak tartalmi, de a nagycenki nyelvjárás szempontjából is tanulságosak. Kár, hogy a szerző csak keveset közöl belőlük. A legtöbb történet a Széchenyiekkal, ill. a kastély történetével kapcsolatos. Utóbbiakból a kastély 1944 utáni pusztulása, kirablása tanulságos, de a nagycenki nyelvjárás szempontjából is tanulságosak. Kár, hogy a szerző csak keveset közöl belőlük. A legtöbb történet a Széchenyiekkal, ill. a kastély történetével kapcsolatos. Utóbbiakból a kastély 1944 utáni pusztulása, kirablása tanulságos, de sorra kerülnek a Rákosi-rendszer bűnei, 1956 eseményei is stb. A Nagycenken született, helyi szempontból nevesebb személyek közül itt említjük meg Kugler Alajos soproni városi levéltárost (1852–1917).

Mollay Károly

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szita Szabolcs: Utak a pokolból.

Magyar deportáltak az annektált Ausztriában 1944–1945. Metalon Manager Iroda Kft. H. n. (Sopron) 1991, 285 lap

283 Szita Szabolcs: Utak a pokolból. Magyar deportáltak az annektált Ausztriában 1944–1945.

Metalon Manager Iroda Kft. H. n. (Sopron) 1991, 285 lap

Folyóiratunkban már Szita Szabolcs két munkáját is méltattuk: a Holocaust az Alpok előtt címűt, (1986, 91–94), és a Halálerőd címűt (1990, 77–79). Az Utak a pokolból c. könyv a Magyar Auschwitz Alapítvány–Holocaust Dokumentációs Központ tudományos programjának része. A magyar zsidóság deportálásának kevésbé vagy felületesen ismert fejezetét tárta fel: az annektált Ausztriába kényszermunkára deportált magyar zsidók „külön esetét”. Árnnyaltan mutatja be ebben a tényt, hogy – a meglehetősen elterjedt tévhit ellenében – Ausztriában is működtek a náci pokol malmait.

A szerző tudományos kutatói alaposággal, szívós munkával, magas szinten dolgozta fel a témát. Ebben a monográfiájában is gazdagon dokumentálta kiérlelt tényrögzítését.

A könyvhöz Konrád György író, a Nemzetközi PEN Club elnöke írt megrendítő előszót „A tettek megmaradnak” címmel. Konrád György előszavának alap gondolata az ember, az emberélet tisztelete. Adekváтан indítja el Szita Szabolcs monográfiáját, amely nemcsak adatgazdag tudományos alkotás, hanem mély humanizmussal és erőteljes empátiával megírt szép stílusú, olvasmányos könyv, miként előző munkái.

A könyv első fejezete: „A magyarországi deportálások egy különös fejezetének előzményei”. Négy alfejezetből áll. Az első alfejezet bemutatja az 1944. március 19-ével, Magyarország német megszállásával elszabadult poklot, azt a tényt, hogy a „zsidónak tekintendő” magyar állampolgárokat kiszolgáltatták az SS-nek és a Gestapónak. A második alfejezet a deportálás mechanizmusát és a vidéki zsidóság kiszállítását tárgyalja. Ebben az alfejezetben a szerző közli azt a listát, amelyen a kassai pályaudvaron szolgálatot teljesítő Vrancsik István az ott áthaladt vonatok érkezésének napját, indítási helyét és a szerelvényeken szállított zsidók számát rögzítette. Ezt az adatot összeveti a Veessenmayer által összesített számadattal, és megállapítja, hogy a két kimutatás között időarányosan 10 vonat és 35 963 fő az eltérés, és hogy ezekből hat vonat bizonyíthatóan Nyugatnak tartott, hogy végül Bécs közelébe, Strasshof a. d. Nordbahn község ún. átmenőtáborában (*Durchgangslager*) állapotják meg. 15 000 magyar zsidó menekült meg így az auschwitz–birkenau-i szelekciótól.

Ennek okait és történetét a harmadik alfejezet követi nyomon, amely az Eichmann-féle különleges operatív részleg (*Sondereinsatzkommando*) és a magyar cionisták egyezkedéseit, valamint az érem másik oldalát: a német munkaerőigényt tárja fel. Az egyezkedések nyomán végül megállapodás jött létre, amelynek alapja feltehetően a nácikat nyomasztó munkaerőhiány csökkentésére irányuló időleges megegyezés volt egyes náci vezetők között. A szerző a továbbiakban azt vizsgálja, hogy mi történt a Strasshofba deportált magyar zsidók gyűjtőtáboraiiban: Szolnokon, Debrecenben és Szegeden, miként került ezekből a gyűjtőtáborokból az oda terelt magyar zsidók egy része Auschwitz–Birkenau helyett Strasshofba. Majd a SEK bécsi szolgálati helye által külön is nyilvántartott 564 bajai fogoly tragédiáját tárja fel. Összegezi és elemzi a bajai deportáltak sorsáról rögzített eddigi ismereteinket (Lévai Jenő), s ezeket új kutatási eredménnyel gazdagítja: fennmaradt dr. Schwarz Viktor bécsi tanúvallomása, valamint Hollenstein a. d. Ybbsből (amstetteni járás) egy 1944. június 22-én kelt jelentés, melyben június 8-a (!) óta „munkabevetésen” levő tíz „keletmagyarországi” zsidóról esett szó. A szerző rávilágít, hogy ez utóbbi dokumentum igazolhatja a

bajaiak részben ismeretlen tragédiáját.

284 Új kutatási eredmény még, hogy a bécsi izraelita hitközség és a bécsi zsidó temető kartotékjainak tanúsága szerint a temetőben (pontos helymegjelöléssel) a hat tömegsírban Gänserndorfból ide szállított áldozatok is nyugszanak. Szita Szabolcs itt hiteles adatsort rögzít e sírkertben nyugvó gänserndorfiakról.

További új adattal a szerző eloszlatja azt a sokáig forgalomban volt legendát, miszerint egy győri–komáromi transzportot és egy debreceni szállítmányt állítólag felcseréltek volna, s így a győri–komáromi helyett tévedésből a debreceni szállítmány került volna Strasshofba. Ez elsősorban azért képtelenség, mert a győri és a komáromi deportálásra június 11-én, illetve 14-én (!) került sor, amikor Budapesten az Eichmannék és a cionisták közti alkudozások még javában folytak; továbbá az útvonalat a szoros vasúti menetrend, nem pedig a kísérő SS-parancsnok határozta meg, egy (vagy néhány) kísérő tévedése, „rutinja” miatt a deportáló vonat nem mehetett más irányba, mint amelyet a szállítási parancsban előírtak! Nem fogadható el a „számcsere” verziója sem, hiszen két teljesen különböző deportálási zóna mintegy kéthetes eltéréssel indított vonatairól van szó.

A negyedik alfejezet Strasshof a. d. Nordbahnt mutatja be. Megállapítja, hogy a strasshofi négy láger története Magyarországon, de Ausztriában is feldolgozatlan. A szerző árnyalt értékelése szerint Strasshof fogadó- vagy átmenőtáborának a hiedelmekkel, egyes visszaemlékezésekkel szemben koncentrációs, netán megsemmisítő tábor funkciót nem szántak, de valamilyen előnyösebb körülményeket, jobb bánásmódot nyújtó tábor sem volt; a német birodalom, az SS lényegéhez tartozott. Az alfejezet közli, hogy az ide szállított magyar deportáltak csoportjait júliusban munkára fogták a Reichsgau Gross-Wien és a Reichsgau Niederdonau területén.

A könyv második fejezete: „A magyar deportáltak kényszermunkája az annektált Ausztriában”. Öt alfejezetből áll.

Az első fejezet tárgya a külföldi munkaerő bevonása a német hadigazdaságba.

A második alfejezet bemutatja a Bécsbe történt deportálás első hullámát, amely március végétől május végéig tartott, valamint a Magyarországon jórészt ismeretlen, a Reichsgau Gross-Wien 23. kerületéhez, Schwechathoz sorolt Oberlanzendorfot, az 1940-ben itt létesített „munkára nevelő tábort” („Arbeiterziehungslager Oberlanzendorf”), másként „munkára hajlamosító” tábort, amelyről közli, hogy mindinkább átmenőtábor lett, foglyait koncentrációs táborba küldték.

A harmadik alfejezet tárgya a Bécsbe (Strasshofba) deportálás második hulláma, a SEK bécsi szolgálati helyének személyi állománya, e stáb működése, a bécsi Gestapo, valamint az SS, tehát a náci terrorgépezet elemei, továbbá a bécsi magyar foglyok kényszermunkája.

A szerző tüzetes adatsort közöl arról, hogy az eredetileg Strasshofba deportált, majd közülük Bécsbe került magyar kényszermunkásokat a Gau Gross-Wien területén hol és mely időpontokban dolgoztatták.

A negyedik alfejezet tárgya az eredetileg Strasshofba deportált, majd közülük a Reichsgau Niederdonau (kis részben a Gau Steiermark) területére szállított magyar foglyok kényszermunkája. A szerző közlése, hogy ezeket a magyar kényszermunkásokat a Gau Niederdonau és a Gau Steiermark területén hol és mely időpontokban dolgoztatták.

Az ötödik alfejezet a felixdorfi Angyalmalom, a lichtenwörthi és gmündi láger történetét tartalmazza. A Bécsújhely környékén működtetett felixdorfi és lichtenwörthi láger története eddig kevésbé ismert. E két

láger már a harmadik magyarországi deportálási hullám nyomán jött létre. A náci táborok általános vonásai természetesen mindkettőben fellelhetők; de volt több sajátosságuk. Drámájuk nagyrészt zárt falak mögött játszódott, ám ennek ellenére több osztrák lakos nyújtott életmentő támogatást a foglyoknak. A Bécsújhely környéki két tábor története annyiban is egyedi, hogy a periratokból, jelesül a két láger egykori parancsnoka, SS-Oberscharführer Vrtoch peranyagából, valamint többféle egyéb dokumentációból viszonylag hűen rekonstruálható.

Itt is rábukkanhatunk egy-két új adatra. Például megtudjuk, hogy a Felixdorfból munkára továbbküldött 600 foglyot Melkbe szállították, vagy hogy a Lichtenwörthből 1944 végén teherautón elszállított 42 (16–22 éves) fogoly nőt a továbbiakban Gross-Sieghartsban dolgoztatták. Az osztrák–cseh határnál fekvő Gmünd lágerjében Felixdorf és Lichtenwörth magyar tragédiájához hasonló játszódott le: „strasshofi” foglyok végeztek a város kőbányájában erdeiben és egyes üzemeiben nehéz kényszermunkát, majd 1944 végén további foglyokat, főleg magyar zsidókat szállítottak ide. A szerző bemutatja a gmündi magtárláger foglyainak tragédiáját és a helyi kórház egyik orvosának és az orvos feleségének, valamint egy állatorvosnak fogolytámogató tevékenységét.

A könyv harmadik fejezete: „A deportálás harmadik hulláma és az utolsó hetek”. Három alfejezetből áll. Az első alfejezet bemutatja a német (osztrák)–magyar határtérségben tervezett Birodalmi Védőállás erődítésrendszerét, s ezzel összefüggésben a deportálás harmadik hullámában idehajtott, az erődítésre szánt fogolytömegnek a hegyeshalmi halálmarsban történt gyalogdeportálását és átadását az SS-nek.

A szerző a továbbiakban felsorolja a határtérségben felállított erődépítő kényszermunkatáborokat. Az ezekhez kötődő helységeken volt magyar honvédségi kisegítő munkaszolgálatosokat, deportált magyar zsidókat dolgoztattak téglagyárakban, kőtermelésen, építési munkákon. Az erődépítő lágerok nagyobb részében minden harmadik fogoly éhenhalt, vagy brutalitások, betegségek következtében vesztette életét. Ismerteti a Niederdonau-erődvonal osztrák oldalon fennállott állásépítő táborainak történetét. A szerző megadja a Niederdonau-erődvonalon működtetett munkatáborok főbb adatait. Itt Dérföld (Dörfel) is szerepel mint állásépítő tábor.

Ezután a szerző bemutatja a Steiermark-erődvonal északi erődszakaszán az állásépítő foglyokkal történeteket, tragédiájukat, megállapítva, hogy az adatok rendkívül hiányosak. Megadja a Steiermark Nord erődszakaszon működtetett munkatáborok főbb adatait.

A második alfejezet a deportáltaknak a náci uralom összeomlása idején lezajlott drámáját tárgyalja, pl. azt, hogy Kőszegen súlyosan beteg zsidó sáncmunkásokat primitív gázkamrában gyilkoltak meg. A végnapokra időzített gázosítási tömeghalált feltehetően a határ menti magyar Harka és a Bécsújhely melletti Lichtenwörth lágerjében is tervbe vették.

Részletesen szól az alfejezet az embermentésről. A csapodi erdő rejtekén Szalai József gazdálkodó és családja fél évig bújtatta Arnold R. Silverstein amerikai rádiótechnikust, aki ejtőernyőn ért a közelben földet. Egyhavi lövői bújtatás után ugyanitt lelt menedékre Krausz Gyula, a nagyeceni erődítő kényszermunkatáborból szökött fogoly. Kapuvár környékén, Mosonmagyaróvárott munkára kiadott szovjet hadifoglyokat bújtatták, hasonlóan Sopronban, ahol romeltakarítást végző szovjet foglyokat mentett a birodalomba hurcolás elől ifj. Fábján Lajos városi tisztviselő. A Dédáról rendőri kísérettel az osli-szárfsöldi határ majorjaiba internált 400 erdélyi románnak báró Apor Vilmos győri püspök, Veszvény több lakosa és katolikus lelkésze, Horváth János nyújtott jelentős segítséget.

Almásy Tibor légvédelmi tüzér főhadnagy Sopronban rendkívüli példaértékű, nagyarányú embermentést

vitt véghez. Nemes helytállásáért 1987-ben Izrael állam becsületrendjével és az Igaz címmel tüntették ki.

286A továbbiakban az alfejezet a sopronkőhidai börtön foglyainak sorsát tárgyalja, és bemutatja a fogolytömeg gyötrelmes meneteltetését Bajororszáig.

Több magyar deportált csoport vasúti szállítás közben bombázásokat élt át, ezeknek is voltak áldozataik.

A Birodalmi Védőállásról a március utolsó hetében kezdődött evakuálás nagyrészt gyalog, esetenként vonaton vagy uszályokon történt. A parancs szerinti úticél a mauthauseni koncentrációs tábor volt, de voltak olyan csoportok is, amelyeket tovább, közvetlenül a Gunskirchen melletti félkész erdei táborba irányítottak. Ide hajtották újabb halálmarsban a Mauthausenba meneteltetett vagy szállított foglyokat. A hivatalosan Wels II-nek nevezett gunskircheneri tábor (Edt község határában) a mauthauseni koncentrációs tábor egyik melléktáborának számított.

Az eredetileg Strasshofba deportáltak végső sorsa többféle volt. Az eredetileg cserealapnak szánt „strasshofiak” nem hozták meg az SS-nek a remélt nagy üzletet. Egyharmaduknál többet – talán az előbbiek miatt – koncentrációs táborba szállítottak. A bécsi munkahelyeken dolgoztatott kényszermunkások közül sokan kaptak a bécsi lakosságtól – gyakran életmentő – segítséget. A Gau Niederdonau területén robotoltatott „strasshofiakat” április 17-e és 19-e között érte el a kiürítési parancs. Április második felében a „strasshofiak” őrizete általában nem volt számottevő, nincs adat a másutt végrehajtott erőltetett meneteikről sem, a sáncások menetoszlopaihoz képest jobb körülmények között várták a szabadságot, de a végnapokban sokakat meggyilkoltak közülük is.

A „strasshofiak” az Auschwitzba szállított vidéki zsidósághoz, de a határtérségi erődítő kényszermunkatáborok foglyaihoz képest is jóval csekélyebb veszteségeket szenvedtek. Ezt a megállapítást a szerző számadatokkal támasztja alá. Végül rögzíti, hogy jelenleg az annektált Ausztria területére 1944–1945-ben deportált magyarok vesztesége 22 000–24 000 főben összegezhető.

A harmadik alfejezet felvillantja azt a tényt, hogy a deportált foglyok kálváriájának felszabadulásukkal nincs vége! A következő stáció az 1945 nyár eleji hazatérés volt, a pokolból hazafelé vezető gyötrelmes utak megtétele. Az alfejezet szöveghűen közli a nyugat-magyarországi és ausztriai deportáltak hazaszállítására küldött I. sz. kórházvonat naplóját, amely értékes utalásokat tartalmaz Sopronnal, Harkával, Hidegséggel, Kópházával, Balffal kapcsolatban. Bemutatja a lichtenwörthi tábor „utóéletét”, valamint az intézményes hazaszállítást és azt a tényt, hogy keményen meg kellett érte küzdeni.

Az alkotás függelékkel zárul. A függelék az első helyüttl adekvát jegyzetanyagot tartalmaz, majd a mauthauseni ismert nevű magyar áldozatok névlistája következik. Ezt névmutató követi, végül a függelék és a könyv egészét angol és német nyelvű összefoglalás, a képek és szövegek illusztrációi angol és német nyelvű jegyzéke zárja. A munkát kitűnően válogatott kép- és illusztrációanyag teszi teljessé.

A tudományos kutatás természetesen sohasem lezárt, befejezett tevékenység. A már „bejárt” területeken sem az. A szerző jelzi, ahol hiányosak az adatok. Közli, hogy jelenleg is kutatás folyik sírok, valamint áldozatok halálának helye, mikéntje és időpontja után. A felszabadított magyar foglyok hazatérésének, hazai fogadtatásának, gyászának traumáival kapcsolatban megállapítja, hogy elemző, tény- és adatfeltáró munkára, tudományos vizsgálatra van szükség. Véleményünk szerint is szükséges ennek a „nincs vége” utóidőszaknak a kutatása, feltárása, feldolgozása.

A mauthauseni magyar áldozatok névlistájának bevezetőjében a szerző közli, hogy Mauthausennak és 48

melléktáborának története magyar szempontból 1945 óta feldolgozásra vár, s hogy ennek előkészületeként hozza nyilvánosságra a névlistát. Javasoljuk, [287](#) hogy a lichtenwörthi tábor mint Mauthausen egyik külső tábora (*Aussenkommando*) történetének még feltáratlan mozzanatait is kutassa tovább. Esetleg osztrák kutatókkal karöltve; egyébként megírta, hogy Felixdorf és Lichtenwörth történetének feltárása mindkét ország kutatóit foglalkoztatja, így a jövőben újabb eredmények várhatók. Gondolunk itt az 1945. január 3-i lichtenwörthi szelekcióra, amit egyes közlések szerint maga dr. Josef Mengele végzett, aki újév után eltűnt Auschwitz–Birkenauból. Tisztázatlan, hogy a szelektálást végző SS-tiszt valóban dr. Mengele volt-e. Továbbá a szelektálás elrendelése – a SEK parancs volt-e? –, a munkaképesnek talált foglyok továbbhurcolásának terve, célállomásuk (Bergen-Belsen?), a munkaképtelennek talált foglyok megsemmisítésének szándéka, az elszállítás és a megsemmisítés elmaradásának oka, miért nem számolták fel mégsem a lichtenwörthi tábort – „fehér foltok” a lichtenwörthi tábor történetében. Tisztázatlan továbbá, hogy a 25 vagy 26 lichtenwörthi női foglyon valóban folytattak-e orvosi kísérleteket. És a lichtenwörthi foglyok halálozási adatai ellentmondásainak feloldása, a nem regisztrált magyar áldozatok számának, sírjaik vagy tömegsírjaik megállapítása – mint sajnos számos koncentrációs és munkatábor esetében – további kutatást igényel.

H. Elek Mária

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Pausz, Josef evangélikus lelkész, Baden bei Wien

Dr. Mikó Sándor ny. egyetemi docens, 1071 Budapest, Dembinszky u. 38.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dávidházy István műszaki tanácsadó, Sopron, Deák tér 49.

Balázs Zoltán aspiráns, Sopron, Deák tér 38.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

Ruhmann Jenő okl. kohómérnök Sopron, Löver krt. 97.

Szarka Árpád festőművész, Sopron, Kis János u. 1.

Dr. Kiss Jenő tszv. egyetemi tanár, 1052 Budapest, Piarista köz 1.

Hollósné Elek Mária ny. szerkesztő, 1101 Budapest, Pongrácz út 17, MN épület, III. lépcsőház, I/36.

1992. XLVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Pausz, Josef: Andreas Rauch: ein evangelischer Musiker in den Wirren der Gegenreformation
Mikó, Alexander: Das Urbar von Kapuvár aus dem Jahre 1597

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mollay, Karl: Die Rosengasse (Aus der mittelalterlichen Topographie von Ödenburg)
Dávidházy, Stefan: Brennbürg im Jahre 1567?

Kleine Mitteilungen

Balázs, Zoltán: Die Auflöbung der Ödenburger Buschenschänke (1945–1948)
Metzl, Johann: Vorgeschichte der Erbauung des Ödenburger Spitals
Mollay, Karl: Das Ödenburger Getreidezehnt-Register aus dem Jahre 1529
Ruhmann, Jenő: Neue Angaben zur Geschichte der Umgebung der Unterführung in der Frankenburg-Straße

Kulturelles Leben in Ödenburg

Metzl, Johann: Tätigkeit des „Vereines Corvinus für Ungarisch–österreichische Freundschaft“ im Jahre 1991
Szarka, Árpád: Eröffnung der Ausstellung des Kunstmalers Ernst Ákos (12. Apr. 1992)

Bacherschau

Kiss, Jenő: Balázs, Livia: Raabauer Bauerndekameron. Eine Auswahl aus Schwänken und Erzählungen von Rábapordány. Csorna, 1991 (ung.)
Mollay, Karl: Keszei, Dionys: Ältere und neuere Geschichten aus Großzinkendorf, Ödenburg, 1990 (ung.)
Hollós-Elek, Mária: Szita, Szabolcs: Wege aus der Hölle. Ungarische Deportierte im annektierten Österreich 1944–1945. Ödenburg, 1991 (ung.)

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A szerző „Andreas Rauch, ein evangelischer Musiker in den Wirren der Gegenreformation” (Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 106, 1990, 62–111) című cikkének helyenként rövidített, kiegészített fordítása a szerző hozzájárulásával. A fordítást ill. az átdolgozást Mollay Károly végezte.

2 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár (SVL): Gerichtsprotokoll 1656, 448–487. Vö. a 472. lapon: „Brieffliche Urkhunden: Hr. Andre Rauchens Geburtsbrieff...”

3 (Megjegyzés - Popup)

Missa, Vespera Cantus I vel Tenor und Bassus Generalis (British Library London). A kép: SSz. 1974, 11.

4 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1641, 110

5 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1652, 111

6 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1655, 246

7 (Megjegyzés - Popup)

Thymiatenum: Cantus, Tenor, Altus, Basis Generalis, Basis, Septima et Octava Vox szólamkönyvek (British Library London) és Rauch eredeti kéziratában Altus, Basis, Quinta Vox szólamkönyvek (Központi Püspöki Könyvtár Regensburg); Musicalisches Stammbüchlein: Prima Vox, Secunda Vox, Basis szólamkönyvek (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, Liszt Ferenc Múzeum Sopron); Zwey Christlich: Musicalische Gesänglein (Herzog–August–Bibliothek Wolfenbüttel)

8 (Megjegyzés - Popup)

Currus: I–VIII. Vox, IX. Vox Capella Quarta, X. Vox Capella Secunda, XI. Vox Capella Tertia, XII. Vox Capella Quarta, XIII. Vox Prima Basis pro Organo, XIV. Vox Secunda Basis Generalis pro Regente szólamkönyvek (Archiv der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien); Newes Thymiatenum: Vox Prima, Secunda Vox, Vox Tertia, Quarta Vox, Bassus Generalis (ugyanott)

9 (Megjegyzés - Popup)

British Library London; Stiftsarchiv Göttweig; Kupferstichkabinett der Germanischen Nationalmuseums Nürnberg.

10 (Megjegyzés - Popup)

Österreichisches Staatsarchiv: Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv Wien IV. D. 1. *Rauch von Rauchenperg*.

11 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Noflatscher, Heinrich: Erzherzog Maximilian Hoch- und Deutschmeister 1585/90–1618. Innsbruck, 1980; Hirn, Josef: Erzherzog Maximilian der Deutschmeister, Regent von Tirol. Bozen, 1980-tól.

12 (Megjegyzés - Popup)

Harrer, Paul: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. 2. kiadás 1955-től, 511. kötet 431, 433, 512. kötet 47.

13 (Megjegyzés - Popup)

Stadtarchiv Wien: Totenprotokolle 1651–53, fol. 104/1652. ápr. 30/; Petrin, Silvia: Geschichte von Enzersdorf. Wien, 1979, 626.

14 (Megjegyzés - Popup)

Vö. az 1960. évi „Evangelisches Kirchengesangbuch” 207. számát (megváltoztatott szöveggel).

15 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M fasc. 6/284 (Rauch András házasságlevelében); a „Missa, Vespera” előszavában; Zisser, Joseph: Prothocoll der Pfarr Pottendorf (1772-ből való kézirat a plébánián); Rauch Jakab 1647. jún. 6-i reverzálisa (Niederösterreichisches Landesarchiv Ständisches Archiv Fasc. 16); Harrer i. m. 5/1. kötet 124

16 (Megjegyzés - Popup)

Österreichisches Staatsarchiv: Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv Wien IV. D. I. *Rauch von Rauchenperg*.

17 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Raupach, Bernhard: Presbyterologia Austriaca. Hamburg, 1741, 33.

18 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Heimler Károly: Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700. Sopron, 1942, 17

19 (Megjegyzés - Popup)

Hernals ma Bécs XVII. kerülete

20 (Megjegyzés - Popup)

Raupach i. m. IV. kötet, 46. melléklet, 354; Mayr, J. K.: Wiener Protestantengeschichte im 16. und 17. Jahrhundert. Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich 70, 1954, 58

21 (Megjegyzés - Popup)

Mayr, J. K.: Evangelisches Leben in Wien am Beginn des 17. Jahrhunderts. I. h. 68/69, 1953; vö. még a templomi számadásokat a szólisták fizetéséről (Niederösterreichisches Landesarchiv: Evangelische Schriften K 118)

22 (Megjegyzés - Popup)

Ez a mű vagy elveszett vagy lappang valahol. Robor Eitner „Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon” (Graz, 1959, 8. kötet 136) idézi és lelőhelyül a Prokesch-könyvtárat (ma: Központi Püspöki Könyvtár Regensburg) adja meg, viszont az 1978-ban megjelent „Internationales Quellenlexikon der Musik” (RISM) hetedik kötete nem említi. Valószínűleg az „Ach Gott, wie manches Herzeleid” (Evangelisches Kirchengesangbuch 296. sz.) kezdetű ismert dal variációiról van szó vagy Luther Márton „Vater unser im Himmelreich” kezdetű énekének ismert dallamáról, amely bizonyára 1539-ben Lipcsében keletkezett.

23 (Megjegyzés - Popup)

Összesen 16 szólamkönyv maradt fenn: ebből hat a londoni British Libraryben, hat a regensburgi Egyházi Levéltárban, négy pedig a regensburgi Központi Püspöki Könyvtárban. Regensburgban található a mester két kézirata is, amelyek alapján a kiadások készültek.

24 (Megjegyzés - Popup)

Ebben 29 kisebb, mindenekelőtt világi kompozíció található (csak az első nyolc, valamint a két litánia szövege bibliai), főleg német nyelvű szöveggel (egy-egy latin, ill. német–latin nyelvű). Ezekből 27-et bécsi polgároknak ajánlott, talán ők is rendelték és fizették meg, 10 lakodalomra készült, négy szerelmi dal, 1 születésnap köszöntő, egy-egy darab pedig mostohaapjának, ill. testvérének, Jakabnak (III., ill. V. darab). Bővebben Jancsovics Antal: Rauch András, az első soproni zeneszerző. SSz. 1974, 41–54; Mollay Károly: SSz. 1974, 4–40.

25 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mayr i. h. Az első köszöntőből egy-egy példány található a londoni British Libraryban, a nürnbergi Germanisches Museumban és a göttweigi apátsági levéltárban; a másodikból egyetlen eddig ismert példány a British Libraryban.

26 (Megjegyzés - Popup)

Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel; Landeskirchenarchiv Regensburg. A második kompozíció szövegét most lásd: Evangelisches Kirchengesangbuch 239. sz. 10.

27 (Megjegyzés - Popup)

Soproni evangélikus keresztelési anyakönyv I, 117.

28 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. Zschokke, Hermann: Geschichte des Metropolitan-Capitels zum Heiligen Stephan in Wien, 1895. David Steudlin prédikátor (1587–1637) Hernals után Inzersdorfban, majd Vösendorfban működött.

1627-ben el kellett hagynia Ausztriát és Sopron érintésével távozott Ulmba. Sopronban Lackner Kristóf polgármestertől maradt egy „Hernnaiserisher Praediger” aláírású rajz (SVL Lad. XII et M fasc. 8 nr. 309/4), amely minden valószínűség szerint David Steudlint ábrázolja. Feltehető tehát, hogy Steudlin Sopronban keresett állást vagy legalább is anyagilag itt támogatták. A rajz: SSz. 1971, 6.

29 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Friedrich Károly: Gerengel Simon lelkész, a soproni evangélikus gyülekezet megszervezője (1518–1571). SSz. 1992, 2–31.

30 (Megjegyzés - Popup)

Ő lett Gensel János Ádámnak, a nevezetes soproni orvosnak a dédapja (vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 5416–5418. sz.)

31 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M fasc. VI/276, fasc. 214; Fiedler, Karl: Pfarrer, Lehrer und Förderer der evangelischen Kirche A. u. H. B. im Burgenlande. Eisenstadt, 1959 (Burgenländische Forschungen)

32 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron, 1972

33 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 11 122. sz.

34 (Megjegyzés - Popup)

Az emlékkönyv 159. lapján (Österreichische Nationalbibliothek: Handschriftenabteilung oder Ser. nor. 2637); Loesche, Georg: Zwei Wiener evangelische Stammbücher. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien IV, 1923.

35 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Bp., 1984, 50.

36 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad LII et M fasc. 6 nr. 277.

37 (Megjegyzés - Popup)

SVL Statt Cammeer Raittung De Anno 1630, 96. lap

38 (Megjegyzés - Popup)

SVL KirchRaithung Herrn Thymothey Schüellers bei St. Michaelis 1629, 42–43. lapok.

39 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M fasc. VII nr. 307/87.

40 (Megjegyzés - Popup)

SVL Az 1629. évi Gerichtsbuch 71. lap

41 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M fasc. VI nr. 284.

42 (Megjegyzés - Popup)

SVL Herr Nicolai Hackhlbergers Cammer Raittung. De Anno 1639, 66. lap.

43 (Megjegyzés - Popup)

SVL Bürgerbuch 1638–1645, 33. lap.

44 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. R fasc. 11 nr. 88.

45 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XV et P fasc. IV nr. 168 (a periratok sajnos már alig olvashatók); Lad. XXVI et AA fasc. IV nr. 224.

46 (Megjegyzés - Popup)

SVL Gerichtsprotokoll 1656, 448–487. lapok.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az evangélikus gyülekezet házassági anyakönyve 1645–1655, 176. lap; SVL Lad. R fasc. III nr. 117.

48 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. R fasc. II nr. 99; fasc. III nr. 104, 110.

49 (Megjegyzés - Popup)

SVL Johann Bernhard Lochner: Tagebuch 1656, 36. lap.

50 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. R fasc. III nr. 117.

51 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. R fasc. III nr. 126.

52 (Megjegyzés - Popup)

Rauch András életszínvonalának jellemzéséhez tartozik még, hogy cselédlányt is tartott, az alsó-ausztriai Schallaburgból származó Maria Grompaß személyében, aki 1650-ben ment férjhez (Evangélikus házassági anyakönyv 1645–1655, 86).

53 (Megjegyzés - Popup)

SVL Cammer Raittung de Anno 1631, 86. lap; Lad. I fasc. 3 nr. 112.

54 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M Pasc IV nr. 185.

55 (Megjegyzés - Popup)

Österreichische Nationalbibliothek Wien: Musiksammlung 19.233. Sa 76 a 53.

56 (Megjegyzés - Popup)

Rauchról bőségesen szól Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Bp., 1984.

57 (Megjegyzés - Popup)

A mű szólamkönyvei ma Saalfeld és Weimar, ill. Straßburg, London, Budapest és Boroszló könyvtárában, ill. levéltárában található. Vö. „Internationales Quellenlexikon der Musik” (RISM).

58 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhely város levéltára: Protokoll 1648, 145. lap (okt. 8). Vö. még Mayer, Josef: Geschichte von Wiener Neustadt. Wiener Neustadt, 1927, II, 413. A 14 szépen bekötött szólamkönyv ma a Gesellschaft der Musikfreunde in Wien levéltárában, továbbá Kasselban, Párizsban, Budapesten, Boroszlóban és Nagyszebenben található.

59 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Heimler i. m.; SVL KirchRaittung bey St. Georgen 1638, 15. lap.

60 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. XII et M fasc. 9 nr. 310/13.

61 (Megjegyzés - Popup)

SVL Petz-krónika 1651.

62 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lochner Bernát idézett naplója

63 (Megjegyzés - Popup)

SVL Gerichtsprotokoll 1656, 448–487. lapok.

64 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron, 1917, 369.

65 (Megjegyzés - Popup)

Soproni ev. gyülekezeti levéltár 182. III. 154, 183. III. 157; SVL Raths Protocoll anno 1654, 35. lap.

66 (Megjegyzés - Popup)

Ev. Házassági anyakönyv 1655, 176. lap.

67 (Megjegyzés - Popup)

Ev. keresztelési anyakönyv 1662, 96. lap.

68 (Megjegyzés - Popup)

SVL Lad. R fasc. III nr. 126.

69 (Megjegyzés - Popup)

Ev. Házassági anyakönyv 1664, 154. lap.

70 (Megjegyzés - Popup)

Mostan Biro, Libertinus

71 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ex collatione Domini Magnifici. Litteras non habet

72 (Megjegyzés - Popup)

Praelegat Dominus Magnificus. Domina Eőryana Litteras producat.

73 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ex collatione Domini Magnifici, proferat, Litteras non produxit

74 (Megjegyzés - Popup)

Relicta Georgy Eőry Libertini. Praelegat Dominus Magnificus

75 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ex collatione Domini Magnifici, producat

76 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus Emericus Parnas

77 (Megjegyzés - Popup)

Emericus Parnas

78 (Megjegyzés - Popup)

Emericus Parnas

79 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus Sagodi ex collatione Domini Magnifici, habet Litteras et producit receptaque paria earundem

80 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus Paulÿ Fodor ex collatione Domini Magnifici, Litteras non habet, ezt Palatics György ur által
atta az Ur eő Nagysága néki

81 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ratione officij judicis

82 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus, non habet Litteras, perlegat Dominus Magnificus

83 (Megjegyzés - Popup)

Dominus Daniel Literatus possidet, producat

84 (Megjegyzés - Popup)

Libertinus ex beneplacito Domini Magnifici. Litteras non habet

85 (Megjegyzés - Popup)

Domini Danielis

86 (Megjegyzés - Popup)

Dominus Joannes possidet ex collatione Domini Magnifici, Litteras non habet

87 (Megjegyzés - Popup)

Nota perlegat Dominus Magnificus

88 (Megjegyzés - Popup)

Domini Emerici Megyerÿ

89 (Megjegyzés - Popup)

Item

90 (Megjegyzés - Popup)

Domini Emerici Megyerő

91 (Megjegyzés - Popup)

Item

92 (Megjegyzés - Popup)

Item

93 (Megjegyzés - Popup)

Item

94 (Megjegyzés - Popup)

Item

95 (Megjegyzés - Popup)

Item

96 (Megjegyzés - Popup)

Item

97 (Megjegyzés - Popup)

Item

98 (Megjegyzés - Popup)

„Lehetséges, hogy eleinte gúnynév volt és a közeli patak kigőzölgése miatt tréfálkoztak ezzel az elnevezéssel” (Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 371). Ez a naiv feltevés, amint látni fogjuk, a középkor világának nemismerésén alapul. Az utca házainak adataira vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936.

99 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám 1217–1564. SSz. 1991, 97–121.

100 (Megjegyzés - Popup)

A pannonthalmi íródeák a nevet a jelenlevő soproni képviselők bemondása alapján jegyezte fel. Ez az 1494. évi „fluvius *Thaÿcha*” adat él még egy 1528. évi soproni feljegyzésben: „Müll ... auf der *Tatscha*” (Gb. 74^v). Deccard János Kristóf (1686–1764) soproni polihisztor a Sopronon átfutó patakok leírásában még *Tasche* alakban ismeri (Németh Sámuel: SSz. 1943, 148). Ezt teljesen kiszorította a johanniták által az 1250-es években az Ikva hídján létesített ispotályról elnevezett *Spitalbach* (1528: „den *pach* bei dem *spitl*”; 1542: „der *Spitlpach*” 1112: 207; Gb. 119^r, 122^r). A végső soron keleti germán eredetű magyar

Ikva nevet a szlovének közvetítették a magyarságnak (vö. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988⁴). Első adatának (1245: „iuxta aqam Icoa” SoprVmOkl. 1, 20) kelte igazolja, hogy vidékünkön legkésőbb a XII. században már használták. A legkorábbi soproni német adatok (1337: in fluvio *Eyka*” a keresztes konvent oklevelében; 1353: ua. a városi kancellária oklevelében. I. m. I, 139, 239) viszont azt igazolják, hogy a soproni németség az *Ikva* nevet hosszú *i*-vel vette át: a német hosszú *i*-nek kettéosztódása Nyugat-Magyarországon a XII. század második felében indul el (vö. Mollay: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig (Bp., 1982, 588) és a XIII. század folyamán terjed el (vö. Moser, Virgil: Frühneuhochdeutsche Grammatik. Heidelberg, 1929, I/1: 154). Sopron falu és vár 1277. évi várossá emelésekor igazoltan már jelenlévő németség tehát a kettőshangzóval kezdődő nevet használhatta („irodalmasítva” 1524: „Jhenhalb des wassers *Eüka* genannt..., Jhenhalb der *Eüka*” GedB. 239). A legutolsó adatból is kitűnik, hogy az ekkor még folyónak (latinul *aqua*, *fluvius*, németül *wasser*) tekintett *Eyka/Eüka* neve nőnemű szó volt. Ezért röviden csak így hívták: *die Eyka*, a nyelvjárásban *T’aika*, szótaghatárral a nyelvjárási nőnemű névelő után. A pannonthalmi magyar íródeák ezt a szótaghatárt bizonyára nem is hallotta, mindenesetre nem jelölte: a *Thaycha* tehát tulajdonképpen *Th’aýcha* lenne. A pannonthalmi *ch* val jelölt hang úgy is olvasható, mint az idézett 1528. évi soproni *Tatscha* adatban *tsch*-val jelölt hang (vö. a pannonthalmi *Naghluche*, *Naghlwche* ’NagyLucse’); olvasható úgy is, mint a pannonthalmi oklevelben *Joachim* és *Rawch* polgárok nevében. Mindkét hang a korábbi adatokban meglévő hehezetes *k* hangra megy vissza. Az 1528. évi *T’atscha* első *a*-ja a kancelláriai *ai* helyén a parasztnyelvjárás hosszú *a*-ja, mint pl. 1379: *virtail*; 1464: *virtl* ’fertyály’ (I/1: 183; II/4: 241); ma is még irodalmi *Frais*, de nyelvjárási *fraß* (magyar *frász*) stb. Pannonthalmán a soproni kereskedőkből kikerült vezetők voltak az adatszolgáltatók, az ő nyelvjárásuk pedig a kancelláriai normához igazodott.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg und der dazu gehörigen Vorstädte. Oedenburg, 1869.

102 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: A Szélmalom utcai vám 1217–1564. SSz. 1991, 97–121.

103 (Megjegyzés - Popup)

A középkorban az összeírás iránya a mai házszámozás irányának éppen a fordítottja volt: az Ikvahíd felől indult el. A házakat nem folytatólagosan írták össze, hanem kettesével, hármasával hol az egyik, hol a másik oldalon. Ezért az összeírások értelmezése csak a háztörténeti, ill. családtörténeti adatok ismeretében lehetséges. Ez nagyon részletes kutatást igényel.

104 (Megjegyzés - Popup)

Ez a *Trennkh*’ itató’ tehát a lóúsztató (*schwem*) másik neve. Első adat (1389: „acht jeuchart akchers, gelegen bey der *trenkch*” I/1: 226) azt mutatja, hogy ekkor a lóúsztatón, ill. itatón túl (miként a Szélmalom utca mai páratlan számú oldalán is) már szántóföldek voltak, még 1474-ben is GerB. 129). Az itató első adata több mint száz évvel előzi meg a ’lóúsztató’ adatát (1492) és azt bizonyítja, hogy legkésőbb az 1330-as években, tehát a johanniták idejében élt. Innen út vezetett a káposztáskertek (vö. *Krautäcker-diülo*) felé, amelyet 1535-ben a török veszély miatt lezártak („sperrung des wegs zu der *trennkh*” II/2:239).

105 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben vö. Lexikon des Mittelalters. München und Zürich, 1977-től, *Johanniter* címszó.

106 (Megjegyzés - Popup)

A nyelvjárásban mai napig ez a neve. Hivatalosan *Rosengartel* (Heimler i. h.).

107 (Megjegyzés - Popup)

Mai területe 72 hold 1242 négyszögöl. A dülőnek nevet adó rózsakert kisebb területen volt, nevét azonban fokozatosan átvitték más művelés alá vont területekre is.

108 (Megjegyzés - Popup)

Sem a későbbi major, sem a Szt. János-kápolna, sem az ispotály és Szt. Erzsébet-kápolnája, akárcsak a többi egyházi és világi intézmény (plébániatemplom, kápolnák, harmincadudvar, vámházak), nem szerepelnek az 1379. évi házösszeírásban. Ezek ugyanis adómentesek voltak.

109 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 10178. sz.

110 (Megjegyzés - Popup)

A soproni patikamúzeumban őrzött, XVI/XVII. századi, nyomtatott gyógyszerkönyv Svájcban készült és Scholz Jánosnak, az ismert soproni származású, Svájcban élt gordonkaművésznek ajándékából került Sopronba. Vö. Fehlmann, Hans-Rudolf: Das „anonyme” Arzneikompendium von Sopron (16/17. Jh.). Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae 117–120 (1987), 157–171.

111 (Megjegyzés - Popup)

Saját számozásom szerint.

112 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa utca számos városban volt, ill. van. Prágában már a XIV. századtól kezdve adatolható: nevét kimutathatóan a Szt. Henrik-plébániához tartozó rózsakertről nyerte. Vö. J. Čarek–V. Hlavsa J. Janáček–V. Lím: Ulicemi města Prahy od 14. stol. do dněska. Praha, 1958, 338 (Dr. Emil Skála prágai egyetemi tanár szíves közlése)

113 (Megjegyzés - Popup)

A 3/abc képeket Dr. Környei Attila soproni múzeumigazgató szívességének köszönöm. A másolatokat Adorján Attila készítette.

114 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere I–II., Bp., 1975.

115 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi árszabások fonásanyagának katasztere 1463–1848. Bp., 1986, 1–2 k.

116 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos Ottó: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 8. – Ár- és bérlimitációk Sopron városában és Sopron megyében (XVI–XIX. sz.), Bp., 1980, 126.

117 (Megjegyzés - Popup)

A szerző birtokában lévő céhiratok között.

118 (Megjegyzés - Popup)

Bernard Jakab (XVII. sz.) 823. sz. és Zeich Gergely (1795). 11895. sz. (Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848, Bp., 1982).

119 (Megjegyzés - Popup)

Trevelyan, G. M.: Illustrated English Social History, 2. Penguin 1964, 44.

120 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Polgármesteri Mutató (a továbbiakban: PM) 1945/583

121 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/3690

122 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/5260

123 (Megjegyzés - Popup)

Lángh Alfréd–Pettenkofer László: A soproni szőlőművelés a felszabadulástól napjainkig. SSz. 1970, 110–129

124 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/5260

125 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/1975

126 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/5139

127 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/6411

128 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/4782

129 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/18198

130 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/19863

131 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/19869

132 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/18337

133 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1948/905 – 1948. I. 8; 2679 – 1948. II. 7.

134 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/3233; 1947/15772

135 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1948/22873

136 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/14875

137 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/5985

138 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/6219

139 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/6252

140 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/6658

141 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/8108 – 1947/2523, 11328, 1009

142 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/14090, 15611, 369

143 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/6658

144 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. Vö. a IV/15/946. sz. iratcsomag

145 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. az itt tárgyalt iratok mindegyike a PM XIV/3/941. sz. iratcsomóban található.

146 (Megjegyzés - Popup)

Így például Soproni Újság 1947. X. 12, X. 17, az Új Sopron 1947. XI. 4.

147 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1945/1947 2, 12238

148 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1945/11704

149 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1945/13175

150 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1945/16766, a rendeletszám: 229.228/IV/14

151 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/2101

152 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1946/16769

153 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17803

154 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a helyreállítási adókedvezmények listáival

155 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1945/9237

156 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/3711, 309

157 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/16241

158 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

159 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/16775

160 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17803

161 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17596

162 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17605

163 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17671

164 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/17803

165 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/19603

166 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1947/1969

167 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1948/2624

168 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 194814504

169 (Megjegyzés - Popup)

SVL. PM. 1948/21370

170 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Gerencsér Nándor–Dr. Jancsó Miklós: A következő ötven esztendő felé. Sopron Városi Tanács Kórházának jubileumi évkönyve. Sopron, 1969, 5.

171 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi-szobrot, Mátrai Lajos alkotását, 1897. május 23-án fel is avatták.

172 (Megjegyzés - Popup)

A törvényhatósági bizottság jegyzőkönyvei alapján.

173 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Hárs József. Ssz. 1961, 317–331.

174 (Megjegyzés - Popup)

A mellékelt térkép Gustav Diem „Illustrirter Führer durch Oedenburg und seiner Umgebung” (Oedenburg, 1886) c. könyvéből való. A Hofäcker-dűlő a térképen *Hoffelder* néven szerepel.

175 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982.

176 (Megjegyzés - Popup)

A Corvinus tagság továbbra is vonzó. Kisalföld, 1991. jan. 28.

177 (Megjegyzés - Popup)

Baráti találkozó. I. h. 1991. ápr. 13; Szorosabbra a szálakat. Soproni Hírlap, 1991. ápr. 19; Freundschaftstreffen des Corvinos Kreises in Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt (ASWN) 71. évf. Nr. 5 (Mai 1991), 53

178 (Megjegyzés - Popup)

Célunk ma is a hídverés. Kisalföld, 1991. jún. 5.

179 (Megjegyzés - Popup)

Pannonia 1991. ASWN 71 . évf. Nr. 7 (Juli 1991), 24–25 ; Magyar Radio übertrug „Nap közben” aus Wiener Neustadt. I. h. Nr. 7. Juli 1991, 64

180 (Megjegyzés - Popup)

Caroussel Messe in Sopron. I. h. Nr. 8. (August 1991), 31

181 (Megjegyzés - Popup)

Die Neue Messe „WN Aktiv”. I. h. Nr. 9 (September 1991), 3–7

182 (Megjegyzés - Popup)

Corvinus Oldtimerfahrt Wiener Neustadt–Sopron–Eisenstadt–Wiener Neustadt. I. h. Nr. 9 (September 1991), 55

183 (Megjegyzés - Popup)

Corvinus Radsternfahrt in die Landeshauptstadt Eisenstadt. I. h. Nr. 10 (Oktober 1991), 64

184 (Megjegyzés - Popup)

Corvinus ünnep Savanyúkúton. Kisalföld, 1991 okt. 10; Festsitzung des Corvinus Kreises in Sauerbrunn. ASWN 71. évf. Nr. 11 (November 1991), 15

185 (Megjegyzés - Popup)

Österreichisch–ungarischer Corvinus Kreis. I. h. 72. évf. Nr. 1 (Jänner 1992), 32

186 (Megjegyzés - Popup)

Hárs József: Emlékezés Sopronban az 1921. évi népszavazás 70. évfordulójára. SSz. 1992. 80